

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ηροδότου Ιστορίες

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (μτφρ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α' Γυμνασίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Ζωή Σπανάκου, <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i> Ιωάννης Α. Πανούσης, <i>Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.</i> Έλαβε μέρος στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3)
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Αντώνιος Σακελλαρίου, <i>Επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών</i> Αντώνιος Σανουδάκης, <i>Σχολικός Σύμβουλος</i> Βενετία Μπαλτά, <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i>
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Ιωάννα Δρόσου, <i>Ζωγράφος</i>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Μαρία Βασιλάκη, <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	Χριστίνα Αργυροπούλου, <i>Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	Αγάθη Γεωργιάδου, <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i>
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Γεώργιος – Θωμάς Λαζόγκας, <i>Ζωγράφος</i>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

Πράξη με τίτλο:

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσας
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παλμός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηνευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

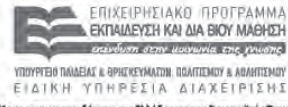
Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
Οριζόντιο Στρατηγικό Έργο
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (μτφρ.)

Ηροδότου Ιστορίες

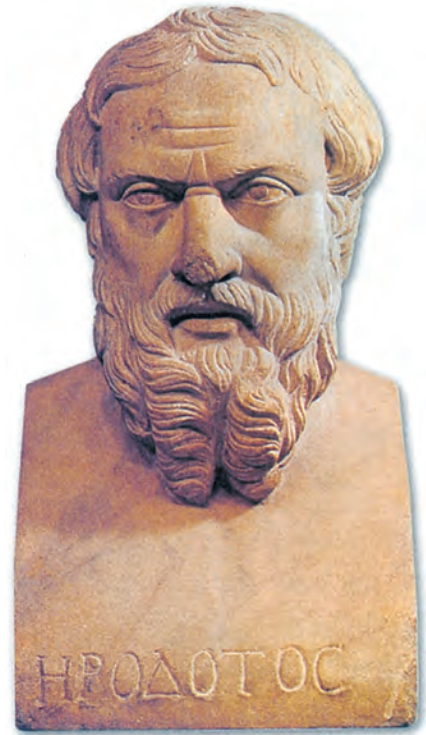
Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α' Γυμνασίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα	7
Εισαγωγή	
Βίος και έργο του Ηροδότου	8
Χρονολογικός πίνακας	12
Διάγραμμα Ιστορίας	13
ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ενότητα 1: Προοίμιο	14
Ενότητα 2: Κροίσος και Σόλων – Η νουβέλα του Άδραστου	18, 23
Ενότητα 3: Κροίσος και Κύρος.....	26
ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Ενότητα 4: Αιγύπτιος λόγος: Η χώρα και ο Νείλος.....	31
Ενότητα 5: «Θωμάσια» και «νόμοι» των Αιγυπτίων	34
Ενότητα 6: Μνημεία της Αιγύπτου	38
ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ενότητα 7: Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη.....	42
Ενότητα 8: Τα πολιτεύματα	47
ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Ενότητα 9α: Ο Ηρόδοτος ως γεωγράφος (περίληψη).....	52
ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
Ενότητα 9β: Η καταγωγή των Μακεδόνων – Η Ιωνική επανάσταση (περίληψη).....	53
ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ	
Ενότητα 10: Πριν από τη μάχη του Μαραθώνα.....	54
Ενότητα 11: Η μάχη του Μαραθώνα	58
ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	
Ενότητα 12: Διάλογος Ξέρξη – Δημάρατου	64
Ενότητα 13: Η μάχη των Θερμοπυλών	69
ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΟΟ	
Ενότητα 14: Πριν από τη ναυμαχία.....	77
Ενότητα 15: Η ναυμαχία της Σαλαμίνας.....	82
Ενότητα 16: Μετά τη ναυμαχία – Το φρόνημα των Αθηναίων	86
ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ	
Ενότητα 17: Η μάχη των Πλαταιών – Το τέλος της Ιστορίας	89
Ευρετήριο	94

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας αισιοδοξεί να σας προσφέρει μέσα στις ελάχιστες σελίδες του ψήγμα-τα από το μεγάλο έργο του πρώτου Έλληνα ιστορικού και «πατέρα της ιστορίας», του Ηροδότου, να σας ανοίξει ένα παράθυρο στον κόσμο του, για να τον γνωρίσετε και να τον αγαπήσετε. Η πρώτη σας γνωριμία μαζί του θα είναι η **εισαγωγή**, στην οποία περιλάβαμε λίγα αναγκαία στοιχεία, τα οποία συμπληρώνονται σταδιακά στις **17 ενότητες** που ακολουθούν. Την εισαγωγή συμπληρώνει το **διάγραμμα της 'Ιστορίας***, όπου μπορείτε να δείτε σε γενικές γραμμές το περιεχόμενο του ηροδότειου έργου κατά βιβλίο. Στον **χρονολογικό πίνακα** περιλάβαμε τα σημαντικότερα γεγονότα από την αρχή της ιστορικής αφήγησης του Ηροδότου ως το τέλος της και από τη γέννηση του ιστορικού ως το θάνατό του, σε ενιαία παράθεση. Θα έχετε έτσι μια εικόνα της εποχής του και του έργου του. Δεν συμπεριλάβαμε όμως –για πρακτικούς λόγους– τα γεγονότα στα οποία επεκτείνεται ο ιστορικός πολύ πέρα από τον κύριο άξονα του έργου του, π.χ. στην ιστορία της Αιγύπτου, όπου προχωρώντας στο παρελθόν φτάνει ως το 2800 π.Χ. Στο **ευρετήριο**, στο τέλος του βιβλίου, θα βρείτε σε ποια σελίδα αναλύονται όποιες λέξεις σημειώνονται με «αστεράκι». Οι λέξεις αυτές αφορούν όρους που χρησιμοποιούμε εμείς για να καταλάβουμε το έργο του Ηροδότου ή όρους του ίδιου του ιστορικού. Θα βρείτε επίσης τα ονόματα των σημαντικότερων προσώπων του έργου του και τις σελίδες όπου, κυρίως, τα συναντούμε. Στις ενότητες θα βρείτε περιλήψη της *Ίστορίας*, κατά βιβλίο, όπως δηλαδή τη χώρισαν από τα αρχαία χρόνια οι φιλόλογοι. Το εικονογραφικό υλικό και οι χάρτες φωτίζουν το κείμενο και σας βοηθούν να σχηματίσετε μια εικόνα του κόσμου του ιστορικού μας. Ελπίζουμε το βιβλίο να βρει μια θέση στη βιβλιοθήκη σας και, κυρίως, ο Ηρόδοτος μια θέση για πάντα στην καρδιά σας.

Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς
(485 - περ. 425 π.Χ.). Προτομή,
ρωμαϊκό αντίγραφο. Νέα Υόρκη,
Μητροπολιτικό Μουσείο.

* Με τον όρο *Ίστορίη* στο βιβλίο αυτό παραπέμπουμε πάντοτε στο έργο του Ηροδότου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ελάχιστες πληροφορίες έχουμε για τη ζωή του Ηροδότου. Γεννήθηκε γύρω στο 485/484 π.Χ. στην Αλικαρνασσό, δωρική αποικία στα Ν.Δ. παράλια της Μικράς Ασίας, στην περιοχή που ονομαζόταν Καρία, απέναντι από την Κω. Οι κάτοικοι της Αλικαρνασσού είχαν αναπτύξει πολλές σχέσεις με τους ντόπιους Κάρες· άλλωστε στην εποχή του Ηροδότου στην εξουσία βρισκόταν ένας ντόπιος τύραννος, ο Λύγδαμης, άνθρωπος του Πέρση βασιλιά, στον οποίο ήταν υποτελής. Η οικογένεια του Ηροδότου ήταν μία από τις «επιφανείς» της πόλης. Το όνομα του πατέρα του, Λύξος, δείχνει καρική καταγωγή, το ίδιο και του θείου του, Πανύαση. Αντίθετα το όνομα της μητέρας και του αδελφού του, Δρυώ και Θεόδωρος, αντίστοιχα, όπως και του ίδιου του Ηροδότου, είναι ελληνικά. Λίγο πριν από τα είκοσί του χρόνια, κατέφυγε στη Σάμο, για να σωθεί, όταν ο θείος του πήρε μέρος σε εξέγερση κατά του τυράννου Λύγδαμη και σκοτώθηκε. Στη Σάμο ο Ηρόδοτος έμεινε μάλλον ως το 455/454 π.Χ., οπότε επέστρεψε για ένα διάστημα στην Αλικαρνασσό, όταν η τυραννία είχε πια καταργηθεί. Τότε υποθέτουμε ότι άρχισε τα ταξίδια του ή λίγο αργότερα γύρω στο 450/440 π.Χ., όταν εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

ΤΑΞΙΔΙΑ

Αναμφισβήτητα ήταν ένας από τους πιο πολυταξιδεμένους αρχαίους συγγραφείς, αφού επισκέφθηκε όλο σχεδόν τον γνωστό (στους Έλληνες) κόσμο της εποχής. Μάλλον όμως δε θα μάθουμε ποτέ πού ακριβώς πήγε και πότε. Από το έργο του έχουμε πληροφορίες ότι πήγε στον Εύξεινο Πόντο, στην Κολχίδα, την Ολβία, την Κριμαία, την Αζοφική θάλασσα –ίσως στα παράλια της Θράκης και της Μακεδονίας– στην Περσία, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, την Αίγυπτο, την Κάτω Ιταλία, τη Σικελία και την Κυρηναική. Στο χάρτη (της σ. 41) μπορείτε να βρείτε τις χώρες αυτές, ενώ στο χάρτη «ο κόσμος του Ηροδότου» (της σ. 51), θα δείτε πώς έβλεπε ο ίδιος τον κόσμο της εποχής του. Σταθμό στα ταξίδια του αποτέλεσε η εγκατάστασή του στην Αθήνα, από όπου έφυγε το 444 π.Χ., για να πάρει μέρος μαζί με τον σοφιστή Πρωταγόρα στην ίδρυση της αποικίας των Θουρίων στην Ιταλία, ίδρυση που εντασσόταν στην πανελλήνια πολιτική του Περικλή.

Για το τέλος του υπάρχουν διάφορες παραδόσεις: ότι επέστρεψε στην Αθήνα, όπου και πέθανε ή ότι έζησε ως το τέλος της ζωής του στους Θουρίους γράφοντας την *Ιστορίη*. Η παράδοση ότι πέθανε στη Μακεδονία δεν φαίνεται πιθανή.

Στα ερείπια της Αλικαρνασσού (δεξιά) –της πατρίδας του Ηροδότου– είναι χτισμένη η πόλη Μπόντρουμ (αριστερά).

ΕΠΟΧΗ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι περσικοί πόλεμοι δεν είχαν τελειώσει, όταν γεννήθηκε ο Ηρόδοτος στην Αλικαρνασσό, η βασίλισσα της οποίας, Αρτεμισία, πήρε μέρος με τα πλοία της στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, στο πλευρό του Ξέρξη. Εγγονός της ήταν ο Λύγδαμης, ο τύραννος εξαιτίας του οποίου σκοτώθηκε ο θεός του Ηροδότου και ο ίδιος κατέφυγε στη Σάμο. Σ' αυτό το κλίμα έμαθε την αξία της ελευθερίας και ένιωσε το βάρος της τυραννίας. Όπως όλα τα παιδιά της εποχής του –και αιώνες μετά από την εποχή του– ο Ηρόδοτος μεγάλωσε με τα ομηρικά έπη, τα οποία μάλιστα λόγω του θείου του Πανύαση –ποιητή και «τερατολόγου», δηλαδή χρησμολόγου, μάντη– γνώρισε πολύ καλά, όπως φαίνεται από το έργο του. Η επίδραση του Πανύαση υποθέτουμε ότι ήταν καθοριστική, όχι μόνο για τη μόρφωση του νεαρού Ηροδότου αλλά και για τις πολιτικές του ιδέες. Στο έργο του παραθέτει πολλούς χρησμούς, στους οποίους δείχνει μεγάλο σεβασμό, δίνει ιδιαίτερη σημασία στο μυθικό ήρωα Ηρακλή και στους απογόνους του, ενώ είναι φανερό η άριστη γνώση της επικής ποίησης· όλα αυτά υπαινίσσονται την παρουσία του χρησμολόγου Πανύαση, ο οποίος έγραψε ανάμεσα στα άλλα και ένα έργο για τον Ηρακλή.

Στη Σάμο ήρθε σε στενότερη επαφή με το **ιωνικό πνεύμα**, το οποίο γνώριζε και από την Αλικαρνασσό, που, αν και δωρική στην ίδρυσή της, ανήκε στη σφαίρα επιρροής της Ιωνίας. Η ιωνική παιδεία του –η γνώση της ιωνικής διαλέκτου, ο ορθολογισμός¹ και ο εμπειρισμός²– αναμφισβήτητα συμπληρώθηκε στη Σάμο, ενώ καλλιεργήθηκε η αγάπη του για τα ταξίδια και οξύνθηκε το φιλοπερίεργο πνεύμα του. Φαίνεται πως εντυπωσιάστηκε από τα μεγάλα έργα με τα οποία είχε κοσμήσει τη Σάμο ο τύραννος Πολυκράτης, αφού στο έργο του εκφράζει συχνά το θαυμασμό του και τα συγκρίνει με τα μνημεία της Αιγύπτου. Παρατηρώντας τα ο νεαρός Ηρόδοτος έμαθε να προσέχει τις λεπτομέρειες, να σημειώνει διαστάσεις, να περιγράφει με ακρίβεια.

Πολλά βέβαια θα διδάχτηκε από τα ταξίδια του, στα οποία στράφηκε «θεωρίας είνεκεν», δηλαδή για μόρφωση – αν και δεν αποκλείεται να ανέπτυξε σ' αυτά και κάποια εμπορική δραστηριότητα, αλλά αυτό είναι δευτερεύον. Το σημαντικότερο είναι ότι γνώρισε τόπους και λαούς, θαυμαστά μνημεία, ήθη και έθιμα παράδοξα. Με την περιέργεια που τον διέκρινε, ρωτούσε συνεχώς για καθετί που του έκανε εντύπωση, μετρούσε τις διαστάσεις των οικοδομημάτων και κρατούσε σημειώσεις. Έτσι απέκτησε τεράστια εμπειρία και συγκέντρωσε πολύτιμο υλικό, που μας το παρέδωσε με την ιστορία του. Βέβαια στην εποχή του τα ταξίδια ήταν δύσκολα· επιπλέον δεν εξασφάλιζε πάντοτε την άδεια να επισκεφθεί όποια μέρη ήθελε σε μια χώρα και δεν γνώριζε ξένες γλώσσες, γι' αυτό χρησιμοποιούσε διερμηνέα. Περισσότερο επηρεάστηκε από την Αθήνα, όπου εγκαταστάθηκε για ένα διάστημα. Η πόλη βρισκόταν τότε στον χρυσό αιώνα της και ήταν κέντρο μεγάλης πνευματικής κίνησης, μητρόπολη του ελληνισμού, πραγματικό σχολείο της Ελλάδος. Εκεί συμπλήρωσε τη μόρφωσή του, γνωρίστηκε με έξοχες πνευματικές προσωπικότητες· ανέπτυξε φιλικούς δεσμούς με τον Σοφοκλή, που τον επηρέασε στο έργο του και επηρεάστηκε από αυτόν, με τον Πρωταγόρα και τον Περικλή. Έτσι συμμετείχε με τον Πρωταγόρα στην ίδρυση των Θουρίων, στην Ιταλία, όπου γνώρισε τη διδασκαλία των Πυθαγορείων, με την οποία είχε έρθει σε επαφή ήδη από τον καιρό της Σάμου. Στην Αθήνα γνωρίστηκε καλύτερα και με την ιπποκρατική σχολή, που άκμαζε στην Κω και την Κνίδο, δωρική πόλη της Καρίας. Ίσως σ' αυτό να οφείλεται το ενδιαφέρον του για τις ιατρικές ιδέες, που είναι φανερό στο έργο του.

Νόμισμα Θουρίων. Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα. Η επίδραση της Αθήνας που πρωτοστάτησε στην ίδρυση των Θουρίων, φαίνεται και από την απεικόνιση της κεφαλής της Αθηνάς στη μία πλευρά του νομίσματος.

1 ορθολογισμός: με τον όρο «ορθολογισμός» του Ηροδότου εννοούμε ότι ο ιστορικός εκφράζει τη δυσπιστία του σε παράδοξες ή αντιφατικές πληροφορίες, ότι αναζητεί τις αιτίες (γεγονότων, καταστάσεων, συμπεριφορών) όχι σε μύθους αλλά κυρίως σε γεγονότα που μπορούν να υποβληθούν σε κριτικό έλεγχο, να ελεγχθούν με τη λογική.

2 εμπειρισμός: η μεθοδολογία του Ηροδότου είναι στη βάση της εμπειρικής, γιατί ο ιστορικός στηρίζεται πιο πολύ στην αυτοψία (ελέγχει με αυτοψία τις πληροφορίες του, βλέπει και ακούει ο ίδιος, κρίνει με την εμπειρία) ή και, όταν δεν μπορεί να ελέγξει με αυτοψία τις πληροφορίες του, τις συγκρίνει με την εμπειρία.

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ

Όταν ο Ηρόδοτος αποφάσισε να γράψει για τα θαυμαστά έργα Ελλήνων και «βαρβάρων» και για το πώς πολέμησαν, υπήρχε ήδη μια παράδοση ιστοριογραφική, την οποία είχε γνωρίσει. Οι πρώτοι εκείνοι ιστοριογράφοι ονομάζονται «λογογράφοι», γιατί γράφουν σε πεζό λόγο (ο οποίος ονομαζόταν «λόγος» σε αντιδιαστολή με τον ποιητικό λόγο που ονομαζόταν «έπος»), όμως τα έργα τους δεν είναι ακριβώς ιστορικά. Είναι περιγραφές ταξιδιών με περιεχόμενο εθνογραφικό, γεωγραφικό και ιστορικό. Οι πρώτοι «λογογράφοι» εμφανίστηκαν στην Ιωνία, όχι τυχαία, αλλά γιατί στην Ιωνία η κοινωνία είχε προοδεύσει· είχε αναπτυχθεί το κριτικό και ερευνητικό πνεύμα που θέλει να απαλλαγεί από την κυριαρχία του μύθου, να καταλάβει τον κόσμο με τη λογική, να ερμηνεύσει το παρελθόν και να διατηρήσει στη μνήμη ό,τι αξίζει από αυτό· είχαν δημιουργηθεί δηλαδή οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση της ιστοριογραφίας. Ως τότε οι άνθρωποι στήριζαν τις γνώσεις τους για το παρελθόν στην επική ποίηση, στην οποία μπορούν να εντοπιστούν ιστορικά γεγονότα, αλλά καλυμμένα κάτω από τους μύθους. Άλλωστε ο πεζός λόγος (στον οποίο ανήκει και η ιστοριογραφία) εμφανίστηκε μετά τον ποιητικό, γιατί πρώτα πρώτα προϋποθέτει ανεπτυγμένο σύστημα γραφής. Η ιστοριογραφία γεννήθηκε στην Ιωνία, η γλώσσα της είναι η ιωνική διάλεκτος, ακόμα και η λέξη «ιστορία» (ιστορίη), που σημαίνει έρευνα, γνώση, πρωτοεμφανίστηκε στην Ιωνία. Ο αρχαιότερος λογογράφος είναι ο Κάδμος από τη Μίλητο, που έζησε κάπου στον 6ο αι., αλλά ο πιο αξιόλογος είναι ο Εκαταίος (μέσα 6ου αι.) που πρόσφερε πολλά στην έρευνα των πηγών και στο σύστημα χρονολόγησης με γενιές (κάθε γενιά ισοδυναμεί με 40 χρόνια). Το έργο του γνώριζε ο Ηρόδοτος, επηρεάστηκε από αυτό και χρησιμοποίησε πολλές από τις πληροφορίες του. Από τους άλλους λογογράφους έχουν διασωθεί λίγα αποσπάσματα, κάποιιο τίτλο και ονόματα (Ξάνθος ο Λυδός, Χάρων ο Λαμψακηνός, Διονύσιος ο Μιλήσιος, Φερεκύδης ο Αθηναίος). Θεωρείται όμως ότι και αυτοί συνέβαλαν στη εξέλιξη της ιστοριογραφίας.

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ο Ηρόδοτος δεν έδωσε τίτλο στο έργο του· στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό *Ίστορίης απόδεξις*¹. Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι το ονόμασαν «*Ηροδότου Μούσαι*», το χώρισαν σε εννέα βιβλία και έδωσαν σε καθένα το όνομα μιας μούσας. Θέμα και κύριος άξονας του έργου του είναι οι πόλεμοι Ελλήνων-Περσών, που αρχίζουν το 494 π.Χ. με την κατάπιξη της Ιωνικής Επανάστασης και τελειώνουν το 479 π.Χ. με την κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού, στη θρακική χερσόνησο του Ελλησπόντου, από τους Έλληνες. Ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι η σύγκρουση αυτή (Ελλήνων-Περσών) μπορεί να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί μόνο στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης των δύο κόσμων που αντιπροσωπεύουν, Ευρώπης-Ασίας, γι' αυτό και εντάσσει τη σύγκρουση στο πλαίσιο αυτό. Έτσι αρχίζει την εξιστόρησή του από το 560 π.Χ., όταν ο βασιλιάς της Λυδίας Κροίσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, εγκαινιάζοντας τη σύγκρουση Ασίας-Ευρώπης. Με τη σειρά του ο Κροίσος θα υποταγεί στο βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους, ο οποίος εφαρμόζει επεκτατική πολιτική. Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό του κατά τη διαδοχή των Περσών βασιλέων (Κύρος, Καμβύσης, Δαρείος, Ξέρξης) παρακολουθώντας τις κατακτήσεις τους. Πριν από κάθε αφήγηση μιας κατάκτησης όμως μας μιλάει για τους λαούς που υποτάσσουν οι Πέρσες βασιλείς. Για παράδειγμα στο πέμπτο βιβλίο βασικό θέμα είναι η ιωνική επανάσταση, περιλαμβάνονται όμως πολλές αφηγήσεις για γειτονικούς λαούς και χώρες, τη Φρυγία, την Καρία, τον Ελλησπόντο και την Κύπρο. Οι αφηγήσεις αυτές, που ονομάζονται *παρεκβάσεις*^{*}, γιατί βγάζουν τον Ηρόδοτο έξω από το βασικό άξονα του έργου του, μας δίνουν συναρπαστικές ιστορίες, στοιχεία πολύτιμα κάποτε για πολλούς λαούς, για τα ήθη και τα έθιμά τους, την ιστορία τους, τη χώρα και τα μνημεία του πολιτισμού τους.

Δηλαδή δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του ηροδότειου έργου: α) ότι δεν ακολουθεί αυστηρά το βασικό θέμα του, αλλά κάνει *παρεκβάσεις* ή *παρενθήκες* (οι όροι ανήκουν στον Ηρόδοτο), που μόνο έμμεσα συνδέονται με αυτό και β) ότι το υλικό της *Ίστορίης* δεν είναι μόνο ιστορικό. Οι παρεκβάσεις έχουν περιεχόμενο γεωγραφικό, εθνογραφικό, λαογραφικό (*λόγοι*^{*}) είτε είναι ιστορίες, συνήθως δραματικές ή άλλοτε ευτράπελες (*νουβέλες*^{*}, *ανέκδοτα*^{*}). Πολλές από τις ιστορίες αυτές είναι πραγματικά λογοτεχνικά αριστουργήματα. Κατά συνέπεια το έργο του χαρακτηρίζεται από *ποικιλία*. Στα χαρακτηριστικά αυτά φαίνεται η επίδραση από τα ομηρικά έπη, από το ιωνικό πνεύμα και τους Ίωνες λογογράφους, ιδίως από τον Εκαταίο.

¹ Θα μιλήσουμε γι' αυτό στην 1η ενότητα.

ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το έργο του Ηροδότου, κάπου χίλιες σελίδες ενός σύγχρονου βιβλίου, σώθηκε ολόκληρο, αλλά δε γνώρισε τη μεγάλη διάδοση που είχαν άλλα έργα. Αντίθετα επικρίθηκε συχνά ήδη από την αρχαιότητα. Ο Πλούταρχος από τη Χαιρώνεια έγραψε ολόκληρο βιβλίο για την «κακοήθεια» του Ηροδότου, γιατί στο έργο του αποδοκιμάζει τις πόλεις που έσπευσαν να πάρουν το μέρος των Περσών – και πρώτα πρώτα τη Θήβα. Αλλά και στη νεότερη εποχή, ιδίως το 19ο αιώνα, ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι η πολυμορφία του έργου του δεν επιτρέπει να τον χαρακτηρίσουμε ιστορικό. Ακόμα, καθώς μερικά από τα γραφόμενά του φαίνονταν απίστευτα, θεώρησαν ότι είναι «παραμυθιάς» και όχι ιστορικός. Όμως η αρχαιολογική και ιστορική έρευνα απέδειξε ότι ο Ηρόδοτος είχε δίκιο σε πολλές περιπτώσεις που νόμιζαν ότι γράφει «παραμύθια». Βέβαια το έργο του περιέχει και ανακρίβειες και λάθη, αλλά τα περισσότερα είναι δικαιολογημένα, αν σκεφτούμε ότι αναφέρεται σε χώρες μακρινές, για τις οποίες δεν είχε πάντοτε γραπτές πηγές, ούτε και ήξερε τη γλώσσα τους. Δικαιολογημένα ο Ρωμαίος ρήτορας Κικέρων τον ονόμασε **«πατέρα της ιστορίας»** ήταν ο πρώτος που κατανόησε την αξία που έχει η ιστορία για τον άνθρωπο και διέσωσε στην ανθρώπινη μνήμη γεγονότα κοσμοϊστορικής σημασίας. Μάλιστα σήμερα που η ιστορία συμπεριλαμβάνει και την καθημερινή ζωή του ανθρώπου το έργο του Ηρόδοτου είναι πολύ πιο «σύγχρονο» απ' ό,τι το έργο άλλων ιστορικών.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ - ΙΔΕΕΣ - ΑΞΙΕΣ

Βασική αντίληψη στο έργο του Ηροδότου είναι ότι η παραβίαση του **μέτρου** από τον άνθρωπο (ή η «υπερβολή», **κόρος**) τον οδηγεί στην **ύβρη** (αλαζονεία, υπέρβαση του μέτρου) και αυτό προκαλεί την οργή του θεού (**νέμεση**) και επιφέρει την καταστροφή (**άτη**), την τιμωρία του υβριστή (**τίση**). Στην εκδήλωση της ύβρης δε συναντάμε πάντοτε όλα αυτά τα στάδια, ούτε σταθερά με τη σειρά αυτή, π.χ. η άτη μπορεί να είναι τύφλωση του νου ή καταστροφή του υβριστή, η νέμεση να σημαίνει τη θεϊκή οργή ή την τιμωρία. Το **θείο φθονεί** την ανθρώπινη ευτυχία, όταν μάλιστα ο ευτυχισμένος άνθρωπος υπερηφανεύεται γι' αυτή. Τα ανθρώπινα πράγματα παρουσιάζουν **αστάθεια**: κανείς δεν είναι ευτυχισμένος για πάντα, ούτε άνθρωπος ούτε πόλη-λαός. Η πορεία καθενός διαγράφει την καμπύλη που ακολουθεί το τόξο, γράφοντας σχηματικά έναν κύκλο (**κυκλική αντίληψη** της ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας*). Στο έργο του Ηροδότου αναδεικνύονται αξίες όπως το **μέτρο** –αξία ελληνική, που στέκεται απέναντι στην ανατολική υπερβολή και αναδεικνύεται ρυθμιστής των πράξεων Ελλήνων και Περσών– και η **ελευθερία**: ο Ηρόδοτος κρίνει μάλιστα τα πολιτεύματα ανάλογα με το βαθμό που τη διασφαλίζουν: τάσσεται υπέρ της δημοκρατίας, που προασπίζει την ελευθερία, και στρέφεται κατά της τυραννίας, που την καταργεί.

Ο Ηρόδοτος γνώρισε πολλούς λαούς, έμαθε να σέβεται τον **«άλλο»**, τον ξένο, τη θρησκεία και τα έθιμά του. Ταξιδεύοντας διαπίστωσε την οικουμενικότητα της **θρησκείας**, γεγονός που ενίσχυσε την πίστη του. Ήταν προσηλωμένος στις παλαιές ηθικές δοξασίες και την παλαιά θρησκευτική πίστη. Στο έργο του πολλές φορές παραθέτει χρησμούς, τους οποίους σέβεται, όνειρα και θαύματα. Γι' αυτό, αν και ακολουθεί τον ιωνικό ορθολογισμό, επιδιώκοντας να κρίνει με τη λογική τα πράγματα και τις αιτίες των γεγονότων, πολλές φορές δέχεται εξηγήσεις που βρίσκονται έξω από το πεδίο της λογικής.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Σταθερή επιδίωξη του Ηροδότου είναι η ανακάλυψη της αλήθειας, για την οποία βασίζεται περισσότερο στην «αυτοψία», στην προσωπική του έρευνα, και μόνο όταν δεν του αρκεί αυτό στηρίζεται στους άλλους, για να πάρει πληροφορίες. Ελέγχει με τη λογική και την εμπειρία τις πληροφορίες και τις πηγές του. Πολλές φορές ακούει απίστευτα πράγματα, τα παραθέτει όμως και τα αφήνει στην κρίση μας – είτε λέγοντας ότι δεν τα πιστεύει, είτε πληροφορώντας μας απλώς ότι «έτσι λένε».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Στην εποχή του Ηροδότου δεν υπήρχε χρονολογικό σύστημα ενιαίο, ούτε στον ελληνικό χώρο ούτε στις διάφορες χώρες που επισκέφθηκε και για τις οποίες έγραψε. Χρονολογεί βασικά κατά γενιές, υπολογίζοντας τρεις γενιές ανά αιώνα· ακολουθεί τη σειρά διαδοχής των Περσών βασιλέων, αναφέροντας π.χ. ότι βρισκόμαστε στο πρώτο έτος βασιλείας του τάδε βασιλιά· αναφέρεται σε εποχές του έτους, σε Ολυμπιάδες και στον επώνυμο άρχοντα της Αθήνας· δίνει χρονικούς προσδιορισμούς στο διάστημα μιας ημέρας, αν πρόκειται να αφηγηθεί κάτι σημαντικό, όπως είναι για παράδειγμα η μάχη των Θερμοπυλών.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ π.Χ.	ΓΕΓΟΝΟΤΑ (από την αρχή της <i>Ιστορίας</i> ως το θάνατο του Ηροδότου)
560-546	Βασιλεία Κροίσου Λυδών
569-528	Ο Άμασης βασιλιάς της Αιγύπτου
550-528	Βασιλεία Κύρου
528-522	Βασιλεία Καμβύση
522-481	Βασιλεία Δαρείου
513	Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών
510	Εξορία Ισπία
508	Μεταρρυθμίσεις Κλεισθένη
499-494	Ιωνική επανάσταση
496	Γέννηση Σοφοκλή
493	Ο Θεμιστοκλής επώνυμος άρχων
492	Α΄ εκστρατεία Περσών - Μαρδόνιος (καταστροφή στον Άθω)
490	Β΄ εκστρατεία Περσών - Δάτης και Αρταφρένης - μάχη Μαραθώνα - Μιλτιάδης
489	Αποτυχημένη εκστρατεία Μιλτιάδη στην Πάρο, καταδίκη - θάνατος Θάνατος Δαρείου - ο Ξέρξης βασιλιάς της Περσίας - γέννηση Πρωταγόρα στα Άβδηρα
485/484	Γέννηση Ηροδότου
480	Συνέδριο Ελλήνων στον Ισθμό Γ΄ Εκστρατεία Περσών - Ξέρξης Μάχη Θερμοπυλών - Λεωνίδας, ναυμαχία Αρτεμισίου Ναυμαχία Σαλαμίνας - Θεμιστοκλής - γέννηση Ευριπίδη
479	Μάχη Πλαταιών - Μάχη Μυκάλης Κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού από τους Αθηναίους ΤΕΛΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
477	Ίδρυση Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας (έδρα Δίλος)
474	Εξοστρακισμός Θεμιστοκλή
472	Αισχύλου <i>Πέρσες</i> : βραβείο - χορηγός ο Περικλής
470/469	Γέννηση Σωκράτη
468	Θάνατος Αριστείδη - Πρώτη νίκη Σοφοκλή κατά Αισχύλου (<i>Τριπτόλεμος</i>)
467	Νίκη Κίμωνα κατά των Περσών στον Ευρυμέδοντα ποταμό
462	Δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις Εφιάλτη Ο Περικλής στρατηγός στην Αθήνα (εκλεγόταν επί 29 χρόνια)
460	Γέννηση του Θουκυδίδη
458	Θάνατος του Θεμιστοκλή
456	Θάνατος του Αισχύλου
454	Μεταφορά του ταμείου της Αθηναϊκής Συμμαχίας στην Αθήνα (Αθηναϊκή Ηγεμονία) - Δίκη Αναξαγόρα στην Αθήνα για αθεΐα - θάνατος Αλέξανδρου Α΄ Μακεδονίας
450	Εκστρατεία Κίμωνα στην Κύπρο - θάνατος Κίμωνα - νίκη Ελλήνων κατά Περσών
448	Ειρήνη με τους Πέρσες (Καλλίειος ειρήνη) - ανοικοδόμηση των ιερών της Αθήνας
447-432	Ανέγερση Παρθενώνα
446	Τριακονταετείς σπονδές Αθήνας - Σπάρτης
445	Γέννηση Αριστοφάνη - Σοφοκλή <i>Αίας</i>
444	Ίδρυση αποικίας Θουρίων από τον Περικλή - ο Ηρόδοτος στους Θουρίους
431	Πελοποννησιακός πόλεμος
430	Λοιμός στην Αθήνα
429	Θάνατος του Περικλή - γέννηση Πλάτωνα (429/428 π.Χ.) Θάνατος Ηροδότου στη δεκαετία 430-420 π.Χ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ
ΚΛΕΙΩ (I)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΡΟΙΣΟΥ-ΛΥΔΩΝ (560-546 π.Χ.) Ο Κροίσος πρωταίτιος της σύγκρουσης Ελλήνων/Ευρώπης-Ασίας. Ο Κροίσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Μ.Ασίας. Διάλογος Κροίσου-Σόλωνα. Η ιστορία του Άτη και του Άδραστου. Αναζήτηση συμμάχων από τον Κροίσο - ιστορία Σπάρτης και Αθήνας - πόλεμος του Κροίσου με τους Πέρσες. Ο Κροίσος στην πυρά από τον Κύρο. Η κατάλυση του κράτους του Κροίσου από τον Κύρο.	I Οι προκάτοχοι του Κροίσου (<i>αναδρομική αφήγηση</i>) - ιστορία του Αρίωνα - ιστορία Σπάρτης - η νομοθεσία του Λυκούργου - Λυδικός λόγος - οι Μήδοι - οι Πέρσες - Ίωνες Μ. Ασίας - Δωριείς και Αχαιοί - Έλληνες και Κάρες - Καρικός λόγος - οι Βαβυλώνιοι - χώρες ως την Κασπία θάλασσα - Μασσαγέτες
	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΥΡΟΥ (550-528 π.Χ.) (I 95-214) Καταγωγή Κύρου - απελευθέρωση των Περσών από τους Μήδους (βασιλεία Μήδων: Κυαξάρης, Αστυάγης: <i>αναδρομική αφήγηση</i>). Ο Κύρος κυριεύει τις ελληνικές πόλεις της Μ.Ασίας 545 π.Χ. Ο Κύρος κυριεύει τη Βαβυλώνα 539/538. Ο Κύρος εκστρατεύει κατά των Μασσαγετών 528 π.Χ. Θάνατος του Κύρου.	
ΕΥΤΕΡΠΗ (II)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΑΜΒΥΣΗ (528-522 π.Χ.) (II 1 - III 67) Ο Καμβύσης υποτάσσει την Αίγυπτο, εκστρατεύει κατά Λιβύων, Καρχηδονίων, Αμμωνίων και Αιθιοπών. Πόλεμος Σπάρτης-Σάμου, τυραννία Πολυκράτη, συμμετοχή Κορινθίων στον πόλεμο κατά της Σάμου. Θάνατος Καμβύση.	II Αίγυπτος: φύση της χώρας, ο Νείλος, Θωμάσια, Νόμοι, Ιστορία, Νόμοι των Αιθιοπών
ΘΑΛΕΙΑ (III)	Βασιλεία Μάγου (522-521 π.Χ.) (III 61-79, 139-147).	III Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη Περίανδρος (τύραννος Κορίνθου) Από την ιστορία της Σάμου - κτίσματα της Σάμου Οι Ινδοί - οι εσχαιές της οικουμένης
ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ (IV)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΔΑΡΕΙΟΥ (522/1-485 π.Χ.) (III 84 - VII 3) Ο Δαρείος καταπνίγει την επανάσταση των Βαβυλωνίων (III). Κατάληψη της Σάμου από τους Πέρσες (III). Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών (IV). Εκστρατεία στη Λιβύη (IV). Υποτάσσει Θράκες και Μακεδόνες (IV, V). Ιωνική επανάσταση (V) - άλωση και καταστροφή της Μιλήτου από τους Πέρσες, το τέλος της ιωνικής επανάστασης (VI). Εκστρατεία Μαρδόνιου κατά της Ελλάδας (492 π.Χ.) - ναυάγιο στον Άθω (VI). Εκστρατεία Δάτη και Αρταφέρνη - Μάχη Μαραθώνα (490 π.Χ.) (VI). Θάνατος Δαρείου.	IV Σκυθικός λόγος - οι Υπερβόρειοι - το σχήμα της οικουμένης - Λιβυκός λόγος
ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ (V)		V Περιήγηση Θράκης - οι λιμναίοι της Πρασιάδας - Ιστορία της Σπάρτης - Ιστορία της Αθήνας - Η πτώση των Πεισιπρατιδών, πόλεμος Αθηναίων-Αιγυπτών - Αίγινα Ιστορία της Κορίνθου (οι Κυψελίδες) - οι Αλκμεωνίδες
ΕΡΑΤΩ (VI)		VI Η «σαγίνευση» Η ιστορία του Μιλτιάδη - η Αίγινα - Ιστορία της Σπάρτης - η τύχη του Μιλτιάδη
ΠΟΛΥΜΝΙΑ (VII)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΞΕΡΞΗ (485-465 π.Χ.) (VII 4 - IX 122) Ο Ξέρξης καταπνίγει την επανάσταση των Αιγυπτίων - εκστρατεία Ξέρξη κατά της Ελλάδας: μάχη Θερμοπυλών (480 π.Χ.) (VII) (VIII): ναυμαχία Αρτεμισίου 480 π.Χ. - ο Ξέρξης στην Αθήνα - ναυμαχία Σαλαμίνας 480 π.Χ. - επιστροφή Ξέρξη - Ο Μαρδόνιος στην Ελλάδα	VII Η ιστορία του Σπερθία και του Βούλη - πόλεμος Ελλήνων και Καρχηδονίων στη Σικελία - ο Δημάρατος και η Σπάρτη
ΟΥΡΑΝΙΑ (VIII)	IX: μάχη Πλαταιών 479 και Μυκάλης (479 π.Χ.) - κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σπώτου στον Ελλήσποντο (479 π.Χ.) από τους Έλληνες.	VIII Θεσσαλείς και Φωκείς Οι Πελοποννήσιοι Η βασιλική δυναστεία των Μακεδόνων
ΚΑΛΛΙΟΠΗ (IX)	ΕΠΙΛΟΓΟΣ (IX 122)	IX Αποφθέγματα Κύρου {Σε διάφορα σημεία του έργου σποραδικές αναφορές στην πεντηκονταετία 479-431 π.Χ. και στην πρώτη φάση του πελοποννησιακού πολέμου 431-421 π.Χ.}

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το πρώτο βιβλίο της *Ιστορίας* οργανώνεται γύρω από δυο μεγάλους βασιλιάδες: τον Κροίσο, βασιλιά της Λυδίας, και τον Κύρο, βασιλιά της Περσίας. Τον Κροίσο υπέδειξε ο Ηρόδοτος στο προοίμιο της *Ιστορίας* ως υπεύθυνο για την αρχή της σύγκρουσης Ευρώπης-Ασίας, γιατί υποδούλωσε τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας. Αρχίζει λοιπόν την αφήγησή του από αυτό το σημείο και, αμέσως, γυρίζει προς τα πίσω στην ιστορία των προγόνων του Κροίσου, για να καταλήξει πάλι στον ίδιο, στα γεγονότα της βασιλείας του, στη χώρα και στο λαό του και στη σύγκρουσή του με τον Κύρο· σύγκρουση που του στοιχίζει το θρόνο και την ελευθερία του. Ο ιστορικός πιάνει τώρα το νήμα της ιστορίας του Κύρου· θα μας αφηγηθεί πώς ανέβηκε στο θρόνο, πώς νίκησε τους Μήδους που είχαν υποδουλώσει τους Πέρσες, πώς έγινε ιδρυτής του περσικού κράτους και πώς συγκρούστηκε με τον Κροίσο. Θα μας μιλήσει για τα ήθη και τον τρόπο ζωής των Περσών αλλά και όλων των λαών με τους οποίους συγκρούστηκε ο Κύρος, και θα κλείσει την αφήγηση με το θάνατο του Κύρου.

Η μούσα Κλειώ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η

ΠΡΟΟΙΜΙΟ I, 1-5, 6

Θεματικά κέντρα

- Ο συγγραφέας και το έργο του
- Οι αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων – Περσών

Αυτοπαρουσίαση
συγγραφέα,
περιεχόμενο και
σκοπός του έργου

Ηροδότου του Αλικαρνασσεά¹ η έκθεση των ερευνών, ώστε ούτε όσα πραγμάτωσε το ανθρώπινο γένος² να ξεθωριάσουν με τον καιρό, ούτε έργα μεγάλα και αξιοθαύμαστα, άλλα Ελλήνων και άλλα βαρβάρων³ επιτεύγματα, να μείνουν στην αφάνεια – κι όλα τα παραπάνω κι επιπρόσθετα ποια ήταν η αιτία⁴ που πολέμησαν ο ένας τον άλλο.

Ηροδότου Αλικαρνησσεός ιστορίας απόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεῖα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Οι μυθικές αιτίες:
Αρπαγές γυναικών
Η περσική εκδοχή

II. Λοιπόν, απ' τη μεριά των Περσών οι σπουδασμένοι τους⁵ ρίχνουν στους Φοίνικες⁶ την αιτία της έχθρας· λένε δηλαδή πως ετούτοι, με το που ήρθαν από τη θάλασσα που ονομάζεται Ερυθρά⁷ στη δική μας θάλασσα⁸ κι εγκαταστάθηκαν στους τόπους όπου και σήμερα ζουν, επιδόθηκαν αμέσως σε ταξίδια σε τόπους μακρινούς και, μεταφέροντας εμπορεύματα της Αιγύπτου και της Ασσυρίας έφταναν και σ' άλλα μέρη, κυρίως όμως στο Άργος⁹. Λοιπόν, το Άργος εκείνη την εποχή είχε τα πρωτεία στο κα-

1 Ηροδότου του Αλικαρνασσεά: δηλώνει το όνομα και την πατρίδα του, όπως πριν από αυτόν ο λογογράφος Εκαταίος και αργότερα ο Θουκυδίδης.

2 το ανθρώπινο γένος: ο Ηρόδοτος θεωρεί την ιστορία έργο όλων των ανθρώπων.

3 βαρβάρων: «βάρβαρος» στον Ηρόδοτο σημαίνει αλλόγλωσσος· η λέξη δεν έχει τη μειωτική σημασία που πήρε αργότερα. Ο ιστορικός αναφέρει ισότιμα Έλληνες και «βαρβάρους» και αποδίδει τα «αξιοθαύμαστα έργα» και στους δύο.

4 η αιτία: με τη φράση αυτή ολοκληρώνει το κυρίως προοίμιο και μεταβαίνει στο δεύτερο μέρος του προοιμίου του, όπου διερευνά τις αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων-βαρβάρων.

5 οι σπουδασμένοι τους (πρωτότυπο «λόγιο»): οι μορφωμένοι, μέλη της ανώτερης τάξης, που γνώριζαν καλύτερα την προφορική παράδοση. Φαίνεται πως αποτελούσαν πηγή πληροφοριών για τον Ηρόδοτο.

6 Φοίνικες: σημερινός λαός, εγκατεστημένος στην περιοχή του σημερινού Λιβάνου, θαλασσοπόροι και έμποροι, ανταγωνιστές των Ελλήνων, ταξίδευαν σ' όλο τον τότε γνωστό κόσμο.

7 Ερυθρά (θάλασσα): ο Ηρόδοτος ονομάζει έτσι, εκτός από την Ερυθρά θάλασσα, τον Περσικό κόλπο και τον Ινδικό Ωκεανό. Εδώ εννοείται ο Περσικός κόλπος.

8 στη δική μας θάλασσα: η Μεσόγειος, ιδίως η ανατολική, όπου αναπτύχθηκε η ελληνική ναυσιπλοΐα.

9 Άργος: ο Όμηρος αναγνωρίζει το Άργος ως τη σημαντικότερη πόλη της Πελοποννήσου και συχνά ονομάζει όλους τους Έλληνες Αργείους.

θετί ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που σήμερα¹⁰ ονομάζεται Ελλάδα. Και, πως φτάνοντας τέλος πάντων σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους. Και, πως, την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν –κι είχαν ξεπουλήσει σχεδόν όλη την πραμάτεια τους– κατηφόρισαν στη θάλασσα κι άλλες πολλές γυναίκες κι ανάμεσά τους κι η θυγατέρα του βασιλιά· κι είχε τ' όνομα με το οποίο την αναφέρουν και οι Έλληνες, το ίδιο: Ιώ¹¹ του Ινάχου. Πως στάθηκαν ετούτες εκεί, κατά την πρύμη του караβιού, κι αγόραζαν απ' τα εμπορεύματα ό,τι λαχταρούσε η ψυχή τους πιο πολύ, κι οι Φοίνικες ξεσηκώνοντας ο ένας τον άλλο όρμησαν απάνω τους. Λένε λοιπόν πως οι περισσότερες απ' αυτές τους ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες τις άρπαξαν, τις έμπασαν στο καράβι και παρευθύς έβαλαν πλώρη για την Αίγυπτο.

12. Λοιπόν, έτσι έφτασε η Ιώ στην Αίγυπτο λένε οι Πέρσες, κι όχι όπως λεν οι Έλληνες, και πως αυτό στάθηκε η αρχή των αδικημάτων. Και ιστορούν πως ύστερ' απ' αυτά κάποιοι Έλληνες (γιατί δεν είναι σε θέση να τους αναφέρουν με τ' όνομά τους) πιάνοντας στεριά στην Τύρο της Φοινίκης άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, την Ευρώπη¹². Δεν αποκλείεται αυτοί να ήταν Κρήτες¹³. Και, πως μ' αυτά ήρθαν ίσα κι ίσα¹⁴. όμως, ύστερ' απ' αυτά, πως οι Έλληνες είναι που έγιναν πρωταίτιοι των δεύτερων αδικημάτων¹⁵. Γιατί, πλέοντας με μακρόστενο καράβι¹⁶, έπιασαν στεριά στην Αία της Κολχίδας, εκεί κατά τον ποταμό Φάση¹⁷, και πως απ' εκεί, αφού πέτυχαν και τους άλλους σκοπούς για τους οποίους είχαν πάει, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, τη Μήδεια. Και πως ο Κόλχος έστειλε κήρυκα στην Ελλάδα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή και να του δώσουν πίσω τη θυγατέρα· αλλά, πως οι άλλοι του αποκρίθηκαν ότι ούτε εκείνοι τους έδωσαν ικανοποίηση για την αρπαγή της Ιώς της Αργίτισσας· λοιπόν ούτε αυτοί θα δώσουν ικανοποίηση σ' εκείνους.

Η αρπαγή της Ευρώπης. Ψηφιδωτό, 3ος αι. μ.Χ. Μουσείο Σπάρτης.

13. Και λένε πως, ύστερ' απ' αυτά, στην επόμενη γενιά¹⁸ ο Αλέξανδρος¹⁹, ο γιος του Πριάμου, έχοντας ακούσει αυτά, θέλησε να πάρει γυναίκα απ' την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως σε καμιά περίπτωση δε θα του ζητήσουν ικανοποίηση²⁰, αφού ούτε εκείνοι έδωσαν. Κι έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε αυτός την Ελένη, οι Έλληνες αποφάσισαν αρχικά να στείλουν απεσταλμένους και να ζητήσουν πίσω την Ελένη και ν' απαιτήσουν ικανοποίηση για την αρπαγή. Και, πως οι άλλοι αντιπαράθεσαν στα επιχειρήματά τους την αρπαγή της Μήδειας· γι' αυτήν εκείνοι ούτε έδωσαν ικανοποίηση ούτε την έδωσαν πίσω, ενώ αυτοί τους τη ζητούσαν, και τώρα θέλουν να τους δοθεί από άλλους ικανοποίηση;

10 σήμερα: δηλαδή, την εποχή της συγγραφής του Ηροδότου (μέσα του 5ου αι. περίπου).

11 Ιώ: κόρη του Ινάχου, ιέρεια της Ήρας στο Άργος. Σύμφωνα με τον ελληνικό μύθο, ο Δίας την ερωτεύτηκε και τη μεταμόρφωσε σε αγελάδα, για να τη σώσει από την Ήρα· εκείνη όμως της έστειλε μια αλογόμυγα (οίστρο) που την κατέδιωξε ως την Αίγυπτο.

12 Ευρώπη: κόρη του βασιλιά της Φοινίκης, έδωσε το όνομά της στην ήπειρό μας, όταν ο Δίας τη μετέφερε εκεί μεταμορφωμένος σε ταύρο.

13 Κρήτες: ο Ηρόδοτος υποθέτει ότι θα ήταν Κρήτες, γιατί ήταν γνωστή η θαλασσοκρατορία τους τη μινωική εποχή και οι ληστρικές επιδρομές τους (και από τον Όμηρο).

14 ήρθαν ίσα κι ίσα: ήρθαν ισόπαλοι, αφού είχαν διαπράξει από μία αρπαγή ο καθένας.

15 των δεύτερων αδικημάτων: νέα αφορμή αντεκδίκησης με την αρπαγή της Μήδειας, κόρης του Αιήτη (ή Κόλχου), βασιλιά της Κολχίδας (βλ. χάρτη 1, σ. 41). Πρόκειται για την αργοναυτική εκστρατεία, που έγινε για την αρπαγή του «χρυσόμαλλου δέρατος» (=δέρματος).

16 μακρόστενο καράβι: πολεμικό πλοίο (σε αντίθεση με το «στρογγυλό» που ήταν φορητό). Είναι η Αργώ της αργοναυτικής εκστρατείας.

17 Φάση ποταμό: τον θεωρούσαν όριο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (βλ. χάρτη 1, σ. 41).

18 επόμενη γενιά: εννοεί τους ήρωες του τρωικού πολέμου που ήταν παιδιά των Αργοναυτών. Ο Ηρόδοτος προσδιορίζει χρονικά τα γεγονότα με αναφορά στις γενιές των Λυδών και Περσών βασιλέων (εδώ των ηρώων)· η γενιά ισοδυναμεί με 33 περίπου χρόνια. Και σήμερα θεωρούμε ότι τρεις γενιές καλύπτουν έναν αιώνα.

19 Αλέξανδρος: άλλο όνομα του Πάρη, γιου του Πριάμου, γνωστό από την Ιλιάδα.

20 ικανοποίηση («δικη» στο πρωτότυπο): με την επανάληψη της λέξης τονίζεται η σημασία της ανταπόδοσης της αδικίας· θυμίζει το «όφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ».

Η εκστρατεία
των Ελλήνων
στην Τροία

14. Λένε λοιπόν πως ως αυτό το σημείο το μόνο που έκαναν κι ο ένας και ο άλλος ήταν αρπαγές, αλλά απ' εδώ και πέρα η μεγάλη ευθύνη²¹ βαρύνει τους Έλληνες· γιατί εκείνοι ξεκίνησαν πρώτοι τις εκστρατείες εναντίον της Ασίας κι όχι αυτοί στην Ευρώπη. Λοιπόν λένε, θεωρούν ότι οι αρπαγές γυναικών δείχνουν οπωσδήποτε ανθρώπους άδικους, αλλά το να χαλάσουν τον κόσμο για να τιμωρήσουν, επειδή αρπάχτηκαν, ανόητους, ενώ η απόλυτη αδιαφορία για την αρπαγή τους, γνωστικός· γιατί, στο κάτω-κάτω, αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν²². Λοιπόν λένε οι Πέρσες πως από τη μεριά τους αυτοί, οι Ασιάτες, δεν έδωσαν καμιά σημασία που αρπάζονταν οι γυναίκες τους, οι Έλληνες όμως, για μια γυναίκα απ' τη Λακωνία ξεσήκωσαν μεγάλο εκστρατευτικό σώμα κι έπειτα πηγαίνοντας στην Ασία αφάνισαν το κράτος του Πριάμου. Πως, από το γεγονός αυτό θεωρούν τον ελληνικό κόσμο μια για πάντα εχθρό τους. Γιατί οι Πέρσες θεωρούν κτήμα τους την Ασία και τους βάρβαρους λαούς που την κατοικούν, ενώ έχουν σχηματίσει τη γνώμη ότι η Ευρώπη και οι Έλληνες είναι άλλος κόσμος²³.

15. Λοιπόν, έτσι λένε οι Πέρσες ότι έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση της Τροίας βρίσκουν ότι έχει την αρχή της η έχθρα τους με τους Έλληνες. Όμως τα όσα ιστορούν οι Φοίνικες για την Ιώ δε συμφωνούν και τόσο με αυτά που ιστορούν οι Πέρσες· λένε δηλαδή ότι δεν κατέφυγαν σε αρπαγή για να τη φέρουν στην Αίγυπτο, αλλά ότι στο Άργος έσμιγε με τον καρaboκύρη του πλοίου τους· κι όταν διαπίστωσε ότι έμεινε έγκυος, ο φόβος των γονιών της ήταν που την έσμπρωξε²⁴ να ταξιδέψει από μόνη της με το καράβι των Φοινίκων, για να μη βγουν στη φόρα οι πομπές της²⁵. Πέρσες λοιπόν και Φοίνικες αυτά λένε. Όσο για μένα, δε σκοπεύω να μιλήσω γι' αυτά, αν έτσι έγιναν ή κάπως αλλιώς, τον άνθρωπο όμως που προσωπικά πιστεύω ότι πρώτος άρχισε τις αδικοπραγίες εναντίον των Ελλήνων, αυτόν θα καταδείξω²⁶ και κατόπιν θα προχωρήσω στην εξιστόρησή μου, κάνοντας λόγο για μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων, χωρίς διαφοροποίηση. Γιατί όσες τον παλιό καιρό ήταν μεγάλες, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, ενώ αυτές που στην εποχή μου ήταν μεγάλες, στο παρελθόν ήταν μικρές²⁷. Έχοντας λοιπόν μάθει καλά την απόλυτη αστάθεια της ανθρώπινης ευτυχίας, θ' αναφερθώ και στις δυο με τον ίδιο τρόπο.

16. Ο Κροίσος²⁸ ήταν Λυδός στην καταγωγή και γιος του Αλυάττη, βασιλιάς των λαών που κατοικούσαν από τον Άλυ ποταμό και δώθε²⁹, που, κυλώντας τα νερά του από τα νότια, ανάμεσα στους Συρίους και τους Παφλαγόνες³⁰, χύνεται κατά τον άνεμο του βοριά στη θάλασσα που ονομάζεται Εύξεινος Πόντος. Αυτός ο Κροίσος, πρώτος από τους βαρβάρους που μας είναι γνωστοί, άλλους από τους Έλληνες τους έκανε με τη βία φόρου υποτελείς³¹, κι άλλους τους προσεταιρίστηκε ως φίλους. Έκανε λοιπόν με τη βία φόρου υποτελείς τους Ίωνες και τους Αιολείς και τους Δωριείς που ζουν στην Μικρά Ασία και προσεταιρίστηκε ως φίλους του τους Λακεδαιμόνιους³². Ενώ, πριν ανεβεί στον θρόνο ο Κροίσος, όλοι οι Έλληνες ήταν ελεύθεροι. Γιατί η εκστρατεία των Κιμμερίων³³ που χτύπησε την Ιωνία, κι ήταν προγενέστερη από τον Κροίσο, δεν είχε αποτελεσμα την καθυστόταξη των πόλεων, αλλά ήταν ληστρική επιδρομή.

Ο Κροίσος
πρωταίτιος
της σύγκρουσης

21 η μεγάλη ευθύνη: η άποψη ανήκει βέβαια στους Πέρσες.
22 αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν: λέγεται ειρωνικά από τους Πέρσες.
23 άλλος κόσμος: ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι Ασία και Ευρώπη αποτελούν διαφορετικούς κόσμους. Η αντιπαράθεσή τους αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετεί ο ιστορικός τη σύγκρουση Περσών-Ελλήνων (κύριο άξονα του έργου του).
24 έσμπρωξε: έσπρωξε, ώθησε.
25 οι πομπές της: οι ντροπές της, οι πράξεις που συνεπάγονται ντροπή· για το μύθο βλ. και Οδύσσεια ο 420 κε.
26 θα καταδείξω: περνάει στην έκθεση των αιτιών που προκύπτουν από την ιστορική έρευνα.
27 μεγάλες... μικρές: θα μπορούσαμε να παραστήσουμε την πορεία που διαγράφουν οι πόλεις στην ιστορία τους με την πορεία ενός τόξου. Το θέμα αυτό (κυκλική αντίληψη της ιστορίας*) θα συζητήσουμε στην τρίτη ενότητα. Προσέξτε και στην επόμενη φράση την πίστη του ιστορικού στην αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων* και της τύχης.
28 Κροίσος: βασιλιάς των Λυδών. Από εδώ αρχίζει ο λυδικός λόγος* (: αφήγηση για τη χώρα των Λυδών).
29 από τον Άλυ ποταμό και δώθε: δυτικά από τον Άλυ ως το Αιγαίο.
30 Συρίους, Παφλαγόνες: οι Σύριοι είναι οι κάτοικοι της βόρειας Καππαδοκίας και όχι της Συρίας, που στον Ηρόδοτο αναφέρονται ως «Σύριοι οί έν Παλαιστίνη». Οι Παφλαγόνες κατοικούσαν στη χώρα που εκτείνεται από τον Εύξεινο Πόντο ως τη Γαλατία και από την Αρμενία ως τη Βιθυνία. Βλ. χάρτη 1, σ. 41.
31 φόρου υποτελείς: η υποτελία των ελληνικών πόλεων ήταν από τις πρώτες αιτίες των Μηδικών πολέμων. Ίωνες - Αιολείς - Δωριείς: οι ελληνικές φυλές που ίδρυσαν τις γνωστές, για το λαμπρό πολιτισμό τους, αποικίες στα παράλια της Μ. Ασίας.
32 Λακεδαιμόνιους: για τη συμπλοκή αυτή βλ. ενότητα 2, περίληψη σ. 25.
33 Κιμμέριοι: ζούσαν στην περιοχή της νότιας Ρωσίας (χερσόνησο Κριμαίας), από όπου εκδιώχθηκαν από τους Σκύθες (περίπου το 900 π.Χ.) και τράπηκαν στην Ασία. Οι επιδρομές τους στις ελληνικές πόλεις τοποθετούνται περίπου το 650-575 π.Χ. Με το ίδιο όνομα αναφέρεται και μυθικός λαός της δυτικής Ευρώπης (βλ. Οδύσσεια λ 15).

Φοινικικό πλοίο σε ανάγλυφο του 8ου π.Χ. αι.

21 η μεγάλη ευθύνη: η άποψη ανήκει βέβαια στους Πέρσες.

22 αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν: λέγεται ειρωνικά από τους Πέρσες.

23 άλλος κόσμος: ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι Ασία και Ευρώπη αποτελούν διαφορετικούς κόσμους. Η αντιπαράθεσή τους αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετεί ο ιστορικός τη σύγκρουση Περσών-Ελλήνων (κύριο άξονα του έργου του).

24 έσμπρωξε: έσπρωξε, ώθησε.

25 οι πομπές της: οι ντροπές της, οι πράξεις που συνεπάγονται ντροπή· για το μύθο βλ. και Οδύσσεια ο 420 κε.

26 θα καταδείξω: περνάει στην έκθεση των αιτιών που προκύπτουν από την ιστορική έρευνα.

27 μεγάλες... μικρές: θα μπορούσαμε να παραστήσουμε την πορεία που διαγράφουν οι πόλεις στην ιστορία τους με την πορεία ενός τόξου. Το θέμα αυτό (κυκλική αντίληψη της ιστορίας*) θα συζητήσουμε στην τρίτη ενότητα. Προσέξτε και στην επόμενη φράση την πίστη του ιστορικού στην αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων* και της τύχης.

28 Κροίσος: βασιλιάς των Λυδών. Από εδώ αρχίζει ο λυδικός λόγος* (: αφήγηση για τη χώρα των Λυδών).

29 από τον Άλυ ποταμό και δώθε: δυτικά από τον Άλυ ως το Αιγαίο.

30 Συρίους, Παφλαγόνες: οι Σύριοι είναι οι κάτοικοι της βόρειας Καππαδοκίας και όχι της Συρίας, που στον Ηρόδοτο αναφέρονται ως «Σύριοι οί έν Παλαιστίνη». Οι Παφλαγόνες κατοικούσαν στη χώρα που εκτείνεται από τον Εύξεινο Πόντο ως τη Γαλατία και από την Αρμενία ως τη Βιθυνία. Βλ. χάρτη 1, σ. 41.

31 φόρου υποτελείς: η υποτελία των ελληνικών πόλεων ήταν από τις πρώτες αιτίες των Μηδικών πολέμων. Ίωνες - Αιολείς - Δωριείς: οι ελληνικές φυλές που ίδρυσαν τις γνωστές, για το λαμπρό πολιτισμό τους, αποικίες στα παράλια της Μ. Ασίας.

32 Λακεδαιμόνιους: για τη συμπλοκή αυτή βλ. ενότητα 2, περίληψη σ. 25.

33 Κιμμέριοι: ζούσαν στην περιοχή της νότιας Ρωσίας (χερσόνησο Κριμαίας), από όπου εκδιώχθηκαν από τους Σκύθες (περίπου το 900 π.Χ.) και τράπηκαν στην Ασία. Οι επιδρομές τους στις ελληνικές πόλεις τοποθετούνται περίπου το 650-575 π.Χ. Με το ίδιο όνομα αναφέρεται και μυθικός λαός της δυτικής Ευρώπης (βλ. Οδύσσεια λ 15).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Στο προοίμιο ο συγγραφέας συστήνεται, παρουσιάζει το περιεχόμενο του έργου του και παίρνει θέση σε σχέση με όσα λένε οι Πέρσες και οι Φοίνικες. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τα αντίστοιχα χωρία.
2. Να καταγράψετε τα έθνη που αναφέρει ο Ηρόδοτος στο προοίμιο και να σημειώσετε στο χάρτη (σ. 41) τα ταξίδια τους, με διαφορετικό για κάθε έθνος χρώμα. Τι μπορούμε να συμπεράνουμε για τις δραστηριότητές τους;
3. Ο Ηρόδοτος στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τη λογική για να εξηγήσει τα γεγονότα και την ανθρώπινη συμπεριφορά, και όχι υπερφυσικές, μυθολογικές δυνάμεις, γι' αυτό και μπορεί να χαρακτηριστεί «ορθολογιστής». Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία στηρίζεται αυτή η άποψη.
4. *έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους [...]* μας λέει ο Ηρόδοτος, ενώ στην *Οδύσσεια* (ο 415-416) ακούμε από τον Εύμαιο: *τότε ήρθαν Φοίνικες θαλασσοζακουνσμένοι / κλέφτες, παιγνίδια φέροντας χιλιάδες στο καράβι.* (α) Να αποδώσετε τις δύο σκηνές γράφοντας ένα σύντομο κείμενο. (β) Να συζητήσετε στην τάξη σας για τις μορφές που έχει σήμερα το εμπόριο και να αναζητήσετε επιβιώσεις παλαιότερων μορφών δίπλα στις σύγχρονες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά, συνοψίζοντας όσα μάθατε στην ενότητα αυτή:

Στο κυρίως προοίμιο ο συγγραφέας παρουσιάζει.....και.....Τα θέματα που θα πραγματευτεί στο έργο του ο Ηρόδοτος είναι:

Ο σκοπός του έργου του, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι

Σύμφωνα με τους Πέρσες, αιτία της σύγκρουσης Ελλήνων-Περσών ήταν

Ο Ηρόδοτος θεωρεί ότι αιτία της σύγκρουσης ήταν

Παράλληλα κείμενα: προοίμια

Ἐκαταῖος Μιλήσιος ᾧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὡς μοι ἀληθέα δοκεῖ εἶναι· οἱ γὰρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, εἰσίν.

Μετάφραση: Ο Εκαταίος ο Μιλήσιος λέει τα εξής: εξιστορώ τα γεγονότα αυτά, όπως νομίζω ότι πράγματι συνέβησαν· γιατί οι λόγοι των Ελλήνων είναι, καθώς μου φαίνεται, και πολλοί και καταγέλαστοι.

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ζυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων.

Μετάφραση: Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε για τον πόλεμο των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πώς πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας (να γράφει) αμέσως μόλις ξέσπασε ο πόλεμος και πιστεύοντας ότι θα πάρει μεγάλες διαστάσεις και ότι θα είναι πολύ πιο αξιόλογος από όσους είχαν προηγηθεί.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε ξανά το κυρίως προοίμιο του Ηροδότου και τα προοίμια του Εκαταίου και του Θουκυδίδη που σας δίνονται, να σημειώσετε ποια είναι τα κοινά στοιχεία και στα τρία προοίμια. Αυτά τα στοιχεία υπάρχουν στο προοίμιο της *Οδύσσειας*;

Εισαγωγικά στην ενότητα

Η συνάντηση Κροίσου-Σόλωνα εντάσσεται στην ενότητα που αφιερώνεται στη χώρα των Λυδών (κεφ. 6-94) και ονομάζεται «**λυδικός λόγος**»³⁴. Η αφήγηση αρχίζει από τον Κροίσο (τεχνική *in medias res*³⁵) και προχωρεί **αναδρομικά** (με την τεχνική της **αναδρομικής αφήγησης**³⁶) στους προδρόμους του: ο αρχηγός του οίκου, ο Γύγης, πήρε το θρόνο δολοφονώντας τον βασιλιά. Το μαντείο των Δελφών τον προειδοποίησε ότι για το φόνο θα πληρώσει ο πέμπτος απόγονός του, δηλαδή ο Κροίσος. Ο ιστορικός επανέρχεται στον Κροίσο μετά την αφήγηση και των γεγονότων της βασιλείας του πατέρα του Αλυάττη.

Θεματικά κέντρα

- Επίσκεψη του Σόλωνα στις Σάρδεις
- Το ερώτημα του Κροίσου
- Παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων
- Το νόημα της ευτυχίας
- Οργή του Κροίσου

Ο Σόλων
στην αυλή
του Κροίσου

I29. Αφού λοιπόν είχαν υποδουλωθεί³⁷ αυτοί και τους προσάρτησε ο Κροίσος στο βασίλειο των Λυδών, φτάνουν στις Σάρδεις³⁸, πόλη που γνώριζε τη μεγάλη ακμή της εξαιτίας του πλούτου, κι όλοι οι άλλοι σοφοί³⁹ από την Ελλάδα, που τύχαινε να ζουν εκείνη την εποχή –όπως έφερνε ο δρόμος του εκεί τον καθένα τους–, κι ανάμεσά τους ο Σόλων, πολίτης της Αθήνας· αυτός, αφού, ύστερ' από εντολή των Αθηναίων, έκανε τη νομοθεσία τους, αποδήμησε για δέκα χρόνια – έφυγε με καράβι τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο⁴⁰, αλλά βέβαια σκοπός του ήταν να μην αναγκαστεί να καταργήσει κάποιον απ' τους νόμους που έβαλε· γιατί κάτι τέτοιο δεν μπορούσαν να το κάνουν από μόνοι τους οι Αθηναίοι, επειδή είχαν δεθεί με μεγάλους όρκους, για δέκα χρόνια να πολιτεύονται σύμφωνα με τους νόμους που θα τους έβαζε ο Σόλων.

Σάρδεις: ερείπια από την άλλοτε πλουσιότατη πρωτεύουσα της Λυδίας. Στο βάθος το όρος Τμώλος.

34 λυδικός λόγος: με τον όρο «**λόγος**» (στην «*Ιστορίη*») εννοούμε την εκτεταμένη αφήγηση, με την οποία ο Ηρόδοτος διακόπτει την κύρια ιστορική αφήγηση, για να μας πληροφορήσει για λαούς και τόπους, έθιμα, αντιλήψεις, καθημερινή ζωή, μνημεία ακόμα και για την παλαιότερη ιστορία των εθνών που κατοικούσαν στη συγκεκριμένη χώρα. Ο ιστορικός μας παραθέτει «**λόγο**» για μια χώρα, όταν οι Πέρσες είναι έτοιμοι να εισβάλουν σ' αυτήν εφαρμόζοντας την επεκτατική τους πολιτική. Εξαίρεση αποτελεί ο «**λυδικός λόγος**», με τον οποίο αρχίζει η «*Ιστορίη*». Μπορείτε να καταλάβετε γιατί έκανε ο Ηρόδοτος αυτή την εξαίρεση; Προσέξτε επίσης ότι ο «**λυδικός λόγος**» αρχίζει με τον Κροίσο· στην επόμενη ενότητα θα δούμε ότι τελειώνει με τον Κροίσο, ο οποίος αποτελεί το κέντρο της ιστορικής αφήγησης. Αυτή η τεχνική ονομάζεται «**κύκλος**» ή «**κυκλική σύνθεση**».

35 in medias res (=στη μέση των πραγμάτων): αφηγηματική τεχνική σύμφωνα με την οποία ο αφηγητής δεν αρχίζει την ιστορία από την αρχή, αλλά από ένα κρίσιμο σημείο της πλοκής και έπειτα, με αναδρομή στο παρελθόν, παρουσιάζει τα γεγονότα που προηγήθηκαν χρονικά.

36 αναδρομική αφήγηση: η τεχνική κατά την οποία διακόπτεται η κανονική χρονική σειρά των γεγονότων, για να εξιστορηθούν συμβάντα του παρελθόντος (παρόμοια με το flash back του κινηματογράφου).

37 είχαν υποδουλωθεί: εννοεί (βλ. ενότητα 1) τους λαούς που κατοικούσαν δυτικά από τον ποταμό Άλυ ως το Αιγαίο· σ' αυτούς περιλαμβάνονται βέβαια και οι Έλληνες της Μ. Ασίας.

38 Σάρδεις: πρωτεύουσα της Λυδίας, πλουσιότατη πόλη, κτισμένη στις όχθες του Πακτωλού, για την άμμο του οποίου οι αρχαίοι έλεγαν ότι περιείχε χρυσό, από όπου προέρχονταν τα πλούτη του Κροίσου. Και σήμερα «Πακτωλός» μεταφορικά σημαίνει κρουνός (βρύση, πηγή) χρημάτων.

39 όλοι οι άλλοι σοφοί... Σόλων: πρόκειται για τους «επτά σοφούς»· είχαν την ικανότητα να παρουσιάζουν τη συμπύκνωση της σοφίας τους με τρόπο αποφθεγματικό (απόφθεγμα: έγκυρη γνώμη διατυπωμένη με λίγες λέξεις, «ρητό», «γνωμικό»). Είχαν μεγάλο κύρος και προστατεύονταν από τον Απόλλωνα. Κατά μία παράδοση συναντήθηκαν στην αυλή του Κροίσου με εξαίρεση τον Θαλή τον Μιλήσιο. Τον Σόλωνα (640-560 π.Χ.) και τη νομοθεσία του γνωρίσατε στο μάθημα της Ιστορίας.

40 τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο (πρωτότυπο «κατά θεωρίας πρόφασιν»): η φιλομάθεια ήταν συνήθως αιτία των ταξιδιών των σοφών, όπως ίσως και του ίδιου του Ηρόδοτου.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαίωσαν τον ιστορικό. Τα αγάλματα των Κλέοβη και Βίωνα είναι οι δίδυμοι κούροι του βου π.Χ. αι. Μουσείο Δελφών.

130. Γι' αυτόν το λόγο λοιπόν και για να περιηγηθεί τον κόσμο ο Σόλων αποδήμησε απ' την πόλη του και πήγε στην Αίγυπτο, στην αυλή του Άμαση⁴¹, και, όπως είπαμε, και στις Σάρδεις, στην αυλή του Κροΐσου. Και όταν έφτασε, τον φιλοξενούσε στ' ανάκτορά του ο Κροΐσος· κατόπι, αφού πέρασαν δυο ή τρεις μέρες, με εντολή του Κροΐσου υπηρέτες του γυρνούσαν τον Σόλωνα σ' όλα τα θησαυροφυλάκιά του⁴² και του έδειχναν όλους τους θησαυρούς του, που έδειχναν μεγαλοπρέπεια και πλούτο. Κι αφού αυτός τα είδε όλα και τα περιεργάστηκε, ο Κροΐσος, όταν έκρινε ότι η στιγμή ήταν κατάλληλη, του έκανε την εξής ερώτηση: «Ξένη μου Αθηναίε, να, ως κι εμάς έφτασε μεγάλη φήμη για σένα, τόσο για τη σοφία σου όσο και για τις περιηγήσεις σου, που από φιλομάθεια επισκέφτηκες πολλές χώρες, για να τις σπουδάσεις⁴³: τώρα λοιπόν με κυρίεψε πόθος να σε ρωτήσω αν κιάλας είδες κάποιον πρώτον στην ευτυχία απ' όλους». Εκείνος λοιπόν έκανε αυτή την ερώτηση με την ιδέα ότι είναι ο πρώτος στην ευτυχία⁴⁴ απ' όλους τους ανθρώπους, όμως ο Σόλων, μακριά από κάθε κολακεία⁴⁵, αλλά κοντά στην αλήθεια, λέει: «Ναι, βασιλιά μου, τον Τέλλο τον Αθηναίο». Ο Κροΐσος έμεινε άναυδος απ' την απάντηση και ρώτησε χάνοντας την ψυχραιμία του: «Λοιπόν, από πού

Το ερώτημα του Κροΐσου: Ποιος είναι ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος;

βγάζεις το συμπέρασμα ότι ο Τέλλος είναι ο πρώτος στην ευτυχία;», κι ο άλλος είπε: «Ο Τέλλος πρώτα πρώτα, ζώντας σε πόλη που ευημερούσε⁴⁶, είχε παιδιά εξαιρετα στο σώμα και την ψυχή κι είδε και τα ίδια τους ν' αποχτούν παιδιά κι όλα να τους ζουν· κι ύστερα, αφού έζησε μια ζωή μέσα σ' όλα τα καλά –με τα μέτρα του τόπου μας⁴⁷– ήρθε να τη σφραγίσει λαμπρότατος θάνατος· δηλαδή, σε μάχη που έγινε των Αθηναίων με τους γείτονές τους στην Ελευσίνα, αυτός πήρε τα όπλα κι έτρεξε, έτρεψε σε φυγή τον εχθρό κι έπεσε ηρωικά· κι οι Αθηναίοι τον έθαψαν στον τόπο που έπεσε⁴⁸ με δημόσια δαπάνη⁴⁹ και του απένειμαν μεγάλες τιμές».

131. Κι έτσι που με τον Τέλλο τον ερέθισε ο Σόλων λέγοντας πολλά για την ευτυχία του, ο Κροΐσος τον ρωτούσε ποιον είδε δεύτερο ύστερ' απ' αυτόν, έχοντας την ιδέα ότι σίγουρα πια θα πάρει τη δεύτερη θέση. Κι ο άλλος είπε: «Τον Κλέοβη και τον Βίωνα. Γιατί αυτοί, Αργείοι στην καταγωγή, ήταν αρκετά ευκατάστατοι και επιπρόσθετα με σώμα ρωμαλέο, όπως θα φανεί από τα εξής: και οι δυο κέρδισαν αθλητικές νίκες το ίδιο σημαντικές κι ακόμα υπάρχει γι' αυτούς η ακόλουθη παράδοση· τελούσαν γιορτή οι Αργείοι στη χάρη της Ήρας και το έθιμο απαιτούσε οπωσδήποτε τη μητέρα⁵⁰ τους να τη μεταφέρει

Επαναφορά του ερωτήματος. Νέα απάντηση του Σόλωνα

41 Άμασης: ο Ηρόδοτος τον χαρακτηρίζει φιλέλληνα. Θα τον συναντήσουμε στην ενότητα 7.

42 θησαυροφυλάκιά του: ο Κροΐσος δείχνει πρώτα τους θησαυρούς του στον Σόλωνα και έπειτα τον ρωτάει. Γιατί νομίζετε ότι το έκανε αυτό;

43 ξένη μου... να τις σπουδάσεις: ο Κροΐσος δείχνει στην προσφώνησή του μεγάλη εκτίμηση ή και θαυμασμό για τον Σόλωνα. Προσέξτε τι ακριβώς εκτιμά σ' αυτόν και ποια σημασία έχει για την ερώτηση που στη συνέχεια του υποβάλλει ο Λυδός βασιλιάς.

44 με την ιδέα ... στην ευτυχία: και μόνο η ιδέα που έχει ο Κροΐσος για τον εαυτό του συνιστά για τους αρχαίους Έλληνες ύβρη, δηλαδή συμπεριφορά που ξεφεύγει από το μέτρο, από τα ανθρώπινα όρια· αλαζονεία. Η ύβρη προκαλεί τη νέμεση (τιμωρία) των θεών.

45 κολακεία... αλήθεια: στα μοναρχικά ή τυραννικά καθεστώτα η κολακεία ανθεί, είτε γιατί ο υπήκοος φοβάται είτε γιατί αποβλέπει στην εύνοια του άρχοντα.

46 πόλη που ευημερούσε... θάνατος: για τους αρχαίους Έλληνες η ευημερία του ατόμου δεν είναι δυνατή παρά μόνο σε σχέση με την ευημερία της πόλης· ο «ωραίος», ο ένδοξος θάνατος ήταν το επιστέγασμα μιας ευτυχισμένης ζωής.

47 με τα μέτρα του τόπου μας: στην ασιατική υπερβολή αντιπαραθέτει το μέτρο, μία από τις σπουδαιότερες ελληνικές αξίες. Πρβλ. πάν μέτρον ἄριστον και μηδὲν ἄγαν (=τίποτα υπερβολικό).

48 στον τόπο που έπεσε: τέτοια τιμή έγινε π.χ. στους νεκρούς της μάχης του Μαραθώνα (βλ. ενότητα 11, σ. 61)· η ταφή γινόταν κανονικά στον Κεραμεικό, αρχαίο νεκροταφείο της Αθήνας.

49 με δημόσια δαπάνη: δηλαδή με έξοδα της πόλης, ως ανταπόδοση για τις υπηρεσίες που της πρόσφερε. Και σήμερα αποδίδεται η ίδια τιμή σε νεκρούς.

50 τη μητέρα τους: ονομαζόταν Κυδίπη και ήταν ιέρεια της Ήρας.

στο ναό⁵¹ ζεμένο αμάξι, αλλά τα βόδια δεν έφτασαν απ' τα χωράφια στην ώρα τους· καθώς ο χρόνος δεν τους άφηνε περιθώρια, οι νεαροί μπήκαν οι ίδιοι τους κάτω απ' τις ζεύγλες κι έσερναν το αμάξι, ενώ το αμάξι κουβαλούσε τη μητέρα τους· κι αφού το μετέφεραν σαράντα πέντε σταδίου⁵² μακριά, έφτασαν στο ναό. Όταν το έκαναν αυτό και τους είδαν όλοι οι πανηγυριώτες, ακολούθησε το τέλος της ζωής τους, το ωραιότερο που μπορεί να γίνει· και με το περιστατικό τους ο θεός έκανε φανερό ότι για τον άνθρωπο είναι καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή⁵³. Γιατί οι Αργείοι χύθηκαν γύρω απ' τα δυο παλικάρια και τους καλοτύχιζαν για τη σωματική τους δύναμη, κι απ' την άλλη μεριά οι γυναίκες του Άργους τη μητέρα τους, για τα παιδιά που της έδωσε ο θεός. Κι η μητέρα τους ν' αστράφτει απ' τη χαρά της και για τον άθλο των παιδιών της και για τα καλά λόγια του κόσμου· όρθια μπροστά στο άγαλμα προσευχόταν στη θεά να δώσει στον Κλέοβη και τον Βίτωνα, τα παιδιά της, που την τίμησαν τόσο πολύ, ό,τι καλύτερο μπορεί να χαρίσει η τύχη σε άνθρωπο⁵⁴. Όταν τελείωσε την προσευχή της, τα δυο της παλικάρια έκαναν θυσίες κι έφαγαν και ήπιαν, έπεσαν να κοιμηθούν μες στο ναό και δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους, αλλά μ' αυτό τον τρόπο έφυγαν απ' τη ζωή. Και οι Αργείοι έκαναν τα αγάλματά⁵⁵ τους και τ' αφιέρωσαν στους Δελφούς, γιατί αναδείχτηκαν άντρες με ασύγκριτη αρετή».

Επαναφορά του
ερωτήματος.
Νέα απάντηση
του Σόλωνα

I32. Λοιπόν ο Σόλων παραχώρησε σ' αυτούς τη δεύτερη θέση στην ευτυχία, κι ο Κροίσος έξω φρενών είπε: «Ξένη Αθηναίε, τόσο λοιπόν είναι του πεταμού για σένα η δική μας ευτυχία, ώστε δε μας έχεις άξιους να παραβούμε ούτε απλούς πολίτες;⁵⁶». Κι ο άλλος του είπε: «Κροίσε, εμένα που ξέρω καλά ότι ο θεός είναι όλος φθόνο⁵⁷ και χαιρείται να φέρνει τα πάνω κάτω, με ρωτάς για την ανθρωπινή ζωή.

Γιατί στο μεγάλο διάβα της ζωής του⁵⁸ μπορεί κανείς ανεπιθύμητα πολλά να δει και πολλά να πάθει. Γιατί εγώ βάζω όριο της ζωής του ανθρώπου τα εβδομήντα χρόνια· [...] από αυτές τις μέρες, που μας δίνουν τα εβδομήντα χρόνια [...] καμιά τους δε μας φέρνει κάτι παρόμοιο με την προηγούμενή της. Έτσι λοιπόν, Κροίσε, όλα τα πάντα του ανθρώπου βρίσκονται στα χέρια της σύμπτωσης⁵⁹. Τώρα, βλέπω ότι εσύ έχεις μεγάλα πλούτη και είσαι βασιλιάς πολλών ανθρώπων· όμως εκείνο που με ρώτησες είναι πρόωρο να το πω για σένα, πριν μάθω ότι η ζωή σου βρήκε καλό τέλος⁶⁰. Γιατί κι ο πάμπλουτος δεν είναι πιο ευτυχισμένος απ' εκείνον που δεν έχει παρά μόνο το καθημερινό του, αν δεν τον συντροφεύει τύχη που του χαρίζει ευτυχισμένα τα τέλη της ζωής του μέσα σ' όλα τα καλά του. Γιατί πολλοί ζάπλουτοι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι, αντίθετα πολλοί, κι ας έχουν μέτρια κατάσταση, ευτυχισμένοι. Λοιπόν, ο πάμπλουτος, αλλά δυστυχισμένος, σε δυο μόνο σημεία υπερέχει από τον ευτυχισμένο, ενώ αυτός σε πολλά από τον πλούσιο, αλλά δυστυχισμένο· ο πρώτος έχει μεγαλύτερες δυνατότητες να ικανοποιήσει μια επιθυμία του ή να βαστάξει ένα μεγάλο χτύπημα που θα του έρθει, ο άλλος όμως υπερέχει απ' εκείνον στα εξής: δεν έχει βέβαια τις ίδιες δυνατότητες με εκείνον να τα βγάλει πέρα με τη συμφορά και την επιθυμία, αλλά αυτά τα κρατά μακριά του η ευτυχία του, όμως δεν του βρίσκεις κουσούρι, δεν ξέρει τι θα πει αρρώστια, δεν ξέρει τι θα πει συμφορά, καλότεκνος, ομορφάνθρωπος· τώρα, αν κοντά σ' αυτά έχει και καλά στερνά⁶¹, αυτός είναι

51 ναός: ο περίφημος ναός της Ήρας (Ηραίο) στο δρόμο από το Άργος στις Μυκήνες.

52 σαράντα πέντε στάδια: δηλαδή σε μια απόσταση 8.300 μ. περίπου. Το **στάδιο** (πληθ. οι στάδιοι & τα στάδια) ήταν μέτρο μήκους που ισοδυναμούσε με 184,87 μ. Ένα στάδιο αντιστοιχούσε με 600 πόδια ή 6 πλέθρα ή 100 οργιές ή 400 πήχεις.

53 καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή: την απαισιόδοξη αυτή αντίληψη τη συναντάμε λίγες ακόμη φορές στον Ηρόδοτο, όπως και στον Όμηρο και τον Ησίοδο. Ουμνηθείτε όμως από την Οδύσσεια την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη και τη συζήτησή του με τον Αχιλλέα.

54 ό,τι καλύτερο... σε άνθρωπο / δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους: μπορούμε να διακρίνουμε την πίστη ότι ο θάνατος στον ύπνο (άρα ο «ανώδυνος») είναι ο καλύτερος, ακόμα και στην ακμή της ζωής. Ο θάνατος στον ύπνο φαίνεται πως είναι παλιό ευχετικό μοτίβο (=θέμα που το συναντάμε πολύ συχνά σε ευχές).

55 έκαναν τα αγάλματά τους: βλ. εικόνα σ. 19.

56 ούτε απλούς πολίτες: διαπράττει δεύτερη ύβρη, απαιτώντας να αναγνωρίζεται ανώτερος από τους άλλους ανθρώπους. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, χρησιμοποιεί ο Κροίσος πληθυντικό αριθμό για τον εαυτό του;

57 ο θεός είναι όλος φθόνο: η πεποίθηση για το «φθονερὸν θεῖον» είναι χαρακτηριστική στον Ηρόδοτο, στον οποίο ο «φθόνος» αποδίδεται μόνο στο θείο και είναι συνώνυμο της «νέμεσης» (=τιμωρίας). Η τιμωρία έχει στόχο να υποτάξει τον άνθρωπο στον κανόνα του μέτρου και να αποκαταστήσει την ηθική τάξη· «θεός» σημαίνει το θείο γενικά, δε δηλώνει μονοθεϊστική αντίληψη.

58 στο μεγάλο διάβα της ζωής του: για τον Σόλωνα ο μέσος όρος ζωής είναι τα 70 χρόνια.

59 στα χέρια της σύμπτωσης: η σύμπτωση, η τύχη («συμφορή» στο πρωτότυπο), παρουσιάζεται εδώ να εξουσιάζει τη ζωή του ανθρώπου, που γίνεται έρμαιο στα χέρια της.

60 καλό τέλος: τα ανθρώπινα πράγματα είναι εξαιρετικά **ασταθή** και αβέβαια, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι μας επιφυλάσσει η τύχη ως την τελευταία στιγμή της ζωής μας.

61 καλά στερνά: καλό τέλος· πρβλ. τη χριστιανική ευχή: «χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά».

εκείνος που ζητάς εσύ, ο άνθρωπος που αξίζει ν' αποκαλείται ευτυχισμένος· όμως, πριν πεθάνει, ας είμαστε επιφυλακτικοί κι ας μη τον αποκαλούμε ευτυχισμένο, αλλά ευνοούμενο της τύχης. Λοιπόν, όσο κανείς είναι άνθρωπος, να συγκεντρώνει στον εαυτό του όλα όσα είπαμε είναι αδύνατο, να, όπως καμιά χώρα δεν έχει απόλυτη αυτάρκεια⁶², παράγοντας όλα όσα της χρειάζονται, αλλά έχει το ένα, της λείπει όμως το άλλο· κι εκείνη που θα 'χει τα περισσότερα, αυτή είναι η ανώτερη. Το ίδιο έχουμε και στην περίπτωση του ανθρώπου· ως άτομο, κανένας δεν είναι αυτάρκης· έχει το ένα; του λείπει το άλλο. Κι όποιος απ' αυτούς στο διάβα της ζωής του έχει τα περισσότερα και κατόπι φύγει απ' τη ζωή ευχαριστημένος, αυτός δικαιούται, βασιλιά μου, να του χαρίσω τον χαρακτηρισμό που ζητάς⁶³. Και πρέπει να παρατηρούμε στο καθετί το τέλος του, ποια έκβαση θα έχει· γιατί ο θεός πολλούς, αφού τους ξεγέλασε με μια δόση ευτυχίας, τους γκρέμισε συνθέμελα».

Οὕτω ὄν, ὃ Κροῖσε, πᾶν ἐστι ἄνθρωπος συμφορή.

*Πολλοὶ γὰρ ζάπλουτοι ἀνθρώπων ἄνολβοί εἰσι,
πολλοὶ δὲ μετρίως ἔχοντες βίου εὐτυχέες.*

133. Μιλώντας έτσι κάθε άλλο παρά καλοκάρδισε τον Κροίσο, που τον έδωξε θεωρώντας τον εντελώς ασήμαντο, αφού σχημάτισε τη γνώμη ότι είναι τρισανόητος⁶⁴, ένας άνθρωπος που, περιφρονώντας τα αγαθά που κατέχουμε, συμβούλευε να βλέπουμε το τέλος του κάθε πράγματος.

Αποπομπή
του Σόλωνα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού σημειώσετε τα χαρακτηριστικά καθενός από αυτούς που αναφέρει ο Σόλων ως παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων και τα χαρακτηριστικά του Κροίσου, να γράψετε πώς αντιλαμβάνεται ο Αθηναίος σοφός την ευτυχία και πώς ο Κροίσος.
2. Από όσα αναφέρει ο Σόλων για τον Κλέοβη και τον Βίτωνα φαίνεται ότι για τους αρχαίους Έλληνες σημασία δεν είχε τόσο η διάρκεια της ζωής όσο το «περιεχόμενό» της, η ποιότητά της και ο τρόπος του θανάτου. Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε την απόφαση του Αχιλλέα να εκδικηθεί τον θάνατο του Πατρόκλου, κι ας πεθάνει, την απόφαση του Σωκράτη να μην δραπετεύσει, και το ρητό «ὄν ἀγαπᾷ θεός, θνήσκει νέος». Να συζητήσετε στην τάξη την αντίληψη αυτή σε σχέση με τις απόψεις των δύο συνομιλητών. Να συσχετίσετε την «ευτυχία» με το σύγχρονο όρο «ποιότητα ζωής».
3. **α)** Αν καθένας από τους δύο συνομιλητές, Σόλων και Κροίσο, αντιπροσωπεύει έναν κόσμο, την Ελλάδα/Ευρώπη και την Ασία αντίστοιχα, ποια είναι η διαφορά των δύο κόσμων, όσον αφορά τις αντιλήψεις για την ανθρώπινη ευδαιμονία; **β)** Με ποια σημεία του προοιμίου του Ηροδότου (ενότητα πρώτη) έχει σχέση το συμπέρασμά σας;
4. Να συγκρίνετε τις αντιλήψεις του Ομήρου για τον άνθρωπο και τους θεούς, την ευτυχία και τη δυστυχία –όπως διατυπώνονται από τον Αχιλλέα στο χωρίο από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται («Παράλληλο Κείμενο»)– με τις αντιλήψεις του Ηροδότου στην ενότητα που διδαχθήκατε.

62 αυτάρκεια: μια χώρα δεν μπορεί να είναι αυτάρκης, αντίθετα, για να εξασφαλίσει τα αναγκαία αγαθά, πρέπει να έχει συναλλαγές με άλλες χώρες· το ίδιο και ο άνθρωπος χρειάζεται τους άλλους.

63 φύγει... που ζητάς: πρβλ. το ρητό που αποδίδεται στον Σόλωνα «μηδένα πρό τοῦ τέλους μακάριζε».

64 τον έδωξε... τρισανόητος: ο Κροίσος διαπράττει τρίτη ύβρη, διότι δεν υπολογίζει το λόγο του Σόλωνα που είχε τη δύναμη χρησμού.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα, Ω 525-533

*ὅτι στους ἄμοιρους θνητούς οἱ ἀθάνατοι δωρήσαν
να ζουν στον πόνον καὶ ἄλυποι μόνον ἐκεῖνοι μένουν.
Ὅτι ἀπ' ὅσα δίδει ὁ Ζεὺς πιθάρια δυο σιμά του
ἔχει, τὸ ἓνα τῶν κακῶν, τῶν ἀγαθῶν τὸ ἄλλο.
Καὶ σ' ὅποιον δώσει ἀνάμικτα ὁ βροντητῆς Κρονίδης,
ἐκεῖνος πότε ἔχει κακές, πότε ἀγαθές ἡμέρες,
καὶ σ' ὅποιον τὰ πικρά, τὸν κάμνει μαύρον κι ἔρμον
καὶ στ' ἅγιο πρόσωπο τῆς γῆς φρικτὴ τὸν σέρνει ἀνάγκη
καὶ ἀτίμητος ἀπὸ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου παραδέρνει.*

Μετάφραση: I. Πολυλάς

5. Το κείμενο της ενότητας αυτής ανήκει στις **νουβέλες**. Αφού μελετήσετε τα δύο σύντομα πληροφοριακά κείμενα που ακολουθούν, να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά του κειμένου που μας επιτρέπουν να το εντάξουμε στο συγκεκριμένο είδος.

ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΕΙΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το υλικό του ηροδοτείου έργου χαρακτηρίζεται από ποικιλία. Οι ειδικοί μελετητές το έχουν διακρίνει σε καθαρά **ιστορική αφήγηση** (ευθύγραμμη ή αναδρομική) και σε **παρεκβάσεις** ή **παρενθήκες**. Με τον όρο παρεκβάσεις ή παρενθήκες (που χρησιμοποίησε ήδη ο Ηρόδοτος) χαρακτηρίζουμε το ποικίλο υλικό που διακόπτει (σε μεγάλη συχνά έκταση) την ιστορική του αφήγηση προσφέροντας πληροφορίες γεωγραφικές, εθνολογικές κ.ά. (οσπότε ονομάζεται «**λόγος**»*) ή προσφέροντας μέσω μιας ιστορίας, που θα μπορούσε να αποτελεί αυτοτελές λογοτεχνικό κείμενο, το ψυχογράφημα ενός σημαντικού προσώπου, που φωτίζει τα κίνητρα των πράξεών του. Αυτά τα ανεξάρτητα σχεδόν λογοτεχνήματα, μπορεί να είναι **νουβέλες**, **ανέκδοτα** ή ιστορίες που μοιάζουν με παραμύθια. Τα όρια ανάμεσα στα είδη αυτά δεν είναι πάντοτε σαφή.

Οι εθνολογικές-γεωγραφικές παρεκβάσεις («λόγοι») μας προσφέρουν ποικιλία και ψυχαγωγία, αλλά και μας δίνουν τη δυνατότητα να αντιληφθούμε την αχανή έκταση της περσικής αυτοκρατορίας και το πλήθος των λαών της, ώστε να γίνει απόλυτα αληθοφανής η τεράστια δύναμη στρατού που οργάνωσε απέναντι στους ολιγάριθμους Έλληνες. Οι παρεκβάσεις ερμηνεύονται από το χαρακτήρα του ιστορικού (περιέργεια για τα μεγάλα και θαυμαστά, φιλομάθεια), τις απαιτήσεις του κοινού για το οποίο έγραφε (και στο οποίο θα διάβαζε το έργο) και από τη συγγραφική παράδοση της εποχής του: τα ομηρικά έπη και τα έργα των Ιώνων «λογογράφων», όπου αφθονούσαν οι «ταξιδιωτικές εντυπώσεις», όπως θα τις ονομάζαμε σήμερα. Παλαιότερα είχε αμφισβητηθεί η αξιοπιστία των περιγραφών του Ηροδότου· σήμερα οι αρχαιολογικές ανασκαφές και οι νεότερες εθνογραφικές έρευνες δικαιώνουν τα περισσότερα σημεία τους.

ΝΟΥΒΕΛΑ: (γαλλική λέξη nouvelle < novus = νέος)· λογοτεχνικό είδος, πεζογράφημα λίγο μεγαλύτερο από το διήγημα. Στον Ηρόδοτο ονομάζουμε «νουβέλες» τις διηγήσεις ιστοριών που αφορούν επώνυμα πρόσωπα, πραγματοποιούνται στον ανθρώπινο χώρο μέσα σε πραγματικές συνθήκες, χωρίς τη μεσολάβηση υπερφυσικών δυνάμεων. Έχουν μεγαλύτερη έκταση από τα **ανέκδοτα** και συνήθως δραματικό χαρακτήρα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά των προτάσεων, ώστε να δίνονται με λίγα λόγια τα βασικά σημεία της ενότητας:

Στην ενότητα αυτή παρακολουθήσαμε τη συζήτηση του Αθηναίου

με τον Λυδό βασιλιά με θέμα

Οι δύο συνομιλητές είχαν διαφορετικές απόψεις: Για τον Αθηναίο

η ευτυχία βρίσκεται

Για τον Λυδό βασιλιά η ευτυχία βρίσκεται

Ο Αθηναίος αντιπροσωπεύει τον κόσμο της..... και ο Λυδός τον κόσμο της

As παρακολουθήσουμε τη συνέχεια της ιστορίας του Κροίσου:

• Η νουβέλα του Άδραστου Ι 34-45 (ανάγνωση)

134. Μετά την αποχώρηση του Σόλωνα έπεσε πάνω στον Κροίσο βαριά η θεία νέμεση – εγώ εικάζω επειδή πίστευε πως είναι ο πιο ευτυχισμένος απ' όλους τους ανθρώπους. Λοιπόν, μόλις τον πήρε ο ύπνος, του εμφανίστηκε όνειρο που του αποκάλυπτε την αλήθεια για τις συμφορές που περίμεναν το γιο του. Κι είχε ο Κροίσος δυο παιδιά, απ' τα οποία το ένα ήταν σακάτικο, κωφάλαλο δηλαδή, ενώ το άλλο ήταν πρώτος, και με μεγάλη διαφορά, απ' τους συνομηλίκους του στα πάντα· λεγόταν Άτς. Αυτόν λοιπόν τον Άτς μίηνυσε το όνειρο στον Κροίσο ότι θα τον χάσει, χτυπημένος από σιδερένια αιχμή. Κι ο Κροίσος, με το που ξύπνησε και το καλομελέτησε, πανικόβλητος από τ' όνειρο, φροντίζει να παντρέψει το γιο του· κι ενώ ο Άτς συνήθως έμπαινε επικεφαλής του στρατού των Λυδών, δεν τον έστειλε πια ποτέ σε τέτοια αποστολή· τ' ακόντια και τα κοντά δόρατα κι όλα τα παρόμοια, που τα χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στον πόλεμο, τα πήρε απ' την αίθουσα των αντρών και τα στοίβαξε στις αποθήκες, μήπως κανένα απ' αυτά, έτσι όπως ήταν κρεμασμένο, πέσει πάνω στο γιο του.

Το κυνήγι κάπρου, αγαπητό θέμα της ελληνικής μυθολογίας και των αρχαίων λαών γενικότερα, συνδέεται με τα κατορθώματα ηρώων. Στην εικόνα το κυνήγι του Καλυδωνίου κάπρου, αγγειογραφία, 6ος αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

135. Κι ενώ καταγινόταν με το γάμο του γιου του, φτάνει στις Σάρδεις άντρας βαριόμοιρος και με χέρια μολεμένα· ήταν Φρύγας την καταγωγή, κι απ' τη βασιλική γενιά. Λοιπόν αυτός μπήκε στ' ανάκτορα του Κροίσου και παρακαλούσε να βρει τον εξαγνισμό του σύμφωνα με τα έθιμα του τόπου τους, και ο Κροίσος τον εξάγνισε· ο τρόπος του εξαγνισμού των Λυδών είναι παρόμοιος με τον ελληνικό. Κι αφού ο Κροίσος έκανε τα καθιερωμένα, τον ρωτούσε ποιος ήταν κι από πού, μιλώντας του έτσι: «Ανθρωπέ μου, ποιος είσαι κι από ποιο μέρος της Φρυγίας ήρθες ικέτης στο παλάτι μου; Και ποιον άντρα ή γυναίκα σκότωσες;». Κι αυτός του απάντησε: «Βασιλιά μου, είμαι γιος του Γορδία, του γιου του Μίδα, κι ονομάζομαι Άδραστος· και βρίσκομαι εδώ αφού σκότωσα τον αδερφό μου χωρίς να το θέλω, αποδιωγμένος απ' τον πατέρα μου κι ολωσδιόλου απόκληρος». Κι ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Τυχαίνει να είσαι από γενιά φίλων μου και ήρθες σε φίλους, όπου, μένοντας στο σπίτι μας, δε θα σου λείπει τίποτε. Κι όσο πιο ελαφρά θα πάρεις τη συμφορά σου, τόσο το κέρδος σου θα είναι μεγαλύτερο».

136. Λοιπόν αυτός κατέλυσε στο παλάτι του Κροίσου και τον ίδιο αυτό καιρό παρουσιάζεται στον Όλυμπο της Μυσίας ένας κάπρος, μεγάλο κακό· κι εξορμώντας αυτός απ' αυτό το βουνό ρημάζε τα σπαρτά των Μυσών, και πολλές φορές οι Μυσοί βγήκαν να τον χτυπήσουν, αλλά δεν του έκαναν κανένα κακό, αντίθετα κακοπάθαιναν απ' αυτόν. Τέλος, πήγαν στον Κροίσο αγγελιοφόροι των Μυσών και του έλεγαν τα εξής: «Βασιλιά, κάπρος, κακό πολύ μεγάλο, κατέβηκε στη χώρα μας, που ρημάζει τα σπαρτά μας. Και τι δεν κάναμε για να τον χαλάσουμε, αλλά δεν τα καταφέρνουμε. Τώρα λοιπόν σε παρακαλούμε να μας στείλεις το γιο σου με διαλεχτά παλικάρια και με σκυλιά, για να τον αποδιώξουμε απ' τα μέρη μας». Εκείνοι λοιπόν αυτά του ζητούσαν, αλλά ο Κροίσος, καθώς δεν ξεχνούσε τα λόγια του ονείρου, τους απάντησε: «Τον γιο μου ξεχάστε τον τώρα· γιατί αποκλείεται να σας τον στείλω· νιόπαντρος είναι και τώρα δεν αδειάζει για τίποτε άλλο. Θα σας στείλω όμως διαλεχτούς Λυδούς μαζί μ' όλα τα κυνηγόσκυλα και θα προστάξω σ' αυτούς που θα σας έρθουν να δείξουν τον πιο μεγάλο ζήλο, για ν' απαλλάξουν μαζί σας τον τόπο σας απ' το θηρίο».

137. Αυτή ήταν η απάντησή του. Οι Μυσοί έδειξαν ικανοποιημένοι απ' αυτήν, όταν μπαίνει μέσα ο γιος του Κροίσου, που είχε ακούσει το αίτημα των Μυσών. Και, καθώς ο Κροίσος αρνήθηκε να στείλει το γιο του μαζί τους, του λέει ο νεαρός τα εξής: «Πατέρα, ως χτες και προχτές το πιο ωραίο και το πιο ταιριαστό στην αρχοντιά μας ήταν να πηγαίνουμε συχνά σε πολέμους και σε κυνήγια και να κερδίζουμε δόξα. Τώρα όμως με κρατάς μακριά κι από το ένα κι από το άλλο, χωρίς να διαπιστώσεις κάποια δειλία ή διστακτικότητα απ' τη μεριά μου. Και τώρα με τι πρόσωπο μπορώ να πηγαίνω απ' το σπίτι στην αγορά και να γυρνάω απ' την αγορά στο σπίτι; Ποια εντύπωση θα δώσω στους συμπολίτες μου και ποια στη νιόπαντρη γυναίκα μου; Με τι λογής άντρα θα πιστέψει εκείνη ότι συζεί; Λοιπόν, άφησέ με να πάω στο κυνήγι ή φέρε επιχειρήματα να με πείσεις πως για μένα είναι καλύτερο τα πράγματα να γίνονται όπως αποφάσισες».

138. Ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Όχι, γιε μου, ούτε δειλία ούτε κάτι άλλο που δε σε τιμά έπεσε στην αντίληψή μου για να ενεργήσω έτσι, αλλά μια οπτασία στ' όνειρο που στάθηκε πάνω απ' το κεφάλι μου μου είπε ότι οι μέρες σου θα είναι λιγιστές, γιατί θα σκοτωθείς από σιδερένια αιχμή. Λοιπόν αυτό τ' όνειρο μ' έκανε κι αυτόν το γάμο σου να τον κάνω βιαστικά και να μη σε στέλνω σ' επιχειρήσεις, και μια είναι η έγνοια μου, να βρω τον τρόπο, όσο ζω, να σε κλέβω απ' τα χέρια του θανάτου· γιατί έτσι το 'φερε η τύχη, να σ' έχω μοναχοπαιδί· γιατί τον άλλο, σακάτης καθώς είναι, λέω πως δεν τον έχω».

139. Κι ο νεαρός του δίνει την εξής απάντηση: «Πατέρα, έρχομαι στα λόγια σου, ύστερ' από τ' όνειρο που είδες, να παίρνεις προστατευτικά μέτρα για μένα· όμως σε κάτι πέφτεις έξω (κι είναι τ' όνειρο που σε σκοτίζει), που νιώθω υποχρέωση να σου το πω. Λες πως το όνειρο σου είπε ότι θα πεθάνω από αιχμή σιδερένια· μα ο κάπρος πού τα βρήκε τα χέρια, πού τη σιδερένια αιχμή, που σε τρομάζει; Γιατί, αν σου έλεγε ότι είναι να πεθάνω από δόντι ή από κάτι που μοιάζει με δόντι, μ' όλο σου το δίκιο να έκανες αυτά που κάνεις· όμως τώρα το είπες, από αιχμή. Απ' τη στιγμή λοιπόν που δεν έχουμε να κάνουμε πόλεμο με άντρες, άφησέ με να πάω».

140. Του αποκρίνεται ο Κροίσος: «Γιε μου, βρήκες τρόπο να με νικήσεις με τη γνώμη που διατύπωσες για το όνειρο· λοιπόν παραδέχομαι ότι νικήθηκα από σένα· αλλάζω απόφαση και σ' αφήνω να πας στο κυνήγι».

141. Αυτά είπτε ο Κροίσος και στέλνει να φωνάζουν τον Άδραστο τον Φρύγα, και μόλις έφτασε, του λέει τα εξής: «Άδραστε, εγώ εσένα, χτυπημένο από πικρή συμφορά –όχι, δε σου καταλογίζω επαίσχυντη πράξη– σε εξάγνισα και σε δέχτηκα και σε κρατώ στο σπιτικό μου και πληρώνω όλα σου τα έξοδα· τώρα λοιπόν, γιατί το καλό που σου έκανα πρώτος σε υποχρεώνει να μου το ανταποδώσεις – σε παρακαλώ να γίνεις φρουρός του γιου μου που ξεκινά για κυνήγι, μήπως φανούν στο δρόμο σας τίποτε κακούργοι ληστές για να σας κάνουν κακό. Κι επιπρόσθετα κι εσύ πρέπει να βαδίσεις σε μέρη όπου θα δοξαστείς με τα κατορθώματά σου· γιατί αυτό σου το κληροδότησαν οι πρόγονοί σου και διαθέτεις επίσης σωματική δύναμη».

142. Αποκρίνεται ο Άδραστος: «Βασιλιά μου, εγώ κάτω από άλλες συνθήκες δε θα βάδιζα σε τέτοιον αγώνα· γιατί ούτε ταιριάζει ένας, που τον χτύπησε τέτοια συμφορά, να συντροφεύει συνομήλικούς του ευτυχισμένους, ούτε και το πολυθέλω, κι έχω πολλούς λόγους να κρατηθώ μακριά· τώρα όμως, επειδή εσύ με βάζεις να το κάνω και πρέπει να σου κάνω την καρδιά (γιατί έχω χρέος να σου ανταποδώσω το καλό), είμαι πρόθυμος να τα εκτελέσω αυτά, κι όσο για τον γιο σου, που με προστάζει να φρουρήσω, βασίσου στο φρουρό του και περιμένε να γυρίσει πίσω γερός».

143. Αυτή την απάντηση έδωσε στον Κροίσο και κατόπι μπήκαν στο δρόμο κι από δίπλα τους διαλεχτά παλικάρια και σκυλιά. Και φτάνοντας στο βουνό τον Όλυμπο έψαχναν το θηρίο και, όταν το βρήκαν, το έβαλαν στη μέση κι έριχναν κατεπάνω του ακόντια. Και τότε ήταν που ο ξένος, να, αυτός που εξαγνίστηκε από το αίμα που έχυσε και λεγόταν Άδραστος, ρίχνοντας ακόντιο στον κάπρο δεν τον πετυχαίνει, πετυχαίνει όμως το γιο του Κροίσου. Λοιπόν αυτός, καθώς δέχτηκε το χτύπημα της αιχμής, εκπλήρωσε τη ρήση του ονείρου, κι ένας έτρεχε για ν' αναγγείλει στον Κροίσο αυτό που είχε γίνει. Και φτάνοντας στις Σάρδεις του έφερε τα νέα για τη μάχη και για το θάνατο του γιου του.

144. Και ο Κροίσος, μες στον σπαραγμό του για το θάνατο του γιου του οδυρόταν, κι ο οδυρμός του γινόταν πιο σπαραχτικός, γιατί το γιο του τον σκότωσε ο άνθρωπος που ο ίδιος τον εξάγνισε. Και μες στον αβάσταχτο πόνο του για τη συμφορά, επικαλούνταν τον Δία, ως θεό της κάθαρσης, καλώ-

ντας τον μάρτυρα για όσα είχε πάθει από τον ξένο, κι απευθυνόταν στον ίδιο θεό ως προστάτη της Εστίας και της Φιλίας· της Εστίας, γιατί δέχτηκε στην εστία του σπιτιού του τον ξένο αγνοώντας ότι έτρεφε τον φονιά του γιου του, της Φιλίας, γιατί τον έστειλε να συνοδεύσει το γιο του ως φρουρός κι εκείνος αποδείχτηκε ο πιο θανάσιμος εχθρός.

145. Σε λίγο έφτασαν κι οι Λυδοί κουβαλώντας τον νεκρό και πίσω τους ερχόταν ο φονιάς. Στάθηκε όρθιος μπροστά από το πτώμα και μ' απλωμένα χέρια παράδινε τον εαυτό του στον Κροίσο, προτρέποντάς τον να τον σφάζει πάνω στο πτώμα, αναφέροντας και την προηγούμενη συμφορά του και ότι, σα να μη του έφτανε εκείνη, είχε αφανίσει τον άνθρωπο που τον εξάγνισε – τι την ήθελε πια τη ζωή; Ακούοντας αυτά ο Κροίσος ένωσε οίκτο για τον Άδραστο, κι ας τον έδερνε τον ίδιο τόσο μεγάλη συμφορά, και του λέει: «Ένε, πήρα από σένα ακέρια την εκδίκηση, μια και καταδικάζεις τον εαυτό σου σε θάνατο. Όμως δεν είσαι εσύ αίτιος του κακού που με βρήκε –άθελά σου έγινες όργανο της εκτέλεσής του, τίποτε παραπάνω– αλλά κάποιος θεός, που και παλιότερα με προειδοποίησε γι' αυτό που μου μελλόταν να πάθω». Ο Κροίσος λοιπόν έθαψε, όπως του έπρεπε, το γιο του· κι ο Άδραστος, ο γιος του Γορδία, γιου του Μίδα, αυτός που στάθηκε φονιάς του ίδιου του του αδελφού και φονιάς του ανθρώπου που τον εξάγνισε, μόλις απλώθηκε ησυχία γύρω απ' τον τάφο καθώς έφυγε ο κόσμος, συναισθάνθηκε ότι απ' τους ανθρώπους που γνώρισε ήταν ο πιο βαριοσυφοριασμένος, σφάζει τον εαυτό του πάνω στον τύμβο του νεκρού.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια από τα χαρακτηριστικά της νουβέλας, όπως δίνονται παραπάνω, μπορείτε να εντοπίσετε στην αφήγηση για τον Άδραστο;
2. Ποιες αντιλήψεις διατυπώνονται σε καθεμιά από τις δυο ιστορίες και πώς παρουσιάζεται σ' αυτές ο Κροίσος;

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Ι 46-85

Δυο χρόνια μετά το θάνατο του γιου του, ο Κροίσος απευθύνεται στο μαντείο των Δελφών, στέλνοντας πλούσια δώρα, για να ρωτήσει πώς να αντιμετωπίσει τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των Περσών. Οι απαντήσεις, ότι αν εκστρατεύσει θα καταλύσει μεγάλο κράτος και ότι θα πρέπει να συμμαχήσει με τους πιο ισχυρούς από τους Έλληνες, τον οδηγούν στην απόφαση εκστρατείας και στην αναζήτηση συμμάχων. Ο Ηρόδοτος, στο σημείο αυτό, κάνοντας μια μεγάλη **παρέκβαση***, μας δίνει μια εικόνα του ελληνικού κόσμου πριν από τους περσικούς πολέμους, και ιδίως, κάνοντας αναδρομή στο παρελθόν, αφηγείται την ιστορία της Αθήνας και της Σπάρτης. Από τις δύο υπερείχε η Σπάρτη, που με τη νομοθεσία του Λυκούργου έγινε ευνομούμενη πόλη, ενώ η Αθήνα δυναστευόταν από τον Πεισίστρατο και τους γιους του. Ο Κροίσος συμμαχεί με τη Σπάρτη· είναι όμως αργά: ο στρατός του συγκρούεται με τον περσικό στην Καππαδοκία και υποχωρεί. Οι Πέρσες μπαίνουν στις Σάρδεις.

Κρατήρας με παράσταση πολεμιστών (12ος αι. π.Χ.).
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Θεματικά κέντρα

- Ο Κροΐσος στην πυρά
- Αποστολή στους Δελφούς
- Η σωτηρία του
- Η απάντηση του Απόλλωνα
- Κροΐσος και Κύρος

**Η αιχμαλωσία
του Κροΐσου**

186. Λοιπόν οι Πέρσες κυρίεψαν τις Σάρδεις⁶⁵ κι έπιασαν ζωντανό τον Κροΐσο που βασίλευσε δεκατέσσερα χρόνια⁶⁶ και πολιορκήθηκε δεκατέσσερις ημέρες και που, σύμφωνα με το χρησμό, κατέλυσε μεγάλο βασίλειο, το δικό του⁶⁷. Τον έπιασαν οι Πέρσες και τον οδήγησαν στον Κύρο. Κι αυτός έβαλε να στοιβάσουν ξύλα για μεγάλη πυρά⁶⁸, κι ανέβασε επάνω και τον Κροΐσο αλυσοδεμένο και δίπλα του δυο εφτάδες⁶⁹ παλικάρια των Λυδών· μπορεί να 'χε στο νου του είτε να κάνει προσφορά τον αθέρα⁷⁰ της λείας του σε κάποιον θεό, είτε να 'θελε να εκπληρώσει κάποιον τάμα του, αλλά δεν αποκλείεται, μαθαίνοντας πως ο Κροΐσος ήταν θεοφοβούμενος, να τον ανέβασε στην πυρά για τον εξής λόγο, να 'θελε να μάθει αν κάποιος θεός βάλει το χέρι του να τον σώσει, να μην καεί ζωντανός.

Αυτά λοιπόν έκανε ο Κύρος, ενώ ο Κροΐσος, που τον είχαν στήσει πάνω στην πυρά, έκανε τη σκέψη, μ' όλο που τον χτυπούσε μια τέτοια συμφορά, ότι κάποιος θεός ενέπνευσε στον Σόλωνα το ρητό «κανένας, όσο ζει, δεν είναι ευτυχισμένος». Κι όταν του ήρθε αυτό στο νου, πήρε βαθιά ανάσα κι αναστέναξε –ενώ από ώρα ήταν πολύ ήρεμος– και τον φώναξε τρεις φορές ονομαστικά: «Σόλων!». Κι ο Κύρος, με το που τ' άκουσε, διέταξε τους διερμηνείς του να ρωτήσουν τον Κροΐσο ποιος είναι αυτός που επικαλείται· κι εκείνοι πλησίασαν και τον ρωτούσαν. Κι ο Κροΐσος ως κάποια στιγμή κρατούσε το στόμα του κλειστό στις ερωτήσεις τους, ύστερα όμως, καθώς τον πίεζαν, είπε: «Εκείνος που θα του έδινά πολύ μεγάλη αμοιβή⁷¹, για να τον έχουν συνομιλητή όλοι οι βασιλιάδες». Επειδή όμως από τα λόγια του δεν έβγαζαν νόημα, τον ρωτούσαν ξανά τι εννοούσε. Καθώς αυτοί τον καταπαρακαλούσαν και δεν τον άφηναν ήσυχο, έλεγε λοιπόν πως ήρθε κάποιον καιρό ο Σόλων ο Αθηναίος, κι αφού σεριάνισε όλα τα πλούτη του, τα περιφρόνησε εντελώς (κι επανέλαβε ακριβώς τα λόγια του Σόλωνος), κι όλα του βγήκαν όπως τα είπε εκείνος – και τα λόγια του δεν ίσχυαν μόνο για τον Κροΐσο, αλλά για όλο το ανθρώπινο γένος, και πρώτιστα για όσους φαντάζονται ότι κατέχουν την ευτυχία. Αυτά λοιπόν διηγόταν ο Κροΐσος, ενώ, από τη φωτιά που είχε ανάψει, καίονταν κιόλας ένα γύρω οι άκρες του σωρού. Κι ο Κύρος, αφού άκουσε από τους διερμηνείς τα όσα είπε ο Κροΐσος, μετάνιωσε και συλλογίστηκε⁷² πως κι ο

Ο Κροΐσος στην πυρά, αττικός ερυθρόμορφος αμοφρέας, 500-495 π.Χ. Ζωγράφος ο Μύσων. Το πρωτότυπο βρίσκεται στο Μουσείο Λούβρου.

65 κυρίεψαν τις Σάρδεις: το 547/546 π.Χ. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο η πτώση, αφού συμπίπτει με τα 14 χρόνια της βασιλείας του Κροΐσου, έγινε το 547 π.Χ. Ο Κροΐσος ανέβηκε στο θρόνο το 561 π.Χ.

66 δεκατέσσερα χρόνια...: ο Κροΐσος βασίλευσε 15 χρόνια· ο Ηρόδοτος ή δεν υπολόγιζε το 15ο, επειδή δεν είχε τελειώσει, ή ήθελε να συμφωνεί με τις 14 ημέρες και τα 14 (2x7) παλικάρια (βλ. παρακάτω σχόλιο 69).

67 μεγάλο βασίλειο το δικό του: ο χρησμός προέλεγε πως, αν ο Κροΐσος διαβεί τον Άλυ ποταμό, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο· δεν διευκρίνιζε όμως ποιο. Η πραγματικότητα διέλυσε κάθε αμφιβολία για το νόημα του χρησμού. Το ύφος είναι μάλλον ειρωνικό.

68 πυρά: σύμφωνα με μία, μάλλον παλαιότερη, παράδοση (την οποία ακολουθεί ο ποιητής Βαχχυλίδης), ο Κροΐσος έβαλε μόνος του τη φωτιά και ο Απόλλων παρενέβη και τον μετέφερε στη χώρα των Υπερβορείων. Προσέξτε την εικόνα της σελίδας αυτής και συζητήστε τις διαφορές της αγγειογραφίας από το κείμενο του Ηροδότου.

69 δυο εφτάδες παλικάρια: το επτά (και το δύο φορές επτά) είναι ιερός, μαγικός, αριθμός για πολλούς λαούς· π.χ. οι Αθηναίοι έστελναν 7 νέους και 7 νέες στον Μινώταυρο. Το έθιμο της ανθρωποθυσίας σχετίζεται με πανάρχαιες θρησκευτικές αντιλήψεις για τον εξευμενισμό των θεών.

70 (ο) αθέρας: (μεταφορικά) το εκλεκτό μέρος ενός συνόλου· (κυριολεκτικά το «άγανο»: η βελονωτή απόφωση των σταχυών του σταριού, του κριθαριού κτλ.).

71 μεγάλη αμοιβή: θυμηθείτε ότι η συζήτηση με τον Σόλωνα άρχισε μετά την επίδειξη του πλούτου· εδώ ο Κροΐσος προτιμά τις συμβουλές από τον πλούτο.

72 μετάνιωσε και συλλογίστηκε: ο Κύρος αντιδρά λογικά στην ιστορία του Κροΐσου (όπως φαίνεται και από τα δύο ρήματα). Αργότερα θα διαπράξει ύβρη.

ίδιος του, όντας άνθρωπος, έναν άλλο άνθρωπο, που γεύτηκε ευτυχία το ίδιο μεγάλη με τη δική του, ζωντανό τον παρέδωσε στη φωτιά, κι επιπρόσθετα κυριευμένος από φόβο μήπως κάποτε το πληρώσει⁷³ και κατανοώντας πως τίποτα από τα ανθρώπινα δε μένει σταθερό, διέταξε να σβήσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα τη φωτιά που έκαιε και να κατεβάσουν τον Κροίσο κι αυτούς που έστησαν μαζί του. Κι αυτοί, μ' όλες τις προσπάθειές τους, δεν μπορούσαν πια να δαμάσουν τη φωτιά.

187. Τότε, λένε οι Λυδοί, ο Κροίσος κατάλαβε ότι ο Κύρος μετάνιωσε, καθώς έβλεπε ότι όλοι τους βάλθηκαν να σβήνουν τη φωτιά, αλλά δεν μπορούσαν πια να τη δαμάσουν, κι έβαλε φωνή μεγάλη καλώντας τον Απόλλωνα, αν κάποιο από τα δώρα που του έκανε του εύφρανε την καρδιά⁷⁴, να του παρασταθεί και να τον λυτρώσει απ' το κακό που τον βρήκε. Λένε λοιπόν πως αυτός με δάκρυα στα μάτια καλούσε τον θεό, κι ενώ ο ουρανός ήταν αίθριος και δε φυσούσε καθόλου, να που ξαφνικά σύννεφα σκέπασαν τον ουρανό κι άνοιξαν οι καταρράκτες του κι έβρεχε ραγδαιότατη βροχή⁷⁵, κι η φωτιά έσβησε εντελώς. Και, πως απ' αυτό ο Κύρος κατάλαβε ότι ο Κροίσος ήταν αγαπημένος των θεών και άντρας με αρετή και, αφού τον κατέβασε από την πυρά, του έκανε την εξής ερώτηση: «Κροίσε, ποιος άνθρωπος σου γύρισε το μυαλό, να κάνεις εκστρατεία εναντίον της χώρας μου και, αντί φίλος, να γίνεις εχθρός μου;». Κι ο άλλος είπε: «Βασιλιά μου, εγώ έκανα ό,τι έκανα για τη δική σου ευτυχία και τη δική μου δυστυχία· κι αίτιος γι' αυτά είναι ο θεός των Ελλήνων⁷⁶, που με ξεσήκωσε να εκστρατεύσω. Γιατί κανένας δεν είναι τόσο ανόητος, που, αντί την ειρήνη, να προτιμά τον πόλεμο⁷⁷. γιατί, όσο έχουμε αυτήν, τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους· όσο όμως έχουμε εκείνον, οι πατέρες τα παιδιά τους. Αλλά βέβαια κάποιου θεού θέλημα ήταν αυτά να γίνουν έτσι».

Η αιχμαλωσία του Κροίσου

Οὐδείς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἰρέεται· ἐν μὲν γὰρ τῇ οἱ παῖδες τοὺς πατέρας θάπτουσι, ἐν δὲ τῷ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας.

188. Αυτός λοιπόν έτσι μίλησε κι ο Κύρος του έλυσε τα δεσμά και τον έβαλε να καθίσει δίπλα του και του έδειχνε την πιο καλή διάθεση, κυριευόμενος κι ο ίδιος κι όλοι όσοι βρίσκονταν γύρω του από θαυμασμό γι' αυτόν. Κι ο άλλος, βυθισμένος στους στοχασμούς του, έμεινε σιωπηλός. Αργότερα όμως, όταν συνήλθε και είδε τους Πέρσες να διαρπάζουν την πόλη των Λυδών, είπε: «Βασιλιά μου, επιτρέπεις⁷⁸, έτσι που ήρθαν τα πράγματα, να σου λέω όσα τυχαίνει να περνούν απ' το μυαλό μου, ή να κρατώ το στόμα μου κλειστό;». Κι ο Κύρος τον ενθάρρυνε να λέει χωρίς φόβο ό,τι θέλει· κι ο άλλος του έκανε αυτή την ερώτηση: «Τι βάλθηκε να κάνει αυτό το μεγάλο πλήθος με τόση ζέση;». Κι εκείνος του απάντησε: «Λεπλατεί την πόλη σου και λαφυραγωγεί τα πλούτη σου». Κι ο Κροίσος τού αποκρίθηκε: «Ούτε δική μου πόλη ούτε δικά μου πλούτη λεπλατούν· γιατί τίποτε πια απ' αυτά δεν ορίζω· αλλά τα δικά σου πλούτη βάλθηκαν να ρημάξουν».

Τα πλούτη του βασιλιά

{Ο Κροίσος συμβουλεύει τον Κύρο να μην αφήσει τους στρατιώτες να πάρουν τους θησαυρούς, γιατί θα διαφθαρούν, αλλά να τους πάρει πίσω με τη δικαιολογία ότι θα τους προσφέρει στους θεούς. Ο Κύρος, σε αντάλλαγμα, προσφέρεται να κάνει στον Κροίσο όποια χάρη του ζητήσει. Εκείνος ζητά την άδεια να στείλει ανθρώπους του στους Δελφούς.}

73 μήπως κάποτε το πληρώσει: ο Κύρος, επειδή φοβάται την τιμωρία, χαρίζει στον Κροίσο τη ζωή· η τιμωρία (τίση), λειτουργεί αποτρεπτικά, γιατί ο Κύρος σκέφτεται πως είναι κι αυτός άνθρωπος και κατανοεί την αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων – κοινή μοίρα για όλο το ανθρώπινο γένος.

74 δώρα... την καρδιά: ο θεός ευχαριστείται με τα δώρα και «υποχρεώνεται» να κάνει την αντίχαρη που του ζητεί ο θνητός. Θυμηθείτε το λόγο της Αθηνάς στην αγορά των θεών (Οδύσεια α 61-65).

75 ραγδαιότατη βροχή: εδώ βλέπουμε μία από τις λίγες φορές στον Ηρόδοτο, όπου ο θεός παρεμβαίνει άμεσα για να σώσει τον εκλεκτό του.

76 ο θεός των Ελλήνων: εννοεί τον Απόλλωνα, ξεχνώντας ότι μόλις τον έσωσε, γιατί δεν έχει καταλάβει ακόμη ότι ο ίδιος δεν ερμήνευσε σωστά το χρησμό.

77 κανείς δεν είναι... να προτιμά τον πόλεμο: επιγραμματική και παραστατική έκφραση του παραλογισμού του πολέμου («να θάβουν οι πατέρες τα παιδιά τους»), που αντιστρέφει τη φυσική τάξη του κόσμου («τα παιδιά να θάβουν τους πατέρες τους»).

78 βασιλιά μου, επιτρέπεις... κλειστό: η φράση αυτή είναι τυπική για τους «σοφούς συμβούλους» του βασιλιά· φαίνεται λοιπόν ότι ο Κροίσος αναλαμβάνει πλέον αυτό το ρόλο. Θυμηθείτε πώς είχε δώσει τον Σόλωνα και προσέξτε πώς προσφωνεί τον Κύρο. Ποια διαφορά διαπιστώνετε στη συμπεριφορά του;

Το παράπονο
του Κροίσου

190. Ο Κύρος γέλασε και είπε: «Κροίσε, κι αυτό θα το έχεις από μένα και ό,τι άλλο κάθε φορά θα χρειαστείς». Κι όταν τ' άκουσε αυτά ο Κροίσος, στέλνει Λυδούς στους Δελφούς με την εντολή ν' αποθέσουν τις αλυσίδες του στο κατώφλι του ναού και να ρωτήσουν, αν δε νιώθει κάποια ντροπή ο θεός, που ξεσέκωσε με τους χρησμούς του τον Κροίσο να εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, τάχα που θα κατέλυε το βασίλειο του Κύρου, απ' τον οποίο κέρδισε αυτά τα πρώτα λάφυρα, να αυτά! – και να δείχνουν τις αλυσίδες. Αυτά, είπε, να ρωτήσουν κι επίσης, αν οι θεοί των Ελλήνων έκαναν νόμο τους την αχαριστία⁷⁹.

Η εξήγηση
της Πυθίας

191. Κι όταν έφτασαν οι Λυδοί κι έλεγαν τα όσα είχαν εντολή να πουν, λένε πως η Πυθία είπε τα εξής: «Το πεπρωμένο είναι αδύνατο να το αποφύγει και θεός⁸⁰. Τώρα, ο Κροίσος πλήρωσε για το έγκλημα του προγόνου του⁸¹, που έζησε τέσσερις γενιές πριν απ' αυτόν, που, ενώ ήταν δορυφόρος των απογόνων του Ηρακλή⁸², έγινε όργανο του δόλιου σχεδίου μιας γυναίκας, σκότωσε τον κύριό του και πήρε το θρόνο του, στον οποίο δεν είχε κανένα δικαίωμα. Κι ενώ ο Λοξίας⁸³ προσπάθησε με ζήλο η άλωση των Σάρδεων να γίνει όταν βασιλεύσουν οι γιοι του Κροίσου κι όχι όσο βασιλεύε ο ίδιος Κροίσος, δεν μπόρεσε να παραπλανήσει τις Μοίρες. Με τις παραχωρήσεις όμως που του έκαναν αυτές, τα κατάφερε και του έκανε ένα χάρισμα· δηλαδή καθυστέρησε την άλωση των Σάρδεων για τρία χρόνια – κι ας το μάθει αυτό ο Κροίσος, ότι κράτησε το θρόνο του τα χρόνια αυτά ξεπερνώντας το πεπρωμένο του. Πρώτο λοιπόν αυτό, και δεύτερο, την ώρα που ήταν να καεί, ήρθε ο θεός και τον βοήθησε. Τώρα, όσο για το χρησμό που του δόθηκε, δεν έχει δίκιο ο Κροίσος να κατηγορεί τον θεό· γιατί ο Λοξίας τού προείπε ότι, αν εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο. Έπρεπε όμως αυτός, αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση⁸⁴, μετά απ' αυτόν το χρησμό να έστελνε και να ρωτούσε, ποιο απ' τα δυο εννοεί, το δικό του βασίλειο ή του Κύρου. Λοιπόν, απ' τη στιγμή που δεν έπιασε το νόημα του χρησμού κι ούτε έστειλε να ξαναρωτήσει, ας παραδεχτεί ότι το σφάλμα είναι δικό του. Και την τελευταία φορά, που ζήτησε χρησμό κι ο Λοξίας ανέφερε το μουλάρι⁸⁵, ούτε κι αυτό το έπιασε. Γιατί βέβαια αυτό το μουλάρι ήταν ο Κύρος· γιατί γεννήθηκε από γονείς που δεν ανήκαν στο ίδιο έθνος, από μητέρα ανώτερη κι από πατέρα κατώτερο. Δηλαδή, η πρώτη ήταν γυναίκα της Μηδίας και θυγατέρα του Αστυάγη, του βασιλιά των Μήδων, ενώ ο άλλος ήταν Πέρσης και υπήκοός τους και, όντας κατώτερος σ' όλα τα πάντα, παντρεύτηκε και ζούσε με την αφέντρα του». Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσε η Πυθία στους Λυδούς κι αυτοί τη μετέφεραν στις Σάρδεις και την ανέφεραν στον Κροίσο· κι αυτός ακούοντας αυτά παραδέχτηκε πως το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού⁸⁶.

Σ' ό,τι λοιπόν αφορά στη βασιλεία του Κροίσου και την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας⁸⁷ έτσι έγιναν τα πράγματα.

Κύρος: λεπτομέρεια από λίθινο ανάγλυφο (από τις Πασαργάδες). Μόνο τα φτερά είναι στοιχεία της περσικής παράδοσης, ενώ το στέμμα και η ενδυμασία έχουν επίδραση αιγυπτιακή και βαβυλωνιακή αντίστοιχα. Κατά τον Ηρόδοτο οι Πέρσες υιοθετούσαν εύκολα ξένα έθιμα και τρόπους.

79 αχαριστία: στην πραγματικότητα ο Κροίσος δείχνει αχαριστία, αφού ο Απόλλων τον είχε σώσει από την πυρά.

80 Το πεπρωμένο... και θεός: το πεπρωμένο τοποθετείται πάνω από τους θεούς, με την έννοια ότι δεν μπορούν να αλλάξουν τη μοίρα για χάρη των ευνοουμένων τους ανθρώπων. Ο Απόλλων κατόρθωσε να αναβάλει την πώση του Κροίσου, όχι να την αποτρέψει.

81 του προγόνου του: εννοεί τον Γύγη που δολοφόνησε τον βασιλιά Κανδαύλη.

82 δορυφόρος... του Ηρακλή: ο Κανδαύλης καταγόταν από τον Ηρακλή, ο οποίος παρουσιάζεται στο έργο του Ηροδότου ως γενάρχης πολλών βασιλικών οίκων σ' όλον τον κόσμο· **δορυφόρος** (:αυτός που φέρει δόρυ), ο σωματοφύλακας.

83 Λοξίας: από το «λοξός», γιατί οι απαντήσεις του Απόλλωνα δεν ήταν σαφείς αλλά διφορούμενες.

84 αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση - δεν έπιασε το νόημα: η Πυθία χρησιμοποιεί λογικές έννοιες για να ερμηνεύσει το χρησμό, δηλαδή κάτι που είναι έξω από τη λογική και τους κανόνες της.

85 μουλάρι: ο Κροίσος είχε ρωτήσει πόσο θα παραμείνει στο θρόνο και ο Απόλλων του απάντησε να φοβηθεί, όταν στον περσικό θρόνο ανέβει ένα μουλάρι· ο Κροίσος όμως δεν κατάλαβε το νόημα του χρησμού.

86 το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού: η μεταστροφή του Κροίσου έχει τώρα ολοκληρωθεί. Γίνεται πια φορέας των ελληνικών αντιλήψεων, που αναγνωρίζουν –παρά την κυριαρχία της μοίρας– την ευθύνη του ανθρώπου.

87 την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας: ο ιστορικός δηλώνει ότι ολοκλήρωσε τα σχετικά με τον Κροίσο και την υποταγή της Ιωνίας. Ο «λυδικός λόγος» κλείνει όπως άρχισε: με τον Κροίσο και την υποδούλωση των ιωνικών πόλεων. Ουμνηθείτε πώς ονομάζεται η τεχνική αυτή.

Ὁ δὲ ἀκούσας συνέγνω ἔωντοῦ εἶναι τὴν ἁμαρτάδα καὶ οὐ τοῦ θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στη 2η ενότητα είδαμε τον Κροῖσο να διώχνει οργισμένος το Σόλωνα. Πότε άλλαξαν τα συναισθήματά του απέναντι στον Αθηναίο σοφό και κάτω από ποιες συνθήκες;
2. Ποια σημασία έχει ο οικονομικός παράγοντας (τα πλούτη) στην ιστορία του Ηροδότου; Να εντοπίσετε συγκεκριμένα σημεία στην ενότητα και να τα εξηγήσετε.
3. Πώς δικαιολόγησε το μαντείο τους χρησμούς και σε ποιο συμπέρασμα κατέληξε ο Κροῖσος;
4. Ο Ηρόδοτος στο κείμενο της ενότητας αυτής χρησιμοποιεί ευθύ και πλάγιο λόγο. Να εντοπίσετε τα σημεία και να συζητήσετε τι πετυχαίνει με την τεχνική αυτή.
5. Ο Κροῖσος ενώ βρίσκεται στην πυρά απευθύνεται στον Απόλλωνα ζητώντας τη βοήθειά του. Στην προσευχή αυτή ο Ηρόδοτος ακολουθεί ένα παραδοσιακό μοτίβο που το βρίσκουμε και στα ομηρικά έπη. Να συγκρίνετε την προσευχή από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται παρακάτω με την προσευχή του Κροῖσου (στη μορφή και το περιεχόμενο) και να αποδώσετε με δικά σας λόγια το μοτίβο αυτό.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα, Α, 35-40

(Ο Χρῦσης, ιερέας του Απόλλωνα, προς το θεό)

«Επάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρῦσα

[...] αν σου στέγασα ναό χαριτωμένο

κάποτε ως τώρα εγώ, για αν σου 'καψα παχιά μεριά ποτέ μου,

γιδίσια για ταυρίσια, επάκουσε, και δώσε να πλερώσουν

οι Δαναοί με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που 'χω χύσει!»

Μετάφραση: Ι. Πολυλάς

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα κενά με τις λέξεις που σας δίνονται (αφού τις βάλετε στο σωστό τύπο, συμπληρώνοντας και τα άρθρα). Κάποιες λέξεις θα τις χρησιμοποιήσετε πάνω από μία φορά, ενώ μία περισσεύει:

Παρακολουθήσαμε στην ενότητα αυτή τον να χάνει και να οδηγείται αιχμάλωτος του Τότε, θα κατανοήσει τα λόγια και θα φωνάξει Ο Κύρος, μόλις μαθαίνει τι είχε συμβεί, αποφασίζει να χαρίσει στον Θα χρειαστεί όμως η παρέμβαση για να σβήσει και να σωθεί Αργότερα ο θα στείλει ανθρώπους στο μαντείο πιστεύοντας πως ο θεός είναι για τη Η απάντηση θα τον κάνει να συνειδητοποιήσει ότι είναι δική του.

(Απόλλων, Δελφοί, εξουσία, ευθύνη, ζωή, θρόνος, Κροῖσος, Κύρος, όνομα, πλούτη, Πυθία, πυρά, Σόλων, συμφορά, υπεύθυνος)

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ
ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. «Κυκλική αντίληψη της ανθρώπινης μοίρας και της ιστορίας»: Να συζητήσετε το θέμα, αφού διαβάσετε και το κείμενο που ακολουθεί. Σήμερα διατηρείται αυτή η αντίληψη; Θυμηθείτε παροιμιακές εκφράσεις όπως «του κύκλου τα γυρίσματα» ή «έχει ο καιρός γυρίσματα» και σε ποιες περιπτώσεις λέγονται.

Το τέλος της ιστορίας του Κροίσου και το τέλος του Κύρου (I 204-214)

Ο Κροίσος αργότερα συνοδεύει τον Κύρο ως σύμβουλός του στην εκστρατεία κατά των Μασσαγετών (ασιατικού λαού που ζούσε πέρα από τον Αράξη ποταμό) και του λέει:

«Βασιλιά μου, [...] τα παθήματά μου, μ' όλη την πίκρα που με πότισαν, μου έγιναν μαθήματα. Λοιπόν, αν έχεις την ιδέα ότι είσαι αθάνατος κι εξουσιάζεις σε αθανάτους, δε θα κέρδιζες τίποτα με το να σου αναπτύξω τη γνώμη μου· αν όμως το έβαλες καλά στο νου σου ότι και συ είσαι άνθρωπος και σ' ανθρώπους εξουσιάζεις, πρώτα πρώτα ετούτο να καταλάβεις, ότι του ανθρώπου η ζωή ακολουθεί του κύκλου τα γυρίσματα, που δεν αφήνουν να συνοδεύει η καλή τύχη πάντοτε τους ίδιους». (I 207)

Όμως η συμβουλή του προς τον Μεγάλο Βασιλιά να προχωρήσει στη χώρα των Μασσαγετών, διαβαίνοντας τον Αράξη ποταμό, στάθηκε μοιραία. Ο Κύρος σκοτώνεται και τα ίχνη του Κροίσου ξεθωριάζουν και χάνονται κάπου στην *Ιστορίη*.

2. Να καταγράψετε τις αντιλήψεις του Ηρόδοτου για το ρόλο του θείου και της μοίρας στη ζωή του ανθρώπου (από τις ενότητες που διδαχτήκατε) και να τις συγκρίνετε με τις αντίστοιχες αντιλήψεις στην *Οδύσσεια* (στους στίχους που σας δίνονται παρακάτω), εντοπίζοντας κοινά στοιχεία και διαφορές. Για παράδειγμα: τι ζητάει ο άνθρωπος από το θεό, τι περιμένει ο θεός από τον άνθρωπο, πώς «επικοινωνούν» μεταξύ τους κτλ. Υπάρχουν κοινά στοιχεία με τη χριστιανική θρησκεία ή και με άλλες θρησκείες που τυχόν γνωρίζετε;

Παράλληλο κείμενο

Οδύσσεια (α 36-39, 69-71, 75-78)

(Δίας) Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν (36) στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από μας – κι όμως οι ίδιοι, κι από φταιξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται και πάνω απ' το γραφτό τους. [...]

(Αθηνά) Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα παραμένει η βουλή σου; Ο Οδυσσεύς (69) δεν ήταν που θυσίες σου χάριζε στην ευρύχωρη Τροία, πλάι στ' αργίτικα καράβια; [...]

(Δίας) Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα; (75) που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς, και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες προσφέρονται στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;

Μετάφραση: Α. Ν. Μαρωνίτης

3. α) Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό της ιστορίας του «προσωποκεντρικά». Μπορείτε να εξηγήσετε τον όρο με παραδείγματα από το Ι΄ βιβλίο;
β) Πώς οργανώνεται η ύλη στο βιβλίο της ιστορίας σας ή σε άλλα βιβλία ιστορίας που γνωρίζετε;
γ) Με βάση τα παραπάνω να συζητήσετε στην τάξη τη σχέση της οργάνωσης του υλικού με τις αντιλήψεις του ιστορικού για την ιστορία.
4. Ο Ηρόδοτος στο κεφ. 87 μας στέλνει ένα αντιπολεμικό μήνυμα. Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα; Έχετε συναντήσει αντιπολεμικά μηνύματα στη λογοτεχνία ή την τέχνη; Συγκεντρώστε τα και οργανώστε μία έκθεση (ζωγραφικής, βιβλίου ή αφίσας που θα κατασκευάσετε εσείς με τέτοια μηνύματα) με θέμα την καταδίκη του πολέμου.
5. Ο Ηρόδοτος δίνει μεγάλη σημασία στα ποτάμια: ο Κροίσος καταστράφηκε αφού πέρασε ένα ποτάμι, το ίδιο και ο Κύρος. Στην αρχαία Ρώμη η διάβαση του ποταμού Ρουβίκωνα από τον Καίσαρα άλλαξε τη μορφή του ρωμαϊκού κράτους. Το ποτάμι έχει επίσης συμβολικό χαρακτήρα (π.χ. συμβολίζει το πέρασμα στον «άλλο κόσμο»). Συγκεντρώστε και άλλες τέτοιες περιπτώσεις από τα μαθήματά σας ή από άλλη πηγή και συζητήστε το θέμα.

Ένας τρόπος εργασίας είναι να χωριστείτε σε ομάδες και να αναλάβετε ένα επιμέρους θέμα για έρευνα-μελέτη. Όταν ολοκληρώσετε την έρευνά σας, θα συνθέσετε όλοι μαζί το τελικό κείμενο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο «αιγύπτιος λόγος*» είναι η μεγαλύτερη και πιο εντυπωσιακή από τις γεωγραφικές-εθνογραφικές **παρεκβάσεις*** στο έργο του Ηροδότου, αφού καλύπτει ένα βιβλίο, και μας δίνει ένα πλήθος στοιχείων αρχαιολογικών, γεωγραφικών, εθνογραφικών, λαογραφικών, ιστορικών: για τη χώρα, το Νείλο, για τους ανθρώπους, τα ήθη, τα έθιμα, τον τρόπο ζωής, για τις επιστήμες, τη θρησκεία, τους βασιλείς και τα έργα τους, τα μνημεία της χώρας. Παράλληλα ο Ηρόδοτος μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο που εργάστηκε ως ιστορικός. Αφορμή για τον «αιγύπτιο λόγο» είναι η εκστρατεία του Καμβύση, γιου και διαδόχου του Κύρου, στη χώρα αυτή (525 π.Χ.), την οποία και ο ίδιος ο Ηρόδοτος (όπως πολλοί Έλληνες του καιρού του) επισκέφθηκε και θαύμασε.

Η μούσα Ευτέρπη

ΕΝΟΤΗΤΑ 4η

Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΙΛΟΣ ΙΙ 3-5, 12, 19-22

Θεματικά κέντρα

- Επιτεύγματα των Αιγυπτίων
- Η χώρα και ο Νείλος
- Οι πλημμύρες του Νείλου

Ο θεός Όρος παριστάνεται με κεφάλι γερακιού.

Π3. [...] Λοιπόν, απ' όσα μου εξιστόρησαν, αυτά που έχουν σχέση με τη θρησκεία¹ δεν έχω πρόθεση να τα εκθέσω, με μόνη εξαίρεση τα ονόματα² των θεών, γιατί πιστεύω ότι όλοι οι άνθρωποι γνωρίζουν στον ίδιο βαθμό³ αυτά τα θέματα· κι όσα θ' αναφέρω γι' αυτά, είναι που μου το επιβάλλουν οι ανάγκες της αφήγησής μου.

Θρησκεία

Π4. Όμως για ό,τι έχει να κάνει με τα ανθρώπινα, έλεγαν τα εξής και συμφωνούσαν μεταξύ τους· πρώτοι απ' όλους τους λαούς οι Αιγύπτιοι ανακάλυψαν το έτος⁴ και διαίρεσαν σε δώδεκα μέρη τον κύκλο των εποχών του· κι έλεγαν ότι την ανακάλυψη αυτή την έκαναν παρατηρώντας τα άστρα. Και, κατά τη γνώμη μου, υπολογίζουν πιο ορθά από τους Έλληνες τη διάρκεια του έτους, εφόσον οι Έλληνες προσθέτουν σε κάθε δυο χρόνια έναν εμβόλιμο μήνα, για να έχουν κανονικά την εναλλαγή των εποχών, ενώ οι Αιγύπτιοι, δίνοντας στους δώδεκα μήνες τριάντα μέρες στον καθένα, προσθέτουν σε κάθε έτος πέντε ημέρες συμπληρωματικές κι έτσι ο κύκλος των εποχών ολοκληρώνοντας την περιφορά του συμπίπτει με το τέλος του έτους τους. Κι έλεγαν ότι οι Αιγύπτιοι πρώτοι καθιέρωσαν ονόματα των δώδεκα θεών⁵ κι ότι από αυτούς τα πήραν οι Έλληνες, και πρώτοι αφιέρωσαν στους θεούς βωμούς και αγάλματα και ναούς και σκάλισαν παραστάσεις πάνω σε πέτρα.

Ημερολόγιο Θεοί

1 θρησκεία: ο Ηρόδοτος αποφεύγει να μιλήσει διεξοδικά για θρησκευτικά ζητήματα· άλλωστε θέμα του έργου του είναι τα ανθρώπινα πράγματα όχι τα θεία.

2 ονόματα: (στο πρωτότυπο «έπωνυμία») εννοεί τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες, την καταγωγή, τη λατρεία και όχι ακριβώς τα ονόματα ως λέξεις.

3 στον ίδιο βαθμό: πιθανόν να εννοεί ο Ηρόδοτος ότι τα θρησκευτικά γενικών στοιχεία (λατρεία, ηθικές επιταγές) είναι ως ένα βαθμό κοινά σε όλους τους λαούς.

4 πρώτοι... ανακάλυψαν το έτος: το ημερολόγιο άρχισε να χρησιμοποιείται στην Αίγυπτο το 2770 π.Χ. Η λύση που έδωσαν οι Αιγύπτιοι στον υπολογισμό του έτους, με την εισαγωγή του ηλιακού έτους, τη διαίρεσή του σε 12 μήνες των 30 ημερών και την προσθήκη των 5 ημερών, ήταν πολύ πιο απλή και σωστή από το σεληνιακό έτος των Ελλήνων.

5 δώδεκα θεών: οι κυρίαρχοι θεοί της Αιγύπτου ήταν οκτώ και από αυτούς προέρχονταν οι δώδεκα νεότεροι θεοί. Μάλλον δεν είχαν μεγάλη σχέση με το ελληνικό δωδεκάθεο.

Η Αίγυπτος δώρο
του Νείλου

Π15. Κι έμεινα με την εντύπωση ότι οι πληροφορίες που έδιναν για τη χώρα τους ήταν σωστές. Γιατί κι ένας που δεν κατατοπίστηκε καθόλου από πριν, αλλά την είδε –φτάνει βέβαια να 'χει μυαλό– αντιλαμβάνεται ότι την περιοχή της Αιγύπτου, στην οποία φτάνουν με τα καράβια τους οι Έλληνες⁶, την έχουν επίκτητη οι Αιγύπτιοι και την πήραν δώρο απ' τον ποταμό⁷ [...] με το πρώτο που πλησιάζει στη στεριά το καράβι σου κι ενώ ακόμα θέλει μιας μέρας δρόμο⁸ για να πιάσει στεριά, αν ρίξεις στο βυθό βολίδα⁹, θα σου κουβαλήσει επάνω πηλό, κι ας είσαι σε νερά έντεκα οργιές βαθιά¹⁰. Από αυτό λοιπόν φαίνεται ποια έκταση πήραν οι προσχώσεις.

<ή> Αίγυπτος ές την Έλληνες ναυτίλλονται

έστι Αιγυπτίοισι επίκτητός τε γῆ καὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ [...]

Γεωλογικές
παρατηρήσεις

Π12. Λοιπόν, για όσα αφορούν την Αίγυπτο δίνω πίστη και στα λόγια αυτών που λεν τα παραπάνω και προσωπικά σχημάτισα με βεβαιότητα τη γνώμη ότι οπωσδήποτε αυτή είναι η πραγματικότητα, γιατί είδα πρώτα πρώτα ότι η Αίγυπτος προεξέχει προς τη θάλασσα απ' τη γειτονική της χώρα κι έπειτα βρίσκονται κοχύλια¹¹ πάνω στα βουνά της κι ένα στρώμα άρμης κατακάθεται πάνω τους, έτσι που να προκαλεί φθορές και στις πυραμίδες, και το βουνό που βρίσκεται πάνω από τη Μέμφη, μονάχα αυτό απ' όλη την Αίγυπτο να έχει άμμο· κι επιπρόσθετα το χώμα της Αιγύπτου [...] είναι μαύρο¹² και ευκολότριφτο, καθότι είναι λάσπη και πρόσχωση που την κατέβασε ο ποταμός από την Αιθιοπία.

Οι πλημμύρες
του Νείλου:
Οι θεωρίες

Π19. Κι όταν ανεβαίνουν τα νερά του, ο Νείλος πλημμυρίζει όχι μόνο το Δέλτα, αλλά και κάποιες περιοχές της χώρας που θεωρούνται ότι ανήκουν στη Λιβύη και στην Αραβία [...]. Για το ιδιαίτερο όμως χαρακτηριστικό του ποταμού δεν μπόρεσαν να με κατατοπίσουν ούτε οι ιερείς ούτε κανένας άλλος. Και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ρωτούσα να μου πουν ποιος είναι ο λόγος που ο Νείλος, αρχίζοντας από το θερινό ηλιοστάσιο¹³, κατεβαίνει φουσκωμένος εκατό μέρες και, φτάνοντας περίπου στην εκατοστή, ξαναγυρνά στην κοίτη του με χαμηλωμένη τη στάθμη των νερών του, ώστε συνεχώς όλο το χειμώνα το ρεύμα του είναι μικρό, ωστόσο πάλι έρθει το θερινό ηλιοστάσιο. Λοιπόν, γι' αυτό το ζήτημα δεν μπόρεσε να με κατατοπίσει κανένας Αιγύπτιος, όταν τους ρωτούσα ποιο μυστήριο κρύβει ο Νείλος, ώστε να παρουσιάζει το αντίθετο φαινόμενο¹⁴ από τους υπόλοιπους ποταμούς. [...]

Π20. Αλλά κάποιοι Έλληνες, στην επιθυμία τους να γίνουν διάσημοι για τη σοφία τους, είπαν για το ζήτημα των νερών του Νείλου τρεις θεωρίες, για τις δυο απ' τις οποίες απαξιώ να κάνω λόγο, απλώς θα περιοριστώ να τις αναφέρω. Λοιπόν η μια τους λέει ότι η αιτία που φουσκώνει ο ποταμός είναι τα μελτέμια¹⁵, που εμποδίζουν τον Νείλο να χύσει τα νερά του στη θάλασσα. Όμως τόσες φορές μελτέμια δε φύσηξαν, μα να που ο Νείλος παρουσίασε το ίδιο φαινόμενο. Κι επιπρόσθετα, αν η αιτία ήταν τα μελτέμια, θα περιμέναμε και οι άλλοι ποταμοί, όσων το ρεύμα κυλά αντίθετα με τα

6 στην οποία... οι Έλληνες: εννοεί τη λίμνη Μοίριδα (βλ. χάρτη 1, σ. 41): αποτελούσε το όριο στο οποίο έφταναν οι Έλληνες. Ο Ηρόδοτος νόμισε ότι ήταν τεχνητή λίμνη.

7 δώρο απ' τον ποταμό: ο χαρακτηρισμός αποδίδεται στον λογογράφο Εκαταίο (έζησε περίπου το 550-479 π.Χ.).

8 μιας μέρας δρόμο: το ταξίδι μιας ημέρας με πλοίο μπορούσε να καλύψει κατά τον Ηρόδοτο 540 ή 700 σταδίων*.

9 βολίδα: όργανο βυθομέτρησης (θάλασσης, λίμνης, ποταμού) ή ανίχνευσης του βυθού. Ήταν ένα κομμάτι μολύβι δεμένο σε κλωστή. Ερευνήστε πώς γίνεται σήμερα η βυθομέτρηση των θαλασσών.

10 έντεκα οργιές βαθιά: δηλαδή σε βάθος 20μ· η οργιά ισοδυναμούσε με 1,84 μ.

11 κοχύλια: η παρατηρητικότητα του ιστορικού είναι εξαιρετική και οι εκτιμήσεις του ακριβείς.

12 μαύρο: οι Αιγύπτιοι ονόμαζαν τη χώρα τους Κεμτ ή Κεμ (: «Μαύρη»).

13 θερινό ηλιοστάσιο: οι πλημμύρες δεν άρχιζαν παντού την ίδια εποχή, αλλά ξεκινώντας από τα νότια περίπου τον Απρίλιο, άρχιζαν στην περιοχή της Μέμφιδας (κοντά στο σημερινό Κάιρο) περίπου στο τέλος Ιουνίου. Σωστά λοιπόν ο Ηρόδοτος αναφέρει το θερινό ηλιοστάσιο (22 Ιουνίου).

14 το αντίθετο φαινόμενο: οι πλημμύρες το καλοκαίρι, τις οποίες ο Ηρόδοτος δεν μπορεί να εξηγήσει, οφείλονται στις έντονες τροπικές βροχές στη λεκάνη του Άνω Νείλου, την Αιθιοπία και στο οροπέδιο της Α. Αφρικής. Μόλις οι βροχές σταματήσουν, κατεβαίνει σταδιακά και η στάθμη του ποταμού. Σωστά αναφέρει τη διάρκεια των πλημμυρών.

15 μελτέμια: η θεωρία αποδίδεται στον Θαλή τον Μιλήσιο (έναν από τους «επτά σοφούς», βλ. ενότητα 2, σ. 18). Τα μελτέμια (στο πρωτότυπο *ετήσιαι*) φυσούν το καλοκαίρι από τα ΒΔ.

μελτέμια, να παρουσιάζουν το ίδιο φαινόμενο [...]

Π21. Η δεύτερη θεωρία¹⁶ δεν έχει βέβαια τη λογικοφάνεια της προηγούμενης, εντυπωσιάζει όμως περισσότερο στο άκουσμά της· αυτή λέει ότι ο Νείλος μάς μπερδεύει μ' αυτό το φαινόμενο, επειδή τα νερά του έρχονται από τον Ωκεανό, και ο Ωκεανός περιβρέχει ολόκληρη τη γη.

Π22. Η τρίτη τώρα θεωρία, ενώ είναι πολύ πιο αληθοφανής, απομακρύνεται περισσότερο από την αλήθεια¹⁷. Γιατί κι αυτή δε λέει τίποτα, όταν ισχυρίζεται ότι ο Νείλος φουσκώνει από το χιόνι που λιώνει – ποιος; ο Νείλος, που κυλά από τη Λιβύη διασχίζοντας τη χώρα των Αιθιόπων και βγαίνει στην Αίγυπτο! Λοιπόν, από πού κι ως πού το ρεύμα του προέρχεται από χιόνι, εφόσον κυλά από τα πιο θερμά μέρη σε μέρη που γενικά είναι πιο ψυχρά; [...]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες πληροφορίες αποκομίζουμε για τη μέθοδο του ιστορικού από την ενότητα;
2. Να μελετήσετε ένα από τα θέματα: α) Οι πλημμύρες του Νείλου: ποιες θεωρίες διατυπώθηκαν και ποια είναι στην πραγματικότητα η αιτία των πλημμυρών. Να απαντήσετε και με όσα μάθατε στο μάθημα της Γεωγραφίας. β) Το ηλιοστάσιο: τι είναι, ποιες παραδόσεις και έθιμα συνδέονται με το θερινό ηλιοστάσιο (πχ. οι φωτιές του Άι-Γιάννη). Θα αντλήσετε πληροφορίες από το διαδίκτυο.
3. Τα θέματα που αναπτύσσει στην ενότητα αυτή ο Ηρόδοτος τα συζήτησε με τους ιερείς της Αιγύπτου, ενώ άλλα θέματα (πχ. για τις πλημμύρες του Νείλου) τα γνωρίζει και από τους λογογράφους, πχ. από τον Εκαταίο. Σήμερα, ποιες επιστήμες έχουν αντικείμενό τους τα θέματα αυτά; Συγκεντρώστε πληροφορίες και συζητήστε την εξέλιξη της επιστήμης.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα (Σ 478-483, 607-608)

Η ασπίδα του Αχιλλέα: ο Ωκεανός

Και πρώτα δυνατό, θεόρατο βάζει μπροστά σκουτάρι (478)*

δουλεύοντάς το ολούθε στέριωσε τριπλό λαμπρό στεφάνι

[...] λογής λογής πλουμίδια εχάραξε με τη σοφή του τέχνη.

Βάζει τη γης, βάζει τη θάλασσα, βάζει τα ουράνια απάνω

[...] Κι ακόμα βάζει το περίτρανο του Ωκεανού ποτάμι (607)

στου σκουταριού του στέριου ολόγυρα το πιο ακρινό στεφάνι.

Μετάφραση: Ν. Καζαντζάκης - Ι. Θ. Κακριδής

* *σκουτάρι*: η ασπίδα.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Ποια σχέση έχει η αντίληψη για τον ωκεανό, όπως διατυπώνεται στην *Ιλιάδα* («Παράλληλο κείμενο»), με τη θεωρία που απορρίπτει ο Ηρόδοτος για τις πλημμύρες του Νείλου; (βλ. χάρτη σ. 51).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να καταγράψετε τα θέματα που πραγματεύεται ο Ηρόδοτος στην ενότητα αυτή και να αναπτύξετε σε μία παράγραφο όποιο σας αρέσει περισσότερο.

¹⁶ η δεύτερη θεωρία: τη διατύπωσε μάλλον ο Εκαταίος.

¹⁷ απομακρύνεται... αλήθεια: αντίθετα αυτή η θεωρία βρίσκεται πιο κοντά στην αλήθεια. Τη γνώμη αυτή είχε διατυπώσει ο φιλόσοφος Αναξαγόρας. Ο Ηρόδοτος δε γνώριζε για τα χιόνια των βουνών της κεντροανατολικής Αφρικής.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5η

«ΘΩΜΑΣΙΑ» ΚΑΙ «ΝΟΜΟΙ»¹⁸ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

II 35-37, 42, 50, 65, 68, 84, 86, 99

Θεματικά κέντρα

- «Περίεργα» έθιμα και συνήθειες
- Τα ιερά ζώα
- Ιερείς
- Ο κροκόδειλος
- Οι θεοί
- Άλλα αξιοπρόσεκτα
- Η μέθοδος

Οι Αιγύπτιοι: | **ΠΙ35.** Τώρα, θα δώσω μεγάλη έκταση στην περιγραφή της Αιγύπτου, επειδή η φύση διαφορετικοί απ' | της παρουσιάζει τα περισσότερα αξιοθέατα κι έχει να δείξει ανθρώπινα δημιου- όλους τους λαούς | γήματα ανώτερα από κάθε περιγραφή – καμιά άλλη χώρα δεν μπορεί να συγκριθεί μ' αυτή· γι' αυτό θα κάνω περισσότερο λόγο γι' αυτή. Οι Αιγύπτιοι, όπως η ατμόσφαιρά τους¹⁹ είναι κάτι το μοναδικό και ο ποταμός τους παρουσιάζει διαφορετικά φαινόμενα απ' ό,τι οι άλλοι ποταμοί, καθιέρωσαν σ' όλα τα πάντα συνήθειες και νόμους αντίθετους απ' των άλλων λαών· για παράδειγμα, στη χώρα τους οι γυναίκες είναι που πηγαίνουν στην αγορά και κάνουν το λιανεμπόριο²⁰, ενώ οι άντρες κάθονται στο σπίτι και υφαίνουν· κι ενώ οι άλλοι υφαίνουν σπρώχνοντας το υφάδι προς τα πάνω, οι Αιγύπτιοι προς τα κάτω²¹. [...]

*Ἔρχομαι δὲ περὶ Αἰγύπτου μῆκυνέων τὸν λόγον, ὅτι πλεῖστα θωμάσια ἔχει...
Αἰγύπτιοι... τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι
ἔστήσαντο ἥθεά τε καὶ νόμους.*

Άλλες | **ΠΙ36.** Παντού αλλού οι ιερείς των θεών ιδιορρυθμίες | αφήνουν τα μαλλιά τους μακριά, όμως των Αιγυπτίων | στην Αίγυπτο κουρεύονται. Οι άλλοι λαοί έχουν έθιμο, μόλις πέσει πένθος²², να κουρεύουν το κεφάλι τους αυτοί που ο πόνος τους είναι μεγαλύτερος, οι Αιγύπτιοι όμως, όταν ο θάνατος χτυπάει δικούς τους, αφήνουν τις τρίχες και της κεφαλής και της γενειάδας τους να μεγαλώσουν, ενώ πριν ήταν ξυρισμένοι. [...] Οι άλλοι τρέφονται με σιτάρι και κριθάρι, ενώ οι Αιγύπτιοι νιώθουν την πιο μεγάλη περιφρόνηση για όποιον ζει μ' αυτά, αλλά κάνουν τα ψωμιά τους απ' το δημητριακό που το λεν ολύρα, κι ορισμένοι το λένε ζεια²³. Ζυμώνουν το ζυμάρι με τα πόδια²⁴, ενώ τον πηλό με τα χέρια. [...] Οι Έλληνες γράφουν τα γράμματα και κάνουν λογαριασμούς με χαλίκια φέροντας το χέρι απ' τ' αριστερά προς τα δεξιά, οι Αιγύπτιοι όμως απ' τα δεξιά προς τ' αριστερά. Και κάνοντας αυτό λένε πως οι ίδιοι τους γράφουν από τη μεριά του δεξιού χεριού, ενώ οι Έλληνες, του αριστερού· κι έχουν δύο είδη γραφής²⁵, η μια είναι ιερογλυφική, η άλλη η δημοτική.

Γονατιστό άγαλμα γυναίκας που ζυμώνει, από τη Σακκάρα, 2465-2325 π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

18 θωμάσια-νόμοι: ήθη, έθιμα, τρόπος ζωής, λατρεία, ιερά ζώα, ιατρική, ταρίχευση αποτελούν το περιεχόμενο των κεφ. 35-98, που θεωρούνται το πολυτιμότερο μέρος του II βιβλίου.

19 η ατμόσφαιρά τους: εννοεί τις κλιματολογικές συνθήκες· τη θεωρία για την επίδρασή τους στον άνθρωπο ανέπτυξε ο Ιπποκράτης (ο γνωστός θεμελιωτής της ιατρικής επιστήμης, περ. 460-350 π.Χ.).

20 οι γυναίκες... κάνουν το λιανεμπόριο: αυτά δεν αποτελούσαν κανόνα, αλλά φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος γενικεύει ό,τι τον εντυπωσίασε από τις αιγυπτιακές συνήθειες.

21 προς τα κάτω: οι αργαλειοί τους (όπως και των αρχαίων Ελλήνων) ήταν όρθιοι. Οι Αιγύπτιοι ύφαιναν και με τους δύο τρόπους.

22 πένθος: συνήθως οι Έλληνες έκοβαν τα μαλλιά τους, άλλοτε όμως αφήναν τα γένια και τα μαλλιά τους σε ένδειξη πένθους. Γνωρίζετε παρόμοια έθιμα για το πένθος σήμερα;

23 ολύρα-ζεια: οι ονομασίες αυτές και στο πρωτότυπο, πιθανόν ήταν σίκαλη ή αραβόσιτος, δεν είναι όμως βέβαιο ότι ταυτίζονται. Ψωμί από ζεια έτρωγαν οι κατώτερες τάξεις.

24 με τα πόδια: η πληροφορία είναι επιβεβαιωμένη από τα μνημεία, ζυμώναν όμως και με τα χέρια (βλ. εικόνα σ. 34).

25 δύο είδη γραφής: τα είδη ήταν τρία, αλλά ο Ηρόδοτος παραλείπει την ιερατική, ταυτίζοντάς την με την ιερογλυφική. Η ιερατική σε σχέση με την ιερογλυφική ήταν απλοποιημένη γραφή. Η ιερογλυφική ήταν η πρώτη γραφή και των Κρητών της μινωικής εποχής, όπως γνωρίζουμε από το δίσκο της Φαιστού.

Ιερογλυφικά.

Π37. Καθώς είναι θρήσκοι πολύ περισσότερο από κάθε άλλο λαό, κρατούν τα εξής έθιμα· πίνουν από χάλκινα²⁶ ποτήρια, που τα πλένουν με σφουγγάρι κάθε μέρα, όλοι ανεξαιρέτως. Φορούν ρούχα λινά, πάντα φρεσκοπλυμένα²⁷ – κάτι στο οποίο δίνουν εντελώς ιδιαίτερη σημασία. [...] Οι ιερείς φορούν ένα και μοναδικό ρούχο λινό και υποδήματα από πάπυρο²⁸· κι απαγορεύεται να πάρουν άλλο ρούχο ή άλλα υποδήματα· και λούζονται με κρύο νερό δυο φορές τη μέρα και άλλες δυο φορές κάθε νύχτα.

Οι ιερείς

Π42. Λοιπόν, όσοι Αιγύπτιοι έχουν στον τόπο τους λατρευτικό κέντρο του Διός²⁹ των Θηβών ή ανήκουν στο νομό των Θηβών, όλοι αυτοί δεν αγγίζουν τα αρνιά και θυσιάζουν κατσίκια. Γιατί δε δείχνουν όλοι οι Αιγύπτιοι τον ίδιο σεβασμό για όλους τους θεούς, εκτός από την Ίσιδα και τον Όσιρη³⁰ (ο Όσιρης, λένε, είναι ο Διόνυσος) [...]

Οι θεοί

Π50. Εξάλλου όλες σχεδόν οι ονομασίες³¹ των θεών έχουν έρθει στην Ελλάδα από την Αίγυπτο [...] Γιατί, αν εξαιρέσουμε τον Ποσειδώνα και τους Διοσκούρους (όπως είπα και παραπάνω) και την Ήρα και την Εστία και τη Θέμιδα και τις Χάριτες και τις Νηρηίδες, τις ονομασίες των άλλων θεών τις είχαν ανέκαθεν οι Αιγύπτιοι στη χώρα τους.

Άγαλμα του βασιλικού γραφέα Ραχοτέπ, 2465-2350 π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Π65. Οι Αιγύπτιοι λοιπόν τελούν με υπερβολική ευλάβεια και τα άλλα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ιδιαίτερα τα εξής· παρότι η Αίγυπτος συνορεύει με τη Λιβύη³², δεν έχει και πολλά ζώα. Κι όσα έχει η χώρα τους, όλα τα θεωρούν ιερά³³, κι άλλα είναι κατοικίδια, άλλα όμως όχι [...]. Κι αν κάποιος σκοτώσει ένα απ' αυτά τα ζώα, αν το έκανε εκ προθέσεως, η τιμωρία είναι θάνατος, κι αν εξ αμελείας, πληρώνει το πρόστιμο που θα ορίσουν οι ιερείς· όποιος όμως σκοτώσει ίβιδα³⁴ ή γεράκι, είτε εκ προθέσεως είτε εξ αμελείας, αδιάφορο, τον σκοτώνουν οπωσδήποτε.

Τα ιερά ζώα

Π68. Και να τώρα οι κροκόδειλοι³⁵ και οι ιδιομορφίες τους· τους τέσσερις μήνες της βαρucheιμωνιάς δεν τρώει τίποτα, κι ενώ είναι τετράποδο, ζει και στη στεριά και στις λίμνες· γεννά αυγά και τα κλωσά στη στεριά· το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας το περνά στη στεριά, αλλά όλη τη νύχτα στον ποταμό· γιατί τα νερά του είναι πιο ζεστά κι απ' το αεράκι της νύχτας κι από το αγιάζι της. Κι απ' όλα τα θνητά πλάσματα που μας είναι γνωστά, αυτός από ελάχιστος γίνεται πελώριος· δηλαδή, τα αυγά που γεννά δεν είναι μεγαλύτερα από της χίννας, και το μέγεθος του νεοσσού του είναι ανάλογο με του αυγού, καθώς όμως μεγαλώνει,

Ο κροκόδειλος και ο τροχίλος

φτάνει και τις δεκαεφτά πήχες, και ακόμα περισσότερες. Κι έχει μάτια χοίρου και δόντια μεγάλα και χαυλιόδοντες³⁶ (ανάλογους με το μέγεθος του σώματός του), αλλά είναι το μόνο ζώο που η φύση

26 χάλκινα: όχι βέβαια οι πλούσιοι· γι' αυτούς υπήρχαν χρυσά, ασημένια, γυάλινα.
27 φρεσκοπλυμένα: η καθαριότητα είχε για τους Αιγυπτίους μεγάλη σημασία, για λόγους υγιεινής και για θρησκευτικούς λόγους· στην ιερογλυφική γραφή το σύμβολο του ιερέα ήταν ένας άνθρωπος που πλένεται.
28 από πάπυρο: φυτό που ευδοκίμοιζε στην Αίγυπτο και έδινε υλικό για πολλές χρήσεις.
29 του Διός: είναι ο Άμμων (που οι Έλληνες ταύτιζαν με τον Δία), ο μεγαλύτερος θεός της Αιγύπτου. Ταύτιστηκε με τον ήλιο (ως Άμμων-Ρα) και ο κριός ήταν το ιερό του ζώο.
30 Όσιρης-Ίσις: η λατρεία τους ήταν πολύ διαδεδομένη· οι γιορτές του Όσιρη έμοιαζαν με τα Ανθεστήρια του Διονύσου. Οι Έλληνες τον ταύτιζαν και με τον Δία, τον Έρωτα, τον Άδη κ.α. Η Ίσιδα, αδελφή και σύζυγος του Όσιρη, ταυτιζόταν συνήθως με τη Δήμητρα.
31 ονομασίες: βλ. σχόλιο 2, σ. 31. Οι Αιγύπτιοι δεν είχαν θεό αντίστοιχο με τον Ποσειδώνα ούτε και γενικά θεότητες της θάλασσας. Τι νομίζετε ότι δείχνει αυτό;
32 Λιβύη: ο Ηρόδοτος πίστευε ότι η Λιβύη είχε πολλά θηρία, γι' αυτό την ονομάζει «θηριώδη», αντιδιαστέλλοντάς την από την Αφρική, που επίσης ονομάζεται Λιβύη.
33 όλα τα θεωρούν ιερά: στην πραγματικότητα δεν τα θεωρούσαν όλα τα ζώα ιερά, ούτε και ήταν τα ίδια ζώα ιερά σε όλες τις περιοχές, όπως εξάλλου φαίνεται και από άλλα σημεία της Ίστορίας.
34 ίβιδα: πελαργός της Αιγύπτου.
35 οι κροκόδειλοι: η περιγραφή του Ηροδότου είναι πολύ εκτεταμένη –γιατί το εξωτικό ζώο παρουσίαζε εξαιρετικό ενδιαφέρον για τους Έλληνες– και σε γενικές γραμμές ακριβής. Υπάρχουν όμως και ανακρίβειες. Μπορείτε να διορθώσετε τα σημεία αυτά;
36 χαυλιόδοντες: μακριά δόντια που εξέχουν από το στόμα.

δεν του έδωσε γλώσσα. Κι ούτε κουνιέται το κάτω σαγόνι του, αλλά και σε τούτο παρουσιάζεται, μόνο αυτός απ' όλα τα ζώα, να φέρνει το απάνω σαγόνι του προς το κάτω. Κι έχει δυνατά νύχια και, στη ράχη του, δέρμα λεπιδωτό που δε σχίζεται με τίποτα. Μεσ στο νερό είναι τυφλός, αλλά έξω, στον αέρα, η όρασή του είναι οξύτατη. Κι έτσι που ζει μεσ στο νερό, το εσωτερικό του στόματός του είναι γεμάτο βδέλλες. Λοιπόν, τ' άλλα πετεινά και τα ζώα τον σκιάζονται, αλλά ο τροχίλος³⁷ τα 'χει καλά μαζί του, μια και του προσφέρει υπηρεσία· δηλαδή, όταν ο κροκόδειλος βγαίνει απ' το νερό στη στεριά και κατόπι ξαπλώνει με το στόμα ανοιχτό (και γενικά συνηθίζει να το κρατά ανοιχτό προς το μέρος του ζέφυρου), τότε ο τροχίλος τρυπώνει στο στόμα του και χάρφει τις βδέλλες. Κι αυτός -αφού γλιτώνει απ' την ενόχληση- νιώθει όμορφα και δεν πειράζει καθόλου τον τροχίλο.

**Άλλες επινοήσεις,
ιατρικές ειδικότητες**

Π184. Και την ιατρική τέχνη την έχουν μοιραστεί μεταξύ τους με τον εξής τρόπο· ο κάθε γιατρός είναι μονάχα για μια αρρώστια³⁸, κι όχι για περισσότερες. Κι όπου ρίξεις το βλέμμα σου, πλήθος οι γιατροί· γιατί άλλοι ασκούν την ιατρική για την αρρώστια των ματιών, άλλοι για της κεφαλής, άλλοι των δοντιών, άλλοι για της κοιλιάς, κι άλλοι για τις αρρώστιες που ο άρρωστος δεν ξέρει πού πάσχει³⁹.

*μη̄ς νούσου ἕκαστος ἰητρο̄ς ἐστί καὶ οὐ πλεόνων...
οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν ἰητροὶ κατεστῆασι, οἱ δὲ κεφαλῆς,
οἱ δὲ ὀδόντων... οἱ δὲ τῶν ἀφανῶν νούσων.*

Η ταρίχευση

Π186. Και υπάρχουν ειδικοί γι' αυτό τον σκοπό και ζουν απ' αυτή την τέχνη⁴⁰. Αυτοί, όταν τους φέρουν τον νεκρό, δείχνουν σ' εκείνους που τον φέρνουν ξύλινα ομοιώματα των νεκρών, με ζωγραφισμένη τη μορφή τους, και λένε ότι η πιο καλοδουλεμένη μούμια είναι εκείνου που νομίζω ότι είναι ασέβεια ν' αναφέρω τ' όνομά του⁴¹ σε μια τέτοια περίπτωση· κατόπι δείχνουν τη δεύτερη, που είναι κατώτερη από την πρώτη και φθηνότερη· και την τρίτη, που είναι η πιο φτηνή απ' όλες· και [...] ρωτούν τους άλλους με ποιον από τους παραπάνω τρόπους θέλουν να γίνει η μούμια του νεκρού τους.

**Διευκρινίσεις
του ιστορικού**

Π199. Ως αυτό εδώ το σημείο⁴² μίλησα στηριγμένος σε όσα είδα με τα μάτια μου και σ' ό,τι μου πρόσφερε η κρίση και η έρευνά μου· αλλά από δω και κάτω θα παραθέσω τα λεγόμενα των Αιγυπτίων, έτσι όπως τα άκουα· βέβαια σ' αυτά πού και πού θα προσθέτω και κάτι απ' ό,τι είδα με τα μάτια μου.

*Μέχρι μὲν τούτου ὄψις τε ἐμῆ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσά ἐστι,
τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἑρέων κατὰ [τὰ] ἤκουον· προσέσται
δέ τι αὐτοῖσι καὶ τῆς ἐμῆς ὄψιος.*

Η γάτα λατρευόταν ιδιαίτερα στην Αίγυπτο. Η θεά Βούβαστη (Βαστ), πολιούχος της ομώνυμης πόλης (σημ. Tell-Basta), παριστανόταν συνήθως με πρόσωπο γάτας. Στο αγαλματίδιο η θεά-γάτα φοράει περιδέραμο με σκαραβαίο.

37 τροχίλος: ίσως να είναι ο τρυποκάρυδος. Οι Αιγύπτιοι και σήμερα το ονομάζουν «πουλί του κροκοδείλου».

38 κάθε γιατρός... για μια αρρώστια: οι πρόοδοι των Αιγυπτίων στην ιατρική είναι αναμφισβήτητες, επιβεβαιώνονται από ένα πλήθος ιατρικών παπύρων που βρέθηκαν, από αρχαίους συγγραφείς κτλ. Είχαν μάλιστα κάνει αξιοσημείωτη πρόοδο στη χειρουργική. Βέβαια η ταρίχευση των νεκρών συνέβαλε στην πρόοδο αυτή.

39 δεν ξέρει πού πάσχει: η ειδικότητα αυτή θα ήταν ανάλογη με του παθολόγου σήμερα.

40 τέχνη: εννοεί την ταρίχευση· ο Ηρόδοτος περιγράφει λεπτομερώς και με ακρίβεια πώς γινόταν η ταρίχευση. Η διατήρηση του σώματος ήταν για τους Αιγυπτίους αναγκαία, γιατί μόνο έτσι ζούσε και η ψυχή.

41 τ' όνομά του: εννοεί τον Όσιρη. Με αυτόν ταυτίζονταν οι νεκροί που τους έκαναν την πιο ακριβή ταρίχευση.

42 το σημείο: ως το κεφάλαιο 98 ο Ηρόδοτος μιλάει για τη χώρα και τους ανθρώπους της. Από το κεφ. 99 αρχίζει το δεύτερο μέρος του «αιγυπτίου λόγου», η ιστορία της χώρας, παραθέτουμε όμως εδώ ένα τμήμα από το κεφάλαιο για να δούμε τη μέθοδο του ιστορικού.

Εύλινο ομοίωμα πλοίου με το πλήρωμά του, μήκους 1,35 μ. (1994-1782 π.Χ.). Παραπέμπει στο ιερό προσκύνημα του νεκρού στην Αβυδο, τόπο ταφής και λατρείας του Όσιρη. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδιομορφίες των Αιγυπτίων σημειώνει ο Ηρόδοτος στα κεφάλαια 35-36 και πώς τις εξηγεί;
2. Ποια χαρακτηριστικά του κροκόδειλου αποδίδει σωστά ο Ηρόδοτος; Βρείτε πληροφορίες για τον κροκόδειλο από άλλα μαθήματά σας ή από το διαδίκτυο.
3. Ποιες πληροφορίες παίρνουμε από το κεφάλαιο 99 για τη μέθοδο και τις πηγές του Ηροδότου; Στην απάντησή σας να χρησιμοποιήσετε και όρους από το πρωτότυπο.
4. Να ζωγραφίσετε ό,τι από την ενότητα σας άρεσε ή σας έκανε εντύπωση.
5. Να επιλέξετε ένα έθιμο ή αντίληψη που επιβιώνει ως σήμερα, έστω και σε, λίγο ή πολύ, διαφορετική μορφή, και να συζητήσετε πώς μπορεί να εξηγηθεί η επιβίωση αυτή.

Παράλληλο κείμενο

Σοφοκλέους, Οιδίπους επί Κολωνῶ, στ. 337-345 (ο Οιδίποδας για τους γιους του)

«Ω εκείνοι σε όλα
επήραν Αιγυπτιακές συνήθειες
στο φυσικό και στις ζωής τον τρόπο.
Εκεί οι αρσενικοί στα σπίτια μένουν
στον αργαλειό να υφαίνουν,
ενώ οι γυναίκες
απέξω πάντα φέρνουνε στο σπίτι
όσα χρειάζονται.

Κι έτσι, παιδιά μου,
ενώ θε νάταν φυσικό ετούτοι
να κοπιάζουν για όλα
κάθονται στο σπίτι
σαν τ' άβγαλτα κορίτσια
και για δαύτους
εσείς οι δυο τραβάτε τα δικά μου
του άμοιρου βάσανα.»

Μετάφραση: Κ. Θρακιώτης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να συγκρίνετε την άποψη που εκφράζει ο Οιδίποδας για τα αιγυπτιακά έθιμα με την άποψη του Ηροδότου στο κεφ. 35. Ποια συμπεράσματα εξάγονται, κατά τη γνώμη σας, από τη σύγκριση αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να διαγράψετε το λάθος σε κάθε πρόταση, σύμφωνα με όσα αφηγείται ο Ηρόδοτος:

Στην Αίγυπτο (οι γυναίκες / οι άντρες) μένουν στο σπίτι.

Οι Αιγύπτιοι ζυμώνουν (με τα χέρια / με τα πόδια).

Οι ιερείς (φρόντιζαν πολύ / αδιαφορούσαν) για την καθαριότητά τους.

Στην Αίγυπτο (λάτρευαν / δεν είχαν) θεότητες της θάλασσας.

Στην Αίγυπτο λάτρευαν ιδιαίτερα (τα ζώα / τα δέντρα).

Ο τροχίλος φρόντιζε για την καθαριότητα (του στόματος / των ματιών) του κροκόδειλου.

Οι ιατρικές ειδικότητες ήταν (άγνωστες / γνωστές) στην Αίγυπτο.

Θεματικά κέντρα

- Η πυραμίδα του Χέοπα και ο δρόμος
- Ο λαβύρινθος

Η βασιλεία του Χέοπα και η κατασκευή των μεγάλων έργων

Π124. Έλεγαν λοιπόν οι ιερείς ότι η Αίγυπτος, μέχρι και τη βασιλεία του Ραμψίνιτου⁴³, ήταν υπόδειγμα καλής διοίκησης και ότι ευημερούσε εξαιρετικά η Αίγυπτος· όμως, όταν ύστερ' απ' αυτόν

βασιλιάς της έγινε ο Χέοπας⁴⁴, την έσυρε σε απερίγραπτη αθλιότητα· γιατί, αφού κλειδαμπάρωσε όλα τα λατρευτικά κέντρα, πρώτα-πρώτα τους απαγόρευσε να κάνουν θυσίες και κατόπιν έβαλε να μοχθούν όλοι οι Αιγύπτιοι στη δούλεψή του. Και, πως άλλους τους αγγάρεψε να μεταφέρουν σέρνοντας πέτρες από τα λατομεία⁴⁵ του βουνού της Αραβίας ως τον Νείλο· κι αφού οι πέτρες αυτές με πλοία περνούσαν τον ποταμό, έβαλε άλλους να πάρουν τη θέση των προηγουμένων και να τις μεταφέρουν σέρνοντας προς το βουνό που λέγεται Λιβυκό. Και δούλευαν ασταμάτητα συνεργεία εκατό περίπου χιλιάδων ανθρώπων, το καθένα τους ένα τρίμηνο. Και πέρασαν δέκα χρόνια που υπέφερε σκληρά ο λαός για να κατασκευαστεί ο δρόμος⁴⁶ πάνω στον οποίο έσερναν τις πέτρες· ο δρόμος αυτός που κατασκεύασαν είναι, κατά τη γνώμη μου, έργο όχι και πολύ κατώτερο απ' την πυραμίδα⁴⁷ (γιατί το μήκος του είναι πέντε στάδιοι⁴⁸, το πλάτος του δέκα οργιές και το ύψος του, στο πιο ψηλό του σημείο, οχτώ οργιές*· και χτίστηκε από τελεκητή πέτρα και με ανάγλυφες παραστάσεις)· γι' αυτό τον δρόμο λοιπόν χρειάστηκαν τα δέκα χρόνια και για τις υπόγειες οικοδομές που χτίστηκαν πάνω στο λόφο, στον οποίο υψώνονται οι πυραμίδες· αυτές έβαλε να τις χτίσουν για τάφο του, σε νησί που σχηματίστηκε από διώρυγα⁴⁹ που την έφερε από τον Νείλο. Και χρειάστηκαν είκοσι χρόνια για να χτιστεί η πυραμίδα η ίδια, που, καθώς αποτελεί τετράγωνο, η κάθε πλευρά της είναι οχτώ πλέθρα*, το ίδιο και το ύψος της· κι είναι από πέτρες τελεκητές, με θαυμαστό τρόπο συνταιριασμένες. Καμιά από τις πέτρες αυτές δεν έχει μάκρος μικρότερο από τριάντα πόδια*.

Η πυραμίδα του Χέοπα

Π125. Και η πυραμίδα αυτή χτίστηκε όπως κάνουν τα σκαλοπάτια, που ορισμένοι τα ονομάζουν ζωνάρια⁵⁰, άλλοι όμως αναβαθμίδες· κι αφού σε πρώτο στάδιο έκαναν έτσι τον σκελετό της, ανέβαζαν τις υπόλοιπες πέτρες με μηχανήματα που τα έκαναν από κοντά καθρόνια, υψώνοντάς τες από το έδαφος ως την πρώτη σειρά των αναβαθμών· και, μόλις ανέβαινε η πέτρα στη σειρά αυτή, την έβαζαν σε άλλο μηχανήμα που στηριζόταν πάνω στην πρώτη σειρά, κι απ' αυτή την έσερναν για να την ανεβάσουν στη δεύτερη σειρά και την έβαζαν πάνω σ' άλλο

Σφίγγα στη Μέμφιδα.

Το θέμα της Σφίγγας, ανατολικής ή αιγυπτιακής προέλευσης, ήταν διαδεδομένο σε όλο τον αρχαίο κόσμο. Ο Ηρόδοτος (II 175) σημειώνει ότι η αιγυπτιακή Σφίγγα είχε κεφάλι ανδρικό, ενώ η ελληνική γυναικείο.

43 Ραμψίνιτος: φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος συγχέει στο πρόσωπό του ιστορικά και μυθικά στοιχεία. Αν πρόκειται για τον Ραμσή τον Γ' (1182-1152 π.Χ.), που έχτισε ναούς στη Μέμφιδα, τότε ο Ηρόδοτος σφάλει στη χρονολόγηση των πυραμίδων, αφού θεωρεί διάδοχο του τον Χέοπα, ο οποίος όμως βασιλεύσε από το 2613 π.Χ.

44 Χέοπας: οι αρνητικές κρίσεις απηχούν πιθανόν μόνο την αντίδραση του λαού για την καταναγκαστική εργασία, αφού σύμφωνα με την έρευνα ενδιαφέρθηκε για θρησκευτικά ζητήματα.

45 λατομεία: βρίσκονταν στα ανατολικά του Καΐρου· από αυτά έπαιρναν πέτρες για τις πυραμίδες.

46 ο δρόμος: και σήμερα διακρίνονται δύο δρόμοι, ένας που οδηγούσε στην πρώτη πυραμίδα και ένας στην τρίτη. Χρησίμευαν ως κεκλιμένο επίπεδο πάνω στο οποίο έσερναν τις πέτρες.

47 πυραμίδα: στα αιγυπτιακά σημαίνει οικοδόμημα με επικλινείς πλευρές. Οι πυραμίδες που θα περιγραφούν -του Χέοπα, του Χεφρήνα και του Μυκερίνου (2613-2494 π.Χ.)- είναι οι ονομαζόμενες της Γκίζας.

48 πέντε στάδιοι...: οι διαστάσεις του δρόμου θα ήταν περίπου 920μ. x 18,5μ. x 14,8μ.

49 διώρυγα: δεν είναι σωστό, αφού ο υπόγειος θάλαμος στο κέντρο της πυραμίδας βρισκόταν τουλάχιστον 12 μ. πάνω από την επιφάνεια του ποταμού. Ο Ηρόδοτος δε θα μπήκε στο εσωτερικό της πυραμίδας.

50 ζωνάρια: τέτοια εντύπωση θα έδιναν μάλλον οι αλληπάλληλες βαθμίδες των πυραμίδων.

Η πυραμίδα του Χέοπα.

μηχάνημα· γιατί, όσες σειρές σχημάτιζαν οι αναβαθμοί, άλλα τόσα μηχανήματα υπήρχαν· ή το ίδιο και μοναδικό μηχανήμα, που δεν ήταν και τόσο βαρύ, το μετέφεραν από σειρά σε σειρά, μόλις ξεφόρτωναν απ' αυτό την πέτρα· εμείς ας αναφέρουμε και τον ένα και τον άλλο τρόπο, όπως ακριβώς τ' ακούσαμε. Λοιπόν, η σειρά που δουλεύτηκε στην εντέλεια πρώτη ήταν η πάνω-πάνω της πυραμίδας, ύστερα δουλεύτηκαν στην εντέλεια η μια μετά την άλλη οι πιο κάτω απ' αυτή σειρές και τελευταία δουλεύτηκε στην εντέλεια αυτή που βρίσκεται πάνω στο έδαφος, και τα πιο χαμηλά μέρη. Κι έχουν καταγραφεί σε αιγυπτιακή γραφή πάνω στην πυραμίδα οι δαπάνες που έγιναν για τα καθαρικά βότανα⁵¹, τα κρεμμύδια και τα σκόρδα για τους εργαζόμενους. Κι αν θυμάμαι καλά τα όσα μου έλεγε ο διερμηνέας διαβάζοντας την επιγραφή⁵², δαπανήθηκαν χίλια εξακόσια ασημένια τάλαντα⁵³. Λοιπόν, αν ο λογαριασμός αυτός είναι σωστός, πόσα άλλα είναι λογικό να έχουν δαπανηθεί και για το σίδερο των εργαλείων τους και για τα τρόφιμα και τα ρούχα των εργαζομένων, με δεδομένο ότι η οικοδόμηση των έργων διήρκεσε όσο χρόνο ανέφερα⁵⁴, αλλά

κι άλλα χρόνια, καθόλου λίγα, χρειάστηκαν, όπως πιστεύω, για να κόψουν τις πέτρες, να τις μεταφέρουν, και ν' ανοίξουν την υπόγεια διώρυγα.

Π148. (...) (Ο λαβύρινθος) βρίσκεται λίγο πιο πάνω απ' τη λίμνη Μοίριδα, εκεί κατά την πόλη που είναι γνωστή με τ' όνομα Κροκοδειλούπολη⁵⁵· αυτόν εγώ τον είδα κι είναι ανώτερος από κάθε περιγραφή⁵⁶. Γιατί, αν βάζαμε όλα μαζί, τα τείχη και τα αξιοθέατα κτίσματα που έχει να παρουσιάσει η Ελλάδα, θα γινόταν φανερό ότι στοίχισαν λιγότερο σε μόχθο και έξοδα απ' ό,τι αυτός ο λαβύρινθος. Βέβαια, δε λέω, κι ο ναός στην Έφεσο⁵⁷ είναι αξιόλογος, όπως κι ο ναός στη Σάμο⁵⁸. Κι οι πυραμίδες επίσης ήταν εξαιρετικά εντυπωσιακές κι η καθεμιά τους άξιζε όσο πολλά μαζί μεγάλα μνημεία ελληνικά, αλλά ο λαβύρινθος ξεπερνά και τις πυραμίδες. Γιατί έχει δώδεκα αυλές σκεπαστές απ' άκρη σ' άκρη, που οι πύλες τους είναι αντικριστές, της καθεμιάς με την άλλη, έξι να βλέπουν κατά τον βορρά κι έξι κατά τον νότο, συνεχόμενες· κι εξωτερικά τις περιβάλλει όλες ο ίδιος τοίχος. Κι οι οικοδομές εκεί είναι διώροφες· το κάτω πάτωμα υπόγειο, το άλλο υψώνεται πάνω στο προηγούμενο, κι έχουν συνολικά τρεις χιλιάδες αίθουσες, χίλιες πεντακόσιες στο κάθε πάτωμα. Λοιπόν, τις αίθουσες που βρίσκονταν στο ανώγι τις περιγράφουμε, αφού τις έχουμε δει με τα μάτια μας διασχίζοντας τις οικοδομές απ' τη μια άκρη ως την άλλη, κι αντικρίζοντάς τις, για τις υπόγειες όμως οι πληροφορίες μας προέρχονται απ' ό,τι μας έλεγαν· γιατί οι Αιγύπτιοι επιστάτες με κανένα τρόπο δεν ήθελαν να μας τις δείξουν, λέγοντας ότι εκεί είναι οι τάφοι και των βασιλέων, των πρώτων κτητόρων αυτού του λαβύρινθου, και των ιερών κροκοδείλων. Κι έτσι τα όσα λέμε για τις υπόγειες αίθουσες προέρχονται απ' ό,τι ακούσαμε απ' αυτούς, ενώ τα ανώγια, που ξεπερνούν σε μεγαλείο κάθε ανθρώπινο έργο, τα βλέπαμε με τα μάτια μας· γιατί και οι διάδρομοι από αίθουσα σε αίθουσα και τα τεθλασμένα περάσματα από αυλή σε αυλή, καθώς ήταν υπερβολικά πολύπλοκα, προκαλούσαν τον απεριόριστο θαυμασμό μας, καθώς περνούσαμε από την κάθε αυλή στις αίθουσες κι από τις αίθουσες στις στοές κι από τις στοές σε άλλες αίθουσες κι απ' αυτές τις αίθουσες στις άλλες αυλές. Κι οι οροφές όλων των χώρων αυτού του οικοδομήματος ήταν από την ίδια πέτρα με τους τοίχους, ενώ αυτοί οι τοίχοι ήταν γεμάτοι με ανάγλυφες παραστάσεις κι η κάθε αυλή είχε γύρω γύρω κιονοστοιχία από λευκό μάρμαρο, περίτεχνα δουλεμένο.

51 βότανα: τα χρησιμοποιούσαν συχνά για λόγους υγείας αλλά και στις ταριχεύσεις των φτωχών.

52 επιγραφή: ο Ηρόδοτος δεν μπορούσε να διαβάσει τις επιγραφές και δεν γνωρίζουμε πόσο αξιόπιστοι ήταν οι ξεναγοί του, άρα και η απόδοση του περιεχομένου της επιγραφής.

53 ασημένια τάλαντα: το τάλαντο ήταν μέτρο βάρους (2,5 κιλά περίπου) και νομισματική μονάδα, η αξία της οποίας (και το βάρος) διέφερε από χώρα σε χώρα (ανάλογα και με το μέταλλο)· ένα ασημένιο τάλαντο ζύγιζε 36-37 κιλά.

54 όσο χρόνο ανέφερα: εννοεί τα τριάντα χρόνια που ανέφερε στο κεφ. 124.

55 Κροκοδειλούπολη: αργότερα Αρσινόη, ερείπιά της βρίσκονται σήμερα στο Ελ Φαγιούμ.

56 ανώτερος από κάθε περιγραφή: ένα από τα «επτά θαύματα» του κόσμου· ο Ηρόδοτος ονόμασε το μνημείο λαβύρινθο από την ομοιότητά του με το ανάκτορο του Μίνωα. Η περιγραφή δεν είναι αρκετά σαφής. Ο λαβύρινθος χρησιμοποιήθηκε ως ταφικός ναός του Φαραώ που είναι θαμμένος στη γειτονική πυραμίδα, ενώ ήταν και έδρα της διοίκησης, όπου κάθε νομός είχε δικές του αίθουσες.

57 ο ναός στην Έφεσο: ο φημισμένος ναός της Αρτέμιδας, που χιζόταν επί 120 χρόνια (550-430 π.Χ.). Ήταν τέσσερις φορές πιο μεγάλος από τον Παρθενώνα και πυρπολήθηκε από τον Ηρόστρατο, τη νύχτα που γεννήθηκε ο Αλέξανδρος (20 Ιουλίου 356 π.Χ.) με κίνητρο την απαθανάτισή του.

58 ο ναός στη Σάμο: εννοεί το Ηραίο· βλ. εικόνα σ. 42.

Ἦσαν μὲν νυν καὶ αἱ πυραμίδες λόγου μέζονες καὶ πολλῶν ἐκάστη αὐτέων Ἑλληνικῶν ἔργων καὶ μεγάλων ἀνταξίη, ὁ δὲ δὴ λαβύρινθος καὶ τὰς πυραμίδας ὑπερβάλλει [...] αἷ τε γὰρ ἔξοδοι διὰ τῶν στεγέων καὶ οἱ εἰλιγμοὶ διὰ τῶν αὐλέων ἐόντες ποικιλώτατοι θῶμα μυρίον παρείχοντο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εντυπωσίασε περισσότερο τον Ηρόδοτο στα μνημεία της Αιγύπτου; Να ζωγραφίσετε ένα από αυτά.
2. Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε ο ιστορικός στην προσπάθειά του να εξερευνήσει και να περιγράψει με ακρίβεια τα μνημεία;
3. Ποιες πληροφορίες για την κοινωνία της Αιγύπτου αποκομίζουμε από την ενότητα;
4. Με βάση τις πληροφορίες της ενότητας να συγκεντρώσετε στοιχεία για την τεχνολογία των αρχαίων Αιγυπτίων και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ηρόδοτος εντυπωσιάστηκε από τα μνημεία της Αιγύπτου και περιγράφει

.....

.....

.....

Συνεχίστε δίνοντας τα βασικά σημεία της ενότητας σε μία παράγραφο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ «ΑΙΓΥΠΤΙΟ ΛΟΓΟ»

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα θέμα κατά ομάδα: α) Διαβάζοντας το χάρτη της αρχαίας Αιγύπτου και το κείμενο του Ηροδότου, συζητήστε ποια ήταν η σημασία του Νείλου για τη χώρα. β) Κάνοντας το ίδιο με χάρτες άλλων χωρών, για τις οποίες διδαχθήκατε στο μάθημα της ιστορίας ή της γεωγραφίας, να συζητήσετε για το ρόλο των μεγάλων ποταμών στην ανάπτυξη του πολιτισμού. γ) Να συσχετίσετε τα ποτάμια ειδικότερα με την τέχνη.
Ενδεικτικές διαθεματικές έννοιες που μπορούν να συζητηθούν: εξέλιξη, μεταβολή.
2. Στο μάθημα της πληροφορικής μπορείτε να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του BBC (History/Egyptians), να διαβάσετε για την αρχαία Αίγυπτο και να στείλετε στους φίλους σας ευχές και μηνύματα με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε ιερογλυφική γραφή(!). Στην ίδια ιστοσελίδα μπορείτε να βρείτε και άλλα θέματα από τα οποία θα επιλέξετε ένα για να αναπτύξετε. Διεύθυνση: <http://www.bbc.co.uk/history/ancient/egyptians> (για τις κάρτες επιλέγετε έπειτα /hieroglyphic postcards).
3. Να διαβάσετε από τον Ηρόδοτο για τα έθιμα άλλων λαών (των Περσών I 131-138, των Βαβυλωνίων, I 196-198, των Μασσαγетών I 215-216), να τα συγκρίνετε με τα αιγυπτιακά και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

Η άσκηση προϋποθέτει να υπάρχει στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας πλήρης έκδοση του Ηροδότου σε μετάφραση.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο τρίτο βιβλίο ο Ηρόδοτος συνεχίζει την εξιστόρηση της εκστρατείας του Καμβύση κατά της Αιγύπτου. Ο Πέρσης βασιλιάς υποδουλώνει τη χώρα, αλλά αρχίζει να τρελαίνεται και εκτρέπεται σε πράξεις εγκληματικές και ιερόσυλες. Ενώ το τόξο της ζωής του Καμβύση ακολουθεί πια καθοδική πορεία, ανατέλλει το αστέρι ενός νέου ηγέτη, του Δαρείου. Η ιστορία και το έργο του θα απασχολήσουν τον Ηρόδοτο από το τρίτο ως το έβδομο βιβλίο και θα μας ταξιδέψει με την αφήγησή του σε χώρες μακρινές, σχεδόν μυθικές. Ας επιστρέψουμε όμως στον Καμβύση.

Η μουσα Θάλεια

ΕΝΟΤΗΤΑ 7η

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΡΑΤΗ ΙΙΙ 39-44

Θεματικά κέντρα

- Η εξουσία του Πολυκράτη
- Τα συμπεράσματα του Άμαση – η διάλυση της φιλίας
- Η συμβουλή του Άμαση και η εφαρμογή της
- Συμμαχία Πολυκράτη-Καμβύση

Ο Πολυκράτης
τύραννος
της Σάμου

ΙΙΙ39. Τον καιρό που ο Καμβύσης έκανε την εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου, και οι Λακεδαιμόνιοι έκαναν εκστρατεία¹ εναντίον της Σάμου και του Πολυ-

κράτη², του γιου του Αιάκη, που πήρε την εξουσία στη Σάμο με επαναστατικό κίνημα. Και στην αρχή διαίρεσε την πόλη σε τρία μέρη και τη μοιράστηκε με τ' αδέρφια του, τον Παντάγνωτο και τον Συλοσώντα, αργότερα όμως τον ένα τους τον σκότωσε, ενώ τον νεότερο, τον Συλοσώντα, τον εξόρισε κι έτσι εξουσίασε σ' όλη τη Σάμο· κι έχοντας φιλικούς δεσμούς με τον Άμαση³, τον βασιλιά της Αιγύπτου, συνομολόγησε συμμαχία μαζί του, στέλλοντάς του δώρα και δεχόμενος άλλα από εκείνον. Και να που μες σε λίγο καιρό η δύναμη του Πολυκράτη αυξήθηκε και τ' όνομά του έγινε ξακουστό σ' ολόκληρη την Ιωνία και στην υπόλοιπη Ελλάδα· γιατί όπου κατηύθυνε τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις, όλα τού έρχονταν δεξιά. Κι είχε εκατό πεντηκόντορους⁴ και χίλιους τοξότες. Ρήμαζε και λεπλατούσε όλο τον κόσμο, χωρίς να κάνει διάκριση για κανένα· γιατί, έλεγε, θα έκανε μεγαλύτερη χάρη στους φίλους του δίνοντάς τους πίσω τα όσα τους άρπαξε, παρά αν δεν έπαιρνε τίποτε απ' αυτούς· λοιπόν είχε κυριεύει πολλά νησιά και πολλές πόλεις της στεριάς στη Μικρά Ασία. Και ανάμεσά τους και τους Λεσβίους, που έσπευσαν πανστρατιά να βοηθήσουν τους Μιλησίους, τους νίκησε σε ναυμαχία και τους αιχμαλώτισε, κι αυτοί ήταν που, αλυσοδεμένοι, έσκαψαν για χάρη του ολόκληρη την τάφρο που περιβάλλει τα τείχη της Σάμου.

Ένας μόνο κίονας σώζεται από το Ηραίο της Σάμου, από τους μεγαλύτερους ναούς του ελληνικού κόσμου (105 μ. x 52 μ.), ένα από τα «πολυκράτεια έργα» που θαύμαζε ο Ηρόδοτος.

1 εκστρατεία: οι Λακεδαιμόνιοι ανταποκρίθηκαν σε αίτημα αντιπάλων του Πολυκράτη, βλ σ. 44, κεφ. 44.

2 Πολυκράτης: καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια· η άνοδος του στην εξουσία ήταν αιματηρή και η διακυβέρνησή του (531-522 π.Χ.) τυραννική, αλλά έκανε τη Σάμο μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη. Θέλησε να ανακόψει τον περσικό επεκτατισμό με συμμαχίες, αλλά απέτυχε. Ο Ηρόδοτος επικρίνει την τυραννική διοίκησή του και αναφέρεται επαινετικά στα θαυμαστά για την εποχή του έργα με τα οποία κόσμησε τη Σάμο (το υδραγωγείο με τη σήραγγα, το ναό της Ήρας και το μόλο του λιμανιού).

3 Άμασης: βασιλιάς της Αιγύπτου (570-526 π.Χ.), τον οποίο ο Ηρόδοτος χαρακτηρίζει φιλέλληνα, καθώς έδωσε στους Έλληνες για μόνιμη εγκατάσταση την πόλη Ναύκρατη, στο Δέλτα του Νείλου. Δημιούργησε συμμαχία ναυτικών δυνάμεων, για να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, αλλά διαλύθηκε γρήγορα, καθώς η Φοινίκη κυριεύθηκε από τους Πέρσες και η Κύπρος προτίμησε την κυριαρχία τους.

4 πεντηκόντορος (η): πολεμικό πλοίο με πενήντα κωπηλάτες· σταδιακά αντικαταστάθηκε από την τριήρη η οποία είχε τρεις σειρές κουπιά σε κάθε πλευρά και διακόσιους περίπου κωπηλάτες.

ΠΙ40. Κι αυτή η μεγάλη εύνοια της τύχης στον Πολυκράτη δεν έμενε και τόσο άγνωστη στον Άμαση, αλλά παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την πρόοδό του. Και καθώς αυτή η εύνοια της τύχης συνεχώς εκδηλωνόταν πιο εντυπωσιακά, έγραψε πάνω σε πάπυρο⁵ την εξής επιστολή και την έστειλε στη Σάμο: «Ο Άμασης λέει τ' ακόλουθα στον Πολυκράτη: Είναι χαρά να μαθαίνεις ότι ένας άντρας με τον οποίο συνδέσαι με φιλία και συμμαχία έχει την εύνοια της τύχης· ωστόσο δε μου πολυαρέσουν οι μεγάλες σου επιτυχίες, καθότι ξέρω ότι ο θεός είναι φθονερός⁶. Και θα ήθελα να ήταν τρόπος να έρθουν έτσι τα πράγματα και σ' εμένα και σ' εκείνους για τους οποίους νοιάζομαι, ώστε σ' άλλες τους επιχειρήσεις να πετυχαίνουν, σ' άλλες όμως να σκοντάφτουν, κι έτσι να περάσω τη ζωή μου με εναλλαγή στ' αποτελέσματα των επιχειρήσεών μου, παρά σ' όλα να έχω επιτυχία. Γιατί ως τώρα, απ' ό,τι ξέρω κι έχω ακούσει, δεν υπήρξε κανένας απ' όσους είχαν πάντοτε επιτυχίες, που δεν κατέρρευσε συθέμελα στο τέλος. Εσύ λοιπόν, άκουσέ με και μπροστά στις επιτυχίες σου ενέργησε ως εξής· αφού καλοσκεφτείς και βρεις τι απ' όσα έχεις έχει τη μεγαλύτερη αξία και η απώλειά του θα προξενήσει στην ψυχή σου τον μεγαλύτερο καημό, αυτό πέταξέ το μακριά⁷, έτσι που πια να μη το ξαναδεί ανθρώπου μάτι. Κι αν και από κει και πέρα οι επιτυχίες και οι αποτυχίες σου δε σου έρχονται με εναλλαγή, βόλεψε την κατάσταση με τον τρόπο που σου υποδεικνύω».

Ο Άμασης
συμβουλεύει
τον Πολυκράτη

*ἔμοι δὲ αἰ σαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, ἐπισταμένῳ τὸ θεῖον ὡς ἔστι φθονερόν [...]
οὐδένα γὰρ κω λόγῳ οἶδα ἀκούσας ὅστις ἐς τέλος οὐ κακῶς ἐτελεύτησε πρόρριζος,
εὐτυχέων τὰ πάντα.*

ΠΙ41. Διάβασε την επιστολή ο Πολυκράτης και κατανόησε ότι ο Άμασης τον νουθετούσε σωστά· έπαχνε λοιπόν ανάμεσα στους θησαυρούς του εκείνο που, αν το έκανε, θα ένιωθε αβάσταχτη θλίψη στην ψυχή του, και ψάχνοντας να ποιο βρήκε· είχε δαχτυλίδι που το φορούσε, με σφραγιδόλιθο⁸ από πολύτιμη πέτρα, σμαράγδι, χρυσόδετο, έργο του Θεοδώρου⁹ από τη Σάμο, του γιου του Τηλεκλή. Λοιπόν, όταν κατέληξε στην απόφαση αυτό να πετάξει, έκανε τα εξής: επάνδρωσε μια πεντηκόντορο με το πλήρωμά της, επιβίβαστηκε σ' αυτή και κατόπιν διέταξε να ξανοιχτεί στο πέλαγος· κι όταν απομακρύνθηκε απ' το νησί, έβγαλε το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο και, μπροστά στα μάτια όλων όσοι βρίσκονταν στο ίδιο καράβι, το ρίχνει στο πέλαγος. Κι ύστερ' απ' αυτό που έκανε, γύριζε πίσω με το καράβι και φτάνοντας στ' ανάκτορό του παραδόθηκε στον πόνο του.

Η απώλεια
του δαχτυλιδιού

ΠΙ42. Δεν πέρασαν τέσσερις ή πέντε μέρες απ' αυτά, οπότε του συνέβη το εξής περιστατικό· κάποιος ψαράς έπιασε ένα ψάρι μεγάλο και φανταχτερό και σκέφτηκε ότι αξίζει να δοθεί δώρο στον Πολυκράτη· λοιπόν το πήρε και το πήγε στην πόρτα του παλατιού κι έλεγε ότι θέλει να παρουσιαστεί μπροστά στον Πολυκράτη· κι όταν του έκαναν την παραχώρηση, έλεγε δίνοντας το ψάρι: «Βασιλιά μου, εγώ το ψάρεψα αυτό εδώ, αλλά δεν έκρινα σωστό να το πάω στην αγορά, αν και δεν έχω άλλο από τα χέρια μου για να βγάλω το ψωμί μου, αλλά μου φάνηκε ότι σου αξίζει, σ' εμένα και στο αξίωμά σου· λοιπόν το έφερα και σου το δίνω». Κι ο άλλος ευχαριστήθηκε μ' αυτά τα λόγια κι αποκρίθηκε έτσι: «Η πράξη σου αυτή είναι υπέροχη και μου έκανες διπλή χάρη, από τη μια με τα λόγια κι απ' την άλλη με το δώρο σου. Και σε καλούμε στο δείπνο μας». Λοιπόν ο ψαράς το θεώρησε μεγάλη του τιμή και τράβηξε για το σπίτι του, ενώ οι υπηρέτες ανοίγοντας το ψάρι βρίσκουν μες στην κοιλιά του το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο του Πολυκράτη. Και μόλις το είδαν και το πήραν στα χέρια τους, αμέσως το πήγαν καταχαρούμενοι στον Πολυκράτη και δίνοντάς του τον σφραγιδόλιθο του έλεγαν με ποιο τρόπο βρέθηκε. Κι αυτός, γιατί έκανε τη σκέψη ότι κάποιος θεός μπήκε στη μέση, γράφει σε πάπυρο τι είχε κάνει και τι του είχε συμβεί· τα έγραψε κι έστειλε την επιστολή στην Αίγυπτο.

Η «επιστροφή»
του δαχτυλιδιού

5 πάπυρος: βλ. σ. 35, σχόλιο 28.

6 ο θεός είναι φθονερός: δεν είναι η πρώτη φορά που συναντάμε αυτή την ιδέα για το θείο στον Ηρόδοτο. Ποιος τη διατύπωσε πρώτος στα κείμενα που διαβάσατε ως τώρα;

7 πέταξέ το μακριά...: το μοτίβο του χαμένου θησαυρού και της εύρεσής του είναι διαδεδομένο σε παραμύθια που συναντάμε σε πολλούς λαούς.

8 σφραγιδόλιθος: πολύτιμη πέτρα δαχτυλιδιού, πάνω στην οποία χάραζαν μια συμβολική παράσταση, χαρακτηριστική για τον κάτοχο του δαχτυλιδιού· γινόταν έτσι ένα είδος σφραγίδας του κατόχου του. (Βλ. εικόνα σ. 44).

9 Θεόδωρος: ονομαστός αρχιτέκτονας, γλύπτης και σφραγιδολύφος (μέσα του 6ου αι.). Μαζί με τον ομότεχνο συμπατριώτη του Ροίκο κατασκεύασαν το περίφημο Ηραίο της Σάμου, το οποίο ξανάκτισε ο Πολυκράτης, αφού καταστράφηκε από άγνωστη αιτία (βλ. εικόνα, σ. 42).

Το τέλος της φιλίας
Άμαση-Πολυκράτη

ΠΙ43. Κι όταν ο Άμασης διάβασε την επιστολή, κατανόησε ότι είναι αδύνατο άνθρωπος ν' απομακρύνει από άλλον άνθρωπο το κακό¹⁰ που είναι να του έρθει κι ότι δεν είναι γραφτό του Πολυκράτη να έχει καλά στερνά – ένας άνθρωπος που όλα τα πάντα τού έρχονται δεξιά, που ακόμα κι ό,τι πέταξε το βρίσκει. Και στέλνοντας κήρυκα στη Σάμο είπε ότι ο φιλικός τους δεσμός διαλύεται. Κι ο λόγος που το έκανε αυτό ήταν ο εξής: σε περίπτωση που φοβερή και μεγάλη συμφορά χτυπήσει τον Πολυκράτη, να μη νιώσει πόνο¹¹ στην ψυχή του σαν φίλος του χτυπημένου.

Άμασις... έμαθε ότι έκκομίσαι τε αδύνατον εἶη ἀνθρώπῳ ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι πρήγματος καὶ ὅτι οὐκ εὖ τελευτήσειν μέλλοι Πολυκράτης εὐτυχέων τὰ πάντα.

Οι σφραγιδόλιθοι ήταν γνωστοί αιώνες πριν από τον Πολυκράτη και το δαχτυλίδι του. Στην εικόνα χρυσό δαχτυλίδι του 15ου αι. π.Χ. από την Τίρυνθα· δαίμονες (κατώτερες θεότητες) προσφέρουν σπονδές σε θεό. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Συμμαχία
Πολυκράτη-
Καμβύση

ΠΙ44. Εναντίον αυτού του Πολυκράτη λοιπόν, που όλα τού έρχονταν δεξιά, έκαναν εκστρατεία οι Λακεδαιμόνιοι, όταν επικαλέστηκαν τη βοήθειά τους οι Σάμιοι εκείνοι, που μετά απ' αυτά ίδρυσαν στην Κρήτη την πόλη Κυδωνία. Όταν δηλαδή ο Καμβύσης, ο γιος του Κύρου, συγκέντρωνε στρατό εναντίον της Αιγύπτου, ο Πολυκράτης, στέλνοντας κήρυκα κρυφά από τους Σαμίους, τον παρακάλεσε να στείλει και σ' αυτόν, στη Σάμο, να του ζητήσει στρατό. Κι ο Καμβύσης, όταν τ' άκουσε αυτά, προθυμοποιήθηκε να στείλει στη Σάμο και να ζητήσει από τον Πολυκράτη ν' αποστείλει ναυτικό, για να τον ενισχύσει στην εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου. Κι αυτός ξεχώρισε εκείνους από τους πολίτες που είχε εις βάρος τους τις σοβαρότερες υποψίες ότι θα σπκώσουν επανάσταση και τους έστειλε με σαράντα τριήρεις, παραγγέλλοντας στον Καμβύση να μη τους στείλει πίσω¹².

10 είναι αδύνατο... το κακό: ο Ηρόδοτος πιστεύει βέβαια στη μοίρα, η οποία όμως εκδηλώνεται μόνο μέσα από τις πράξεις των ανθρώπων, τα λάθη και τις παραλείψεις τους. Μπορείτε να το διαπιστώσετε αυτό στην περίπτωση του Πολυκράτη;

11 να μη νιώσει πόνο...: στην πραγματικότητα τη συνθήκη φιλίας διέλυσε το 525 π.Χ. ο Πολυκράτης, όταν έμαθε για την εκστρατεία του Καμβύση στην Αίγυπτο και προτίμησε να ταχθεί με το μέρος του ισχυρού, όπως καταλαβαίνουμε από το επόμενο κεφάλαιο. Μεταξύ Πολυκράτη - Άμαση δεν υπήρχε, κατά συνέπεια, φιλία· συμμαχούσαν, όταν το επέβαλε το συμφέρον τους, και ο ένας διέλυσε τη συμμαχία, όταν νόμιζε ότι δεν τον ωφελούσε.

12 να μη τους στείλει πίσω: η «εξαφάνιση» (εδώ εξορία) των αντιπάλων είναι συνηθισμένη πρακτική των τυράννων.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΡΑΤΗ ΚΑΙ Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ (ΙΙΙ 120-149)

Το δαχτυλίδι που ξαναβρέθηκε δεν ήταν η μόνη απόδειξη της τύχης του Πολυκράτη: η ύπουλη «απομάκρυνση» των «ύποπτων» πολιτών και η αποτυχία της εκστρατείας Λακεδαιμονίων – Κορινθίων κατά της Σάμου ήταν γι' αυτόν σημάδια μεγάλης καλοτυχίας. Θα ήταν πια ήσυχος ότι δεν κινδυνεύει από το φθόνο του θείου, όταν, λίγο αργότερα, θάμπωμένος από το χρυσάφι του σατράπη Οροίτη, παρά τις παρακλήσεις των δικών του και τους χρησμούς των μάντεων, πήγε ο ίδιος για συνεννοήσεις στις Σάρδεις. Εκεί ο Πέρσης σατράπης του είχε ετοιμάσει φορικό θάνατο· η ιστορία με το δαχτυλίδι αποτέλεσε το χρονικό της προαναγγελίας του.

Όσο για τη Σάμο την περίμενε χειρότερη τύχη: την εξουσία πήρε κάποιος που ο Πολυκράτης είχε αφήσει ως τοποτηρητή, και ο Συλοσών (αδελφός του Πολυκράτη) κάλεσε τους Πέρσες να τον βοηθήσουν. Οι Πέρσες όμως δέχτηκαν επίθεση, αντεπιτέθηκαν και τελικά «αφού έπιασαν τους κατοίκους της σαν τα ψάρια στο δίχτυ¹³, την παρέδωσαν στον Συλοσώντα ορφανεμένη απ' τους άνδρες της.» (ΙΙΙ 149)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί ο Πολυκράτης πέταξε το δαχτυλίδι του στη θάλασσα;
2. Πώς κρίνετε τη στάση του Άμαση προς τον Πολυκράτη και αντίστροφα; Για την τελευταία να λάβετε υπόψη σας (εκτός από το κείμενο) και τα σχόλια 3 σ. 42 και 11 σ. 44.
3. Ποια στοιχεία από παραμύθια που γνωρίζετε εντοπίσατε στη νουβέλα του Πολυκράτη;
4. Αφού συγκρίνετε τη νουβέλα του Πολυκράτη με αυτήν του Κροίσου και Σόλωνα, να βρείτε τα κοινά σημεία και τις διαφορές, ως προς: (α) το θέμα, (β) τις βασικές ιδέες, αντιλήψεις και (γ) τους ήρωες (κοινωνική θέση, καταγωγή). Στη συνέχεια να σχολιάσετε στην τάξη τις (κοινές στα δύο κείμενα) αντιλήψεις του Ηροδότου για τον άνθρωπο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιος είναι ο ρόλος της τύχης ή του τυχαίου στη νουβέλα του Πολυκράτη; Να συζητήσετε γενικότερα το ρόλο του τυχαίου π.χ. στην καθημερινή ζωή, στην επιστήμη και στη λογοτεχνία (από τα κείμενα που έχετε διδαχτεί ή έχετε διαβάσει μόνοι σας).

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα από τα επιμέρους θέματα της εργασίας. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο.

¹³ σαν τα ψάρια στο δίχτυ (πρωτότυπο «σαγήνεύσαντες»): πρόκειται για τη μέθοδο της «σαγήνευσης» («σαγήνη»: δίχτυ ψαρέματος) που είχε θεωρηθεί επινόηση του «παραμυθά» Ηροδότου. Σήμερα υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι εφαρμοζόταν και από άλλους λαούς της Ανατολής. Οι στρατιώτες πιάνονταν χέρι με χέρι σε κύκλο κλείνοντας όλη την περιοχή στην οποία θα έπιαναν αιχμαλώτους και προχωρούσαν προς το κέντρο του κύκλου, συλλαμβάνοντας όποιον βρισκόταν μέσα σ' αυτόν. Τη μέθοδο αυτή είχαν εφαρμόσει οι Πέρσες σε πολλά νησιά. Ο Πλάτων περιγράφει την εφαρμογή της στην Ερέτρια το 490 π.Χ. πριν από τη μάχη του Μαραθώνα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Άμασς, βασιλιάς της Αιγύπτου, βλέποντας πως ο φίλος του Πολυκράτης, τύραννος της Σάμου, γνωρίζει μόνο επιτυχίες, τον συμβουλεύει να προξενήσει μόνος του κάποιο κακό στον εαυτό του, για να μην προκαλέσει το φθόνο του θεού.

Ο Πολυκράτης

Συνεχίστε την ιστορία, προσέχοντας να συμπεριλάβετε τα βασικά σημεία της σε δέκα, το πολύ, γραμμές.

Παράλληλο κείμενο

Η συμβουλή του Θρασύβουλου στον Περίανδρο

Ο Ηρόδοτος μας αφηγείται ότι ο Περίανδρος (τύραννος της Κορίνθου 625-585 π.Χ.) έστειλε άνθρωπό του στον τύραννο της Μιλίτου Θρασύβουλο, για να μάθει πώς θα διατηρήσει σταθερό το καθεστώς του:

«Κι ο Θρασύβουλος, πήρε τον άνθρωπο που ήρθε από τον Περίανδρο έξω από την πόλη, κι αφού μπήκαν σε χωράφι με σπαρτά, από τη μια διέσχιζε τα μεστωμένα στάχνα, ρωτώντας και ξαναρωτώντας και μπερδεύοντας τον απεσταλμένο, ποιος λόγος τον έφερε από την Κόρινθο, κι από την άλλη, έτσι κι έβλεπε κάποιο στάχυ να υψώνεται πάνω απ' τ' άλλα, το τσάκιζε, και τσακίζοντάς το το έριχνε καταγής, συνεχώς· μ' αυτό τον τρόπο τα πιο καμαρωτά και τα πιο ψηλά στάχνα τα ρήμαξε». (V 92)

Ο απεσταλμένος του Περίανδρου δεν κατάλαβε το νόημα της συμπεριφοράς του Θρασύβουλου και νόμισε πως είχε πάθει κάτι το μυαλό του. Όταν όμως επέστρεψε στην Κόρινθο και διηγήθηκε στον Περίανδρο τα κατέκαστα, ο Περίανδρος κατάλαβε ότι ο Θρασύβουλος τον συμβούλευε πως έπρεπε να σκοτώνει τους καλύτερους πολίτες, αυτούς που ξεχωρίζουν από τους άλλους. Από τότε έδειξε τη σκληρότητά του απέναντι στους συμπολίτες του σ' όλη της την έκταση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε κοινά στοιχεία στη συμπεριφορά των τριών τυράννων (Πολυκράτη, Θρασύβουλο, Περίανδρο) και να συζητήσετε γιατί οι τύραννοι ακολουθούν αυτό το πρότυπο συμπεριφοράς.
2. Η ιστορία του Θρασύβουλου ανήκει στα **ανέκδοτα***. Ποια χαρακτηριστικά των ανεκδότων εντοπίζετε σ' αυτήν;

Οι Κυψελίδες, τύραννοι της Κορίνθου στους οποίους ανήκε ο Περίανδρος, αφέρωναν πολλά πλούσια δώρα στους ναούς. Στην εικόνα χρυσό ανάθημα των Κυψελιδών που βρίσκεται στο Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης.

Εισαγωγικά στην ενότητα: Μετά το θάνατο του Καμβύση ανέβηκε στον περσικό θρόνο ένας μάγος, ο Ψευτο-Σμέρδης¹⁴. Επτά επίλεκτοι Πέρσες (ανάμεσά τους ο Δαρείος) συνωμοτούν, τον ανατρέπουν και έπειτα συζητούν ποιο είναι το καλύτερο πολίτευμα για την Περσία.

Θεματικά κέντρα

• Λόγος του Οτάνη

• Λόγος του Μεγάβυξου

• Λόγος του Δαρείου

ΠΙ80. Κι όταν κατακάθισε η ταραχή¹⁵ και πέρασαν πέντε μέρες, αυτοί που σήκωσαν επανάσταση εναντίον των μάγων¹⁶ έκαναν συμβούλιο για την κατάσταση γενικά και ακούστηκαν πράγματα που μερικοί Έλληνες δεν τα πιστεύουν, ωστόσο ακούστηκαν τώντι¹⁷. Λοιπόν ο Οτάνης προέτρεπε να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα των Περσών¹⁸, μιλώντας έτσι: «Έχω τη γνώμη ποτέ πια να μην αναδειχτεί ένας ανάμεσά μας μονάρχης¹⁹· γιατί ούτε ευχάριστο είναι ούτε καλό. Είδατε βέβαια την αλαζονεία του Καμβύση, που τον οδήγησε στα άκρα, κι από την άλλη έχετε τις εμπειρίες σας από την αλαζονεία των μάγων. Και πώς θα μπορούσε η μοναρχία να είναι κάτι το αξιοσύστατο, την ώρα που ο μονάρχης μπορεί ανεξέλεγκτα²⁰ να κάνει ό,τι θέλει; Γιατί ακόμα και τον πιο ενάρετο άνθρωπο, αν υψωθεί σε τέτοιο αξίωμα, θα τον έκανε να ξεστρατίσει απ' τις μετρημένες σκέψεις. Γιατί η ευτυχία που αποχτά τον εξωθεί σε υπεροψία²¹, ενώ ο φθόνος απ' την ώρα που γεννιέται ο άνθρωπος είναι ριζωμένος μέσα του· κι από την ώρα που κυριεύεται απ' αυτά τα δυο, δεν υπάρχει κακία που να μη την έχει, αφού απ' τη μια μεριά είναι ο κορεσμός που τον ωθεί από υπεροψία να πράττει πολλά και απάνθρωπα, κι απ' την άλλη ο φθόνος. Βέβαια ένας τύραννος δεν έπρεπε να νιώθει φθόνο, αφού κανένα αγαθό δεν του λείπει· η συμπεριφορά του όμως στους συμπολίτες του δείχνει το εντελώς αντίθετο· δηλαδή τρέφει φθόνο για τους εξαιρετους πολίτες²², όσο υπάρχουν και είναι ζωντανόι, και βρίσκει τη χαρά του με τους χειρότερους πολίτες· κι είναι ο πρώτος και καλύτερος στο να υιοθετεί τις συκοφαντίες. Κι είναι το πιο αλλοπρόσαλλο πράγμα του κόσμου· γιατί, αν τον θαυμάζουν με μέτρο, δυσανασχετεί πως δεν τον τιμούν πολύ, κι αν τον τιμούν πάρα πολύ, δυσανασχετεί σαν να έχει να κάνει με κόλακες. Κι έρχομαι να πω τα πιο σημαντικά· ανατρέπει πατροπαράδοτα έθιμα, βιάζει γυναίκες, σκοτώνει χωρίς δικαστική απόφαση. Αντίθετα, όταν την εξουσία την έχει η πλειονότητα των πολιτών, πρώτα πρώτα το πολίτευμα έχει το ωραιότερο όνομα, ισονομία²³, και, δεύτερο, δεν κάνει τίποτα απ' όσα

Ο Οτάνης υπέρ της δημοκρατίας, κατά της μοναρχίας

14 Ψευτο-Σμέρδης: ο Σμέρδης, αδελφός του βασιλιά Καμβύση, είχε δολοφονηθεί με διαταγή του ίδιου του βασιλιά. Η υπόθεση είχε κρατηθεί μυστική και έτσι δεν ήταν από την αρχή βέβαιο αν ήταν ο πραγματικός Σμέρδης ή κάποιος που εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

15 ταραχή: την ανατροπή και το φόνο του Ψευτο-Σμέρδη ακολούθησε σφαγή των μάγων.

16 μάγοι: ήταν αριστοκρατική φυλή των Μήδων, η οποία κράτησε τα προνόμιά της και στο περσικό κράτος. Από τους μάγους προέρχονταν οι ιερείς.

17 τώντι (<τῶ ὄντι: πράγματι): ο Ηρόδοτος αισθάνεται την ανάγκη να απευθυνθεί στον αναγνώστη (και ακροατή) διαβεβαιώνοντας τον ότι η συζήτηση έγινε πράγματι. Στη συζήτηση παρευρέθηκαν και οι 7 συνωμότες, αλλά το λόγο πήραν μόνο 3.

18 να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα: με τη φράση αυτή υπονοείται η συζήτηση στην Εκκλησία του δήμου, κυρίαρχο όργανο της δημοκρατικής πόλης στην αρχαία Ελλάδα.

19 μονάρχης: ο Ηρόδοτος δεν στρέφεται πάντοτε και με απόλυτο τρόπο κατά της μοναρχίας (βασιλείας ή τυραννίδας) ή κατά της ολιγαρχίας. Αναγνωρίζει το θετικό έργο π.χ. του Κύρου, επαινεί το πολίτευμα της Σπάρτης, το οποίο αποδεικνύεται ευεργετικό για το λαό (το χαρακτηρίζει ως «εὐνομία»). Παρόμοια καυτηριάζει αδυναμίες του δημοκρατικού πολιτεύματος, όταν το κρίνει αναγκαίο.

20 ανεξέλεγκτα: η απουσία ελέγχου είναι χαρακτηριστικό της μοναρχίας, το βασικότερο γνώρισμα της τυραννίας. Αντίθετα στη δημοκρατία εγγύηση για την ορθή διαχείριση ήταν η λογοδοσία των αρχόντων (αί εὔθυναί) στο τέλος της θητείας τους.

21 υπεροψία (ὑβρη), κορεσμός (κόρος): οι έννοιες αυτές (στις οποίες έχουμε αναφερθεί) θα είχαν κανονικά θέση σε συζήτηση μεταξύ Ελλήνων. Ο Ηρόδοτος όμως αφενός αποδίδει συχνά σε άλλους λαούς ελληνικές αντιλήψεις, αφετέρου φαίνεται να πιστεύει ότι κατά βάθος υπάρχουν θεμελιώδεις αντιλήψεις κοινές σε όλους τους ανθρώπους.

22 τρέφει φθόνο για τους εξαιρετους πολίτες: το επιχείρημα αυτό απηχεί πολιτικές αντιλήψεις συνηθισμένες στην αρχαία Ελλάδα και περιγράφει προφανώς την πραγματικότητα. Θυμηθείτε (από την εισαγωγή) ότι ο Ηρόδοτος είχε προσωπική πείρα. Βλ. και «Παράλληλο κείμενο 1».

23 ισονομία (ἴσα νέμω): η πρώτη σημασία της λέξης είναι δίκαιη (ἴση) διανομή (των λαφύρων, των δικαιωμάτων κτλ.). Σημαίνει ισότητα συμμετοχής στα κοινά. Ο Περικλής στο εγκώμιό του για την αθηναϊκή δημοκρατία θα αναφέρει ότι όλοι οι Αθηναίοι πολίτες είχαν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής στο κράτος, στα κοινά. Τέτοιες αντιλήψεις θυμίζουν τις διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της νεότερης εποχής. Στο Σύνταγμά μας σήμερα αναφέρεται (άρθρο 4): «Όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου».

κάνει ο μονάρχης· γιατί τα αξιώματα ορίζονται με κλήρο, και για την εξουσία που ασκεί ο καθείς λογοδοτεί και η κάθε απόφαση εγκρίνεται απ' το λαό²⁴. Λοιπόν, η γνώμη που προτείνω είναι να εγκαταλείψουμε τη μοναρχία και να δώσουμε δύναμη στην πλειοψηφία· γιατί οι πολλοί είναι το παν²⁵». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Οτάνης.

Εγγίνεται μὲν γάρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπων. Δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πᾶσαν κακότητα·

Πλῆθος δὲ ἄρχον πρώτα μὲν οὐνομα πάντων κάλλιστον ἔχει, ἰσονομίην [...] ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἔνι τὰ πάντα.

Ο Μεγάβυξος κατά της δημοκρατίας, υπέρ της ολιγαρχίας

III81. Απ' τη μεριά του πάλι ο Μεγάβυξος²⁶ προέτρεπε να εγκαταστήσουν ολιγαρχικό πολίτευμα, λέγοντας τα εξής: «Τα όσα είπε ο Οτάνης, για να καταλύσει τη μοναρχία, ας θεωρηθούν και δικά μου λόγια· όμως, με τα όσα μας παρακίνησε να παραδώσουμε την εξουσία στο πλήθος, δεν πέτυχε το στόχο μας, την καλύτερη γνώμη· γιατί η εκχυδαϊσμένη μάζα²⁷ είναι το πιο άνοητο και το πιο αλαζονικό πράγμα του κόσμου. Και βέβαια, άνθρωποι που παν να γλιτώσουν από την αλαζονεία του μονάρχη, είναι εντελώς απαράδεχτο να πέσουν στην αλαζονεία του ασύδοτου όχλου. Γιατί ο πρώτος έχει επίγνωση του τι κάνει, ενώ το πλήθος ούτε καν έχει επίγνωση²⁸· γιατί πώς θα μπορούσε να έχει επίγνωση κάποιος που ούτε διδάχτηκε ούτε έμαθε κάτι καλό που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, και πέφτοντας με τα μούτρα παρασέρνει, σαν ξεχειλισμένος χείμαρρος, τις δημόσιες υποθέσεις, απερίσκεπτα; Λοιπόν, ας κυβερνηθούν δημοκρατικά αυτοί που θέλουν το κακό των Περσών, εμείς όμως, αφού, ύστερ' από επιλογή ανάμεσα στους πρώτους και καλύτερους σχηματίσουμε συλλογική ηγεσία, σ' αυτή να παραχωρήσουμε την εξουσία· γιατί ανάμεσα σ' αυτούς θα είμαστε κι εμείς οι ίδιοι, κι είναι λογικό οι καλύτεροι άντρες να παίρνουν τις καλύτερες αποφάσεις». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Μεγάβυξος.

Ο Δαρείος κατά της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας, υπέρ της μοναρχίας

III82. Τρίτος ο Δαρείος δήλωσε τη γνώμη του λέγοντας: «Απ' αυτά που είπε ο Μεγάβυξος, τα όσα αφορούν στον πολύ λαό μου φαίνεται ότι τα είπε σωστά, όμως στα όσα αφορούν στην ολιγαρχία πέφτει έξω. Γιατί, αν βάλουμε μπροστά μας αυτά τα τρία (κι ας πάρουμε το καθένα τους στην καλύτερη εφαρμογή του) δηλαδή τη δημοκρατία και την ολιγαρχία και τη μοναρχία στην άριστη μορφή τους²⁹, υποστηρίζω ότι ανάμεσά τους πολύ ανώτερο είναι το τελευ-

Ο Δαρείος (λεπτομέρεια ανάγλυφου από την Περσέπολη). Μουσείο Τεχεράνης.

24 με κλήρο... λογοδοτεί... απ' το λαό: τρία από τα βασικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας: η ανάδειξη των αρχόντων με κλήρο, η λογοδοσία στο τέλος της θητείας και η κυριαρχία του λαού, ο οποίος καλείται να αποφασίσει. Βέβαια υπήρχαν και αιρετοί άρχοντες.
25 οι πολλοί είναι το παν: την ίδια άποψη θα εκφράσει αργότερα ο φιλόσοφος Αριστοτέλης στα Πολιτικά του, υπερασπιζόμενος την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας.

26 Μεγάβυξος: άλλες εκδόσεις έχουν τον τύπο Μεγάβυζος.

27 η εκχυδαϊσμένη μάζα...: ο Μεγάβυξος μιλάει με εμπάθεια για τους πολλούς, για το λαό της δημοκρατίας, κατηγορώντας τον για «αλαζονεία». Θυμηθείτε όσα υποστήριξε πριν ο Οτάνης.

28 επίγνωση: δεν να μπορούσε όμως ο λαός να διδαχτεί και να αποκτήσει επίγνωση;

29 στην άριστη μορφή τους: ο Δαρείος φαίνεται πιο διπλωματικός ή «πονηρός»: αναγνωρίζει ότι υπάρχουν θετικά σε όλα τα πολιτεύματα, αφού δέχεται ότι μπορούν να έχουν άριστη μορφή, και παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα της μοναρχίας αντί να επικρίνει τα άλλα πολιτεύματα. Εμφανίζεται ήρεμος σε αντίθεση με τον εμπαθή Μεγάβυξο και δημιουργεί κλίμα ευνοϊκό για τις απόψεις του.

ταίο. Γιατί δεν μπορούμε να φανταστούμε τίποτε καλύτερο από έναν άντρα με μοναδική αρετή³⁰· γιατί, έχοντας οδηγό στις ενέργειές του σκέψη αντάξιά του, θα κυβερνά άψογα το πλήθος και θα κρατιούνται κατά τον καλύτερο τρόπο μυστικές οι αποφάσεις που έχουν να κάνουν με τους εχθρούς. Στην ολιγαρχία όμως, καθώς πολλοί θέτουν την αρετή τους στην υπηρεσία του κοινού συμφέροντος, δημιουργούνται συνήθως ισχυρά προσωπικά μίση³¹· γιατί η επιθυμία του καθενός τους να είναι ο κορυφαίος και να επιβάλλει τη γνώμη του οδηγεί σε μεγάλες έχθρες ανάμεσά τους, που οδηγούν σε πολιτικές διαμάχες· και οι πολιτικές διαμάχες οδηγούν σε φονικά, κι οι φόννοι ανοίγουν το δρόμο στη μοναρχία· κι αυτή η κατάληξη αποδεικνύει πόσο αυτό το πολίτευμα είναι το άριστο. Πάλι, αν έχει την εξουσία το πλήθος, είναι αδύνατο να μη προκύψει εξαχρείωση· κι όταν προκύψει εξαχρείωση στα κοινά πράγματα, δε δημιουργούνται μίση ανάμεσα στους φαύλους, αλλά ισχυρές ομάδες φίλων· γιατί αυτοί που φέρνουν την εξαθλίωση στα κοινά δρουν συνωμοτικά. Κι αυτή η κατάσταση συνεχίζεται, ωστόσο κάποιος γίνει ηγέτης της δημοκρατικής μερίδας και καταργήσει αυτά τα υποκείμενα· και γι' αυτή του την πράξη εξασφαλίζει το θαυμασμό του λαού και μες σ' αυτόν τον θαυμασμό αναδεικνύεται ουσιαστικά μονάρχης. Και μ' όλ' αυτά κι αυτός κάνει φανερό ότι το ανώτερο είναι η μοναρχία. Και, για να τα πω συνοπτικά με μια φράση, από πού προήλθε η ελευθερία μας και ποιος μας την έδωσε; Ο πολὺς λαός, η ολιγαρχία ή ο μονάρχης³²; Η γνώμη μου είναι λοιπόν, εφόσον σε έναν άντρα χρωστάμε την ελευθερία μας, να περιφρουρήσουμε το αντίστοιχο πολίτευμα, κι επιπρόσθετα να μην καταργήσουμε τους πατροπαράδοτους νόμους που έχουν καλώς· γιατί δε θα μας βγει σε καλό».

ΠΙ83. Λοιπόν είχαν μπροστά τους αυτές τις τρεις γνώμες και οι υπόλοιποι τέσσερις απ' τους εφτά ασπάστηκαν αυτή την τελευταία. Κι ο Οτάνης, αφού η γνώμη του, με την οποία επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ισονομία στους Πέρσες, μειοψήφησε, είπε, έτσι που να τον ακούν όλοι τους, τα εξής: «Σύντροφοι επαναστάτες, είναι ολοφάνερο πια ότι ένας από μας πρέπει να γίνει βασιλιάς, είτε σ' όποιον πέσει ο κλήρος είτε όποιον αναδείξει η πλειοψηφία των Περσών, αν τ' αφήσουμε σ' αυτούς, ή με κάποια άλλη μεθόδευση³³· εγώ λοιπόν αποσύρομαι απ' τη διεκδίκηση· γιατί δεν επιθυμώ ούτε να εξουσιάζω ούτε να με εξουσιάζουν· και παραιτούμαι απ' την αξίωση να πάρω την εξουσία με τον όρο κανένας από σας να μη με εξουσιάζει, ούτε εμένα τον ίδιο ούτε τους απογόνους μου σ' όλες τις μελλοντικές γενιές». Αυτά είπε κι οι άλλοι έξι τα αποδέχτηκαν· έτσι αυτός παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση και αποσύρθηκε. Και σήμερα αυτή η οικογένεια κρατά συνέχεια, μονάχα αυτή, την ελευθερία της³⁴ στο περσικό κράτος και δέχεται μόνο όσες διαταγές θέλει, χωρίς να παραβαίνει τους νόμους των Περσών.

Η απόφαση
του Οτάνη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μπορείτε να βρείτε και άλλα επιχειρήματα υπέρ ή κατά των πολιτευμάτων που εξετάζονται; (Αφού πρώτα συμπληρώσετε την άσκηση της ανακεφαλαίωσης).
2. Να συζητήσετε τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας και τις προϋποθέσεις για τη σωστή λειτουργία της, όπως προκύπτουν από τους λόγους των τριών Περσών.
3. Πώς αντιμετωπίζει η εξουσία τον πολίτη στο καθένα από αυτά τα πολιτεύματα; Να συζητήσετε το θέμα στην τάξη, παίρνοντας υπόψη σας και τα παράλληλα κείμενα.

30 με μοναδική αρετή: φαίνεται να θεωρεί ως δεδομένο ότι ο μονάρχης θα είναι ο άριστος.

31 ισχυρά προσωπικά μίση: είναι πράγματι αναπόφευκτο και γιατί;

32 μονάρχης: δεν αναφέρει όνομα, όλοι όμως καταλαβαίνουν ότι ο Δαρείος εννοεί τον Κύρο, που ελευθέρωσε τους Πέρσες από τους Μήδους και ίδρυσε το περσικό κράτος (βλ. 3η ενότητα).

33 κάποια άλλη μεθόδευση: αφού δεν αποδέχονται οι άλλοι τη δημοκρατία και τους τρόπους ανάδειξης που εκείνη καθιερώνει, δεν δέχεται να αναλάβει αξίωμα με άλλο τρόπο, με «μεθόδευση».

34 ελευθερία: εδώ η απαλλαγή από την εξουσία του μονάρχη. Πράγματι η οικογένεια του Οτάνη απολάμβανε την ελευθερία αυτή.

Παράλληλα κείμενα

1. Το πάθημα των τυράννων

Θα σου αναφέρω, Σιμωνίδη, κι άλλο ένα φοβερό πάθημα των τυράννων. Γνωρίζουν βέβαια και αυτοί εξίσου καλά όσο και οι ιδιώτες ποιοι είναι κόσμιοι και σοφοί και δίκαιοι. Αλλά, αντί να τους θανμάζουν, τους φοβούνται: τους ανδρείους τους φοβούνται μήπως αποτολμήσουν τίποτε για χάρη της ελευθερίας, τους σοφούς μήπως μηχανευθούν κάτι εις βάρος τους και τους δικαίους μήπως το πλήθος επιθυμήσει να κυβερνηθεί απ' αυτούς. Όταν λοιπόν τους βγάλουν κρυφά από τη μέση όλους αυτούς, ποιοι άλλοι τους απομένουν για να χρησιμοποιήσουν εκτός από τους άδικους, τους ακρατείς και τους δουλοπρετείς; Στους άδικους έχουν εμπιστοσύνη, επειδή και αυτοί φοβούνται, όπως και οι τύραννοι, μήπως οι πόλεις ελευθερωθούν ποτέ και τους καθίσουν στο σκαμνί: τους ακρατείς τους εμπιστεύονται, επειδή τους χρειάζονται προκειμένου ν' ασκήσουν την τωρινή τους εξουσία, και τους δουλοπρετείς, επειδή ούτε οι ίδιοι κρίνουν τον εαυτό τους άξιο της ελευθερίας. Από την πλευρά μου, τουλάχιστον, θεωρώ τρομερό τούτο το πάθημα, άλλους δηλαδή να νομίζεις για καλούς κι άλλους να 'σαι υποχρεωμένος να χρησιμοποιείς.

Ξενοφών, Ίέρων, V 1-3. Μετάφραση: Π. Κονδύλης

2. Η δύναμη της δημοκρατίας

Λοιπόν η δύναμη της Αθήνας είχε μεγαλώσει, και γίνεται φανερό πως όχι μόνο σ' έναν τομέα, αλλά παντού η δημοκρατία είναι σπουδαίο πράγμα, αφού οι Αθηναίοι, όσο καιρό κυβερνούσαν από τυράννους, δεν ήταν ανώτεροι πολεμιστές από κανένα γειτονικό τους λαό, όταν όμως λυτρώθηκαν από τους τυράννους, έγιναν πρώτοι, και με μεγάλη διαφορά: κι απ' αυτό γίνεται φανερό πως, όσο ήταν καταπιεσμένοι, δεν ήθελαν να δείξουν την παλικάριά τους, γιατί θα εξυπηρετούσαν το δυνάστη τους, όταν όμως λυτρώθηκαν, ο καθένας τους για δικό του καλό έβαζε τα δυνατά του για τη νίκη.

Ηρόδοτος V 78

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε την εξήγηση που δίνει ο Ίέρων (παράλληλο κείμενο 1) για τη συμπεριφορά του τυράννου, παίρνοντας υπόψη σας και όσα αναφέρει στο λόγο του ο Οτάνης.
2. Με την πτώση της τυραννίας στην Αθήνα εφαρμόζονται οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και η πόλη αποκτά μεγάλη δύναμη. Προσέξτε την εξήγηση που δίνει ο Ηρόδοτος στο παράλληλο κείμενο 2 και συζητήστε έπειτα στην τάξη τις πολιτικές ιδέες του ιστορικού, όπως προκύπτουν από όλη την ενότητα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σε συζήτηση στα περσικά ανάκτορα για το πολίτευμα που θα έπρεπε να ισχύσει μετά την καταστολή της εξέγερσης των μάγων, ο Οτάνης υποστηρίζει τη δημοκρατία, ο Μεγάβυξος την ολιγαρχία και ο Δαρείος τη μοναρχία.

Χρησιμοποιώντας ως θεματική πρόταση την παραπάνω περίοδο, γράψτε μία παράγραφο, όπου θα δίνετε επιγραμματικά τα βασικότερα επιχειρήματα καθενός από τους τρεις συζητητές.

«Ο κόσμος του Ηροδότου». Από τις περιγραφές του ιστορικού μπορούμε να υποθέσουμε ότι έτσι περίπου αντιλαμβάνονταν τον κόσμο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9η (α) Ο Ηρόδοτος ως γεωγράφος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τέταρτο βιβλίο της *Ιστορίας* περιλαμβάνει τις εκστρατείες του Δαρείου στη Σκυθία (514 π.Χ.) και στη Λιβύη. Με την πρώτη εκστρατεία ο Δαρείος διαπράττει, κατά τον Ηρόδοτο, ύβρη, αφού θέλει να ενώσει υπό την κυριαρχία του δύο κόσμους χωριστούς και διαφορετικούς, Ασία και Ευρώπη. Ο Ηρόδοτος, πριν αφηγηθεί τα γεγονότα των εκστρατειών, παραθέτει «λόγους» για τις χώρες εναντίον των οποίων στράφηκε ο Δαρείος («σκυθικό» και «λιβυκό λόγο» αντίστοιχα). Αναφέρεται στην καταγωγή των Σκυθών, τη μυθολογία τους, τη φύση της χώρας, τους «νόμους» και τα «θωμάσια». Εδώ φαίνεται ο ερευνητής Ηρόδοτος, που επηρεάζεται από το φιλοπερίεργο ιωνικό πνεύμα και την ιωνική παράδοση της εθνογραφίας, ο περιηγητής και γεωγράφος.

Η μούσα Μελοπομένη

• Ο Ηρόδοτος σχολιάζει το χάρτη του Εκαταίου:

IV36. Γελώ ακόμα και βλέποντας ότι πολλοί κιόλας σχεδίασαν χάρτες της οικουμένης, κι όμως κανείς δεν έδωσε λογικές εξηγήσεις απ' αυτούς που εικονίζουν τον Ωκεανό να κυλά τα ρεύματά του γύρω γύρω από τη γη, που την παριστάνουν ολοστρόγγυλη, les κι έγινε με τόρνο, και που κάνουν την Ασία και την Ευρώπη ίσες.

• Στο «λιβυκό λόγο» ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τον πρώτο περίπλο της Αφρικής, που έγινε περίπου το 600 π.Χ. (2100 χρόνια πριν από τον Βάσκο ντε Γκάμα):

IV42. Γιατί βέβαια είναι γνωστό πως η Λιβύη (=η Αφρική) βρέχεται γύρω γύρω από θάλασσα, εκτός από το μέρος της που συνορεύει με την Ασία, κάτι που πρώτος, απ' ό,τι ξέρουμε, το έκανε ολοφάνερο ο Νεκός, ο βασιλιάς της Αιγύπτου, που όταν σταμάτησε το σκάψιμο της διώρυγας που από το Νείλο φτάνει στον Αραβικό κόλπο, έστειλε με πλοίο Φοίνικες, με εντολή να γυρίσουν από τις Ηράκλειες στήλες και, διασχίζοντας τη βόρεια θάλασσα (=τη Μεσόγειο) να καταπλεύσουν στην Αίγυπτο· λοιπόν ξεκίνησαν οι Φοίνικες από την Ερυθρά θάλασσα και αρμένιζαν στη νότια θάλασσα (=τον Ινδικό ωκεανό)· και, κάθε που ερχόταν φθινόπωρο, έπιαναν στεριά σ' όποιο μέρος της Λιβύης έφταναν με τα πλοία τους, έσπερναν τη γη και περίμεναν να ωριμάσει το σιτάρι, κι αφού το θέριζαν συνέχιζαν το ταξίδι τους· κι έτσι διάβηκαν δυο χρόνια και τον τρίτο χρόνο προσπέρασαν τις Ηράκλειες στήλες (=Γιβραλτάρ) και κατέπλευσαν στην Αίγυπτο. Και λέγανε –εγώ βέβαια δεν δίνω πίστη στα λόγια τους, μπορεί όμως κάποιος άλλος να έδωσε– ότι, καθώς έκαναν με τα πλοία τους το γύρο της Λιβύης, είχαν τον ήλιο στο δεξί τους χέρι.

Ο χάρτης του Εκαταίου

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τα παραπάνω κείμενα, να συζητήσετε τις παρατηρήσεις του Ηροδότου και τις επικρίσεις που διατυπώνει για τον Εκαταίο, προσέχοντας ποιες είναι οι γεωγραφικές γνώσεις του ιστορικού. Ο χάρτης «ο κόσμος του Ηροδότου» (σ. 51) θα σας βοηθήσει.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ (V) / Τερψιχόρη

ΕΝΟΤΗΤΑ 9η(β) Η καταγωγή των Μακεδόνων - Η Ιωνική επανάσταση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα πρώτα κεφάλαια του V βιβλίου περιλαμβάνουν τις επιχειρήσεις για την υποταγή της Θράκης, τις οποίες οργάνωσε ο Πέρσης στρατηγός Μεγάβαζος, με εντολή του Δαρείου, όταν ο τελευταίος αποχώρησε από την περιοχή νικημένος από τους Σκύθες. Σε μια αποστολή του Μεγάβαζου για την υποταγή της Μακεδονίας, αναδείχτηκε ο νεαρός τότε Αλέξανδρος (που βασίλεψε αργότερα ως Αλέξανδρος Α΄) και ο Ηρόδοτος τονίζει με έμφαση την ελληνική καταγωγή των Μακεδόνων, αναφέροντας μεταξύ άλλων πως, όταν ο Αλέξανδρος θέλησε να συμμετάσχει σε αγώνα δρόμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες, μερικοί αντίπαλοί του ζήτησαν να αποκλειστεί, ισχυριζόμενοι ότι δεν είναι Έλληνας. Ο Αλέξανδρος όμως απέδειξε ότι κατάγεται από τη βασιλική οικογένεια του Άργους, οι κριτές συμφώνησαν πως είναι Έλληνας και έτσι πήρε μέρος στους αγώνες.

Η μουσα Τερψιχόρη

Τα υπόλοιπα κεφάλαια αναφέρονται στην ιωνική επανάσταση (499-494 π.Χ.), που αποτέλεσε την αφορμή για τις εκστρατείες των Περσών εναντίον της Ελλάδας και ταυτόχρονα το πρώτο επεισόδιο των περσικών πολέμων. Η αφήγηση της ιωνικής επανάστασης τελειώνει στο έκτο βιβλίο. Ο Ηρόδοτος τη θεωρεί έργο δύο προσώπων (του τυράννου της Μιλήτου Ιστιαίου και του γαμπρού του Αρισταγόρα), τα οποία και επικρίνει. Πιστεύει ότι η απόφαση της Αθήνας να ανταποκριθεί στο αίτημα του Αρισταγόρα για βοήθεια (που η Σπάρτη είχε απορρίψει) ήταν λάθος, και χαρακτηρίζει την αποστολή πλοίων από την Αθήνα και την Ερέτρια «αρχή κακών για τους Έλληνες», ίσως επειδή ήταν δύσκολο να επιτύχει τη στιγμή εκείνη η επανάσταση. Με τη βοήθεια των Αθηναίων και των Ερετριέων, οι επαναστάτες κυριεύσαν τις Σάρδεις και πυρπόλησαν την πόλη· μαζί κάπκε το ιερό της «Μεγάλης Μπτέρας», της θεάς Κυβήβης (=Κυβέλης). Γρήγορα όμως υποχώρησαν, πητήθηκαν στην Έφεσο και οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν τους Ίωνες. Οι Πέρσες στο εξής θα δικαιολογούν κάθε εχθρική, ιεροσύλη ή απάνθρωπη πράξη τους από την πυρπόληση του ιερού της Κυβήβης, ενώ ένας δούλος του Δαρείου θα αναλάβει να του επαναλαμβάνει καθημερινά «δέσποτα, μέμνησο τῶν Ἀθηναίων». Οι Ίωνες συνέχισαν τον αγώνα και ελληνικές πόλεις από τον Εύξεινο Πόντο ως την Κύπρο προσχώρησαν στην επανάσταση, αλλά τελικά δεν μπόρεσαν να αντέξουν μπροστά στη δύναμη του Μεγάλου Βασιλιά. Η Μίλπος μετά από πολιορκία κυριεύθηκε (494 π.Χ.), καταστράφηκε και «ερμώθηκε από Μιλησίους». Το επόμενο έτος, 493 π.Χ., οι Πέρσες κατέλαβαν με το ναυτικό τους τα νησιά Χίο, Λέσβο, Τένεδο, συνέλαβαν με «σαγήνευση»* τους κατοίκους και ερήμωσαν τις πόλεις της Ιωνίας. (Βλ. χάρτη 2, σ. 57).

Και στο βιβλίο αυτό ο ιστορικός επεκτείνεται σε διάφορα θέματα, παρεκκλίνοντας από τον κύριο άξονα της αφήγησής του. Η εκτενέστερη και σημαντικότερη από τις παρεκβάσεις* αυτές αφορά την ιστορία της Αθήνας από το θάνατο του Πεισιστράτου ως τις παραμονές της Ιωνικής επανάστασης.

Η Κύπρος πήρε μέρος στην Ιωνική επανάσταση με επικεφαλής το βασιλιά της Σαλαμίνας. Κυπριακά νομίσματα: από αριστερά στατήρας Πάφου, στατήρας Λαπήθου (κεφαλή Αθηνάς), δίδραχμο Σαλαμίνας. Μουσείο Λευκωσίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της *Ιστορίας* αποτελούν μια ευρύτερη ενότητα, στην οποία ο ιστορικός αφηγείται τη σύγκρουση Ελλήνων-Περσών, όπως είχε υποσχεθεί στο προοίμιο. Χρειάστηκε δηλαδή ένα είδος εισαγωγής, που κάλυψε τα 5 από τα 9 βιβλία. Το VI βιβλίο περιλαμβάνει το τέλος της ιωνικής επανάστασης και τις εκστρατείες των Περσών εναντίον των Ελλήνων, που οργάνωσε ο Δαρείος: η **πρώτη** με αρχηγό τον **Μαρδόνιο** (492 π.Χ.) δεν προχώρησε πέρα από τον Άθω, λόγω καταιγίδας στη θάλασσά του, η οποία προκάλεσε απώλειες σε πλοία και άνδρες, και λόγω των θρακικών φύλων, που χτύπησαν το στρατό. Η **δεύτερη** με αρχηγούς τον **Δάτι** και τον **Αρταφρένη** – που είχαν ρητή εντολή από τον Μεγάλο Βασιλιά να οδηγήσουν σ' αυτόν αιχμάλωτους τους κατοίκους της Ερέτριας και της Αθήνας – τελείωσε με τη μάχη του **Μαραθώνα** (490 π.Χ.) και τη ματαίωση των σχεδίων του Δαρείου. Οι νέοι αρχηγοί έπλευσαν από την Κιλικία στη Σάμο και από εκεί στις Κυκλάδες, καταστρέφοντας όσα νησιά δεν είχαν δηλώσει υποταγή στον Δαρείο, με εξαίρεση τη Δήλο, από σεβασμό στους θεούς· τέλος πολιορκήσαν την Ερέτρια, την οποία κατέλαβαν με προδοσία, αιχμαλώτισαν όλους τους κατοίκους της και αποβιβάστηκαν στο Μαραθώνα.

Η μούσα Ερατώ

ΕΝΟΤΗΤΑ 10η

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ VI 103, 105-107

Θεματικά κέντρα

- Απόβαση των Περσών στο Μαραθώνα
- Οι ενέργειες των Αθηναίων

Οι στρατηγοί των Αθηναίων

VI103. Οι Αθηναίοι, όταν τα πληροφορήθηκαν αυτά¹, πήραν τα όπλα τους και έσπευδαν στον Μαραθώνα. Κι αρχηγοί τους ήταν δέκα στρατηγοί, με δέκατό² τους τον Μιλτιάδη³.

Ο Φιλιππίδης και ο θεός Παν

VI105. Η πρώτη ενέργεια των στρατηγών, πριν ακόμη κινήσουν από την πόλη, ήταν να στείλουν στη Σπάρτη κήρυκα τον Φιλιππίδη⁴, που βέβαια ήταν Αθηναίος, κι επίσης ταχυδρόμος – αυτή ήταν η δουλειά του. Αυτόν λοιπόν, όπως διηγόταν ο ίδιος

ο Φιλιππίδης και το ανάγγειλε στους Αθηναίους, τον συνάντησε ο Παν⁵ στην περιοχή του Παρθενίου⁶ όρους, που βρίσκεται πάνω από την Τεγέα⁷. Και, πως ο Παν φωνάζοντας τον Φιλιππίδη με τ' όνομά του τον πρόσταξε ν' αναγγείλει στους Αθηναίους, για ποιο λόγο δεν του προσφέρουν καμιά λατρεία, αυτόν που θέλει το καλό των Αθηναίων και σε πολλές περιπτώσεις τούς στάθηκε χρήσιμος, και θα τους σταθεί και στο μέλλον. Οι Αθηναίοι λοιπόν πίστεψαν πως αυτά είναι αληθινά, κι έτσι, όταν αποκαταστάθηκαν με τον καλύτερο τρόπο τα πράγματα της πόλης τους⁸, ίδρυσαν ναό του Πανός⁹ κάτω από την Ακρόπολη και, εξαιτίας του μηνύματος που τους έστειλε, κάθε χρόνο προσπέφτουν στη χάρη του με θυσίες και λαμπαδηφορία.

1 πληροφορήθηκαν αυτά: την άλωση της Ερέτριας και τις κινήσεις των Περσών.

2 δέκατος: ήταν ο ανώτερος από όλους, γι' αυτό και επέλεγαν για τη θέση αυτή τον ικανότερο. Ανάμεσα στους δέκα ήταν ο Αριστείδης, ο Ξάνθιππος και πιθανόν ο Θεμιστοκλής.

3 Μιλτιάδης: (554-489 π.Χ.) γόνος μεγάλης αθηναϊκής οικογένειας, που κληρονομικά διοικούσε τη Χερσόνησο (θρακική). Ακολούθησε, υποχρεωτικά, τον Δαρείο στην εκστρατεία εναντίον των Σκυθών, όπου επιχειρήσε να πείσει τους Ίωνες να καταστρέψουν τη γέφυρα του Ίστρου (Δούναβη), για να παγιδεύσουν τον Πέρση βασιλιά.

4 Φιλιππίδης: αυτό μάλλον είναι το σωστό όνομα· συχνότερα όμως αναφέρεται το Φειδιππίδης.

5 Παν: θεός των βοσκών με πόδια και κέρατα τράγου, ουρά και σουβλερό πηγούνι. Πίστευαν ότι η φωνή του σκορπούσε τέτοιο φόβο (πανικό), που μπορούσε να τρέψει ακόμη και στρατό σε φυγή.

6 Παρθένιος όρος: βρίσκεται μεταξύ Αργολίδας και Αρκαδίας.

7 Τεγέα: η σπουδαιότερη πόλη της Αρκαδίας στην αρχαιότητα, στο δρόμο προς τη Σπάρτη.

8 όταν... της πόλης τους: το γεγονός που διηγείται ο Ηρόδοτος τοποθετείται στο μέλλον σε σχέση με την κύρια αφήγηση· η τεχνική αυτή ονομάζεται «προληπτική αφήγηση» ή «πρόληψη».

9 ναός του Πανός: βρίσκεται στη ΒΔ πλευρά της Ακρόπολης και σήμερα λέγεται «Σπήλαιο του Πανός». Η πίστη των Αθηναίων στην αφήγηση του κήρυκα δείχνει ότι η μάχη του Μαραθώνα γρήγορα έγινε θρύλος.

Αθηναίος οπλίτης

Πέρσης, μέλος του σώματος των αθανάτων

VI106. Λοιπόν, τότε αυτός ο Φιλιππίδης, που στάλθηκε με εντολή των στρατηγών και που, κατά τα λεγόμενά του, του εμφανίστηκε ο Παν, ξεκινώντας απ' την πόλη της Αθήνας, την επόμενη μέρα έφτασε στη Σπάρτη, παρουσιάστηκε στους άρχοντες κι έλεγε: «Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι σάς ζητούν να τους βοηθήσετε και να μην αφήσετε να πέσει σκλαβωμένη στα χέρια των βαρβάρων η αρχαιότερη ελληνική πόλη· γιατί να, τώρα η Ερέτρια έχει υποδουλωθεί κι η δύναμη της Ελλάδας¹⁰ μειώθηκε με το να χαθεί μια υπολογίσιμη πόλη». Αυτός λοιπόν τους μετέφερε όσα του είχαν παραγγείλει, κι εκείνοι δέχτηκαν βέβαια να βοηθήσουν τους Αθηναίους, τους ήταν όμως αδύνατο να το κάνουν αυτό αμέσως, επειδή δεν ήθελαν να καταργήσουν το έθιμό τους¹¹· δηλαδή ήταν η ένατη μέρα του μήνα και την ένατη μέρα, καθώς δεν έχουν ακόμη πανσέληνο, είπαν πως δε θα βγουν σε εκστρατεία.

Ο Φιλιππίδης
στη Σπάρτη

VI107. Αυτοί λοιπόν περίμεναν την πανσέληνο, ενώ ο Ιππίας, ο γιος του Πειστράτου, οδηγούσε τους βαρβάρους στον Μαραθώνα·[...] έφερε τα καράβια στον Μαραθώνα σε αραξοβόλια και οργάνωνε την παράταξη των βαρβάρων που είχαν αποβιβαστεί. Και την ώρα που ρύθμιζε αυτά, τον έπιασε φτάρνισμα και βήχας δυνατότερος απ' το συνηθισμένο· κι έτσι που ο άνθρωπος τα 'χε τα χρονάκια του¹², τα περισσότερα δόντια του κουνήθηκαν. Μάλιστα απ' το δυνατό βήξιμο ένα πετάχτηκε απ' το στόμα του κι έπεσε στην άμμο· κι εκείνος και τι δεν έκανε για να το βρει. Και μη βρίσκοντας το δόντι του, αναστέναξε κι είπε¹³ στη συνοδεία του: «Η γη αυτή δεν είναι δική μας κι ούτε θα μπορούσαμε να τη βάλουμε στο χέρι· κι αν είχα κάποιο μερίδιο σ' αυτή, το κατέχει τώρα το δόντι μου».

Η απόβαση των
Περσών.
Ο οiwόνος του Ιππία

*Οὔτοι (= Λακεδαιμόνιοι) μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον, τοῖσι δὲ βαρβάρουσι κατηγέετο
Ἰππίης ὁ Πειστράτου ἐς τὸν Μαραθῶνα.*

10 της Ελλάδας: ο λόγος του κήρυκα διαπνέεται από πανελλήνιο πνεύμα.

11 το έθιμό τους: ο περιορισμός ίσχυε μόνο για το μήνα που γιόρταζαν τα Κάρνεια (15 Αυγ.- 15 Σεπτ.): ετήσια εορτή, εννέα ημερών, προς τιμή του Καρνείου Απόλλωνα. Ίσως όμως οι Σπαρτιάτες να αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους γείτονές τους.

12 τα χρονάκια του: θα βρισκόταν σε μεγάλη ηλικία, αφού το 546 π.Χ. συσχεπόταν με τον πατέρα του και τον αδελφό του, για την ανακατάληψη της εξουσίας.

13 αναστέναξε κι είπε: ο Ιππίας το θεώρησε κακό οiwνό· αντίθετα την προηγούμενη νύχτα είχε δει ένα όνειρο που το θεώρησε καλό οiwνό. Κατάλοιπα των «μαγικών» αντιλήψεων για το φτάρνισμα διατηρούνται και σήμερα. Γνωρίζετε εσείς τέτοιες αντιλήψεις;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε στο χάρτη την πορεία που ακολούθησαν οι Πέρσες στις δύο πρώτες εκστρατείες και να συζητήσετε τους πιθανούς κινδύνους ή τα πλεονεκτήματα καθεμιάς πορείας και τους πιθανούς λόγους, για τους οποίους οι δύο στρατηγοί (Δάτης και Αρταφρένης) προτίμησαν τη θαλάσσια οδό.
2. Να σχολιάσετε τη στάση των Σπαρτιατών, λαμβάνοντας υπόψη σας και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας τους, όπως τις γνωρίζετε από το μάθημα της Ιστορίας.
3. Ο Ηρόδοτος δεν διστάζει να συμπεριλάβει στην ιστορική αφήγηση **ανέκδοτα***, όπως το φτάρνιασμα του Ιππία. Τι εξυπηρετεί η τεχνική αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με ρήματα ή ρηματικά σύνολα που θα αποδίδουν τις βασικές ενέργειες καθενός από τα υποκείμενά τους.

Οι Πέρσες:.....

Οι Αθηναίοι:.....

Οι Σπαρτιάτες:.....

Ο Φίλιππίδης:.....

Ο Ιππίας:.....

Χάλκινος θώρακας του 7ου αι. π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Χάλκινος θώρακας με εγχάρακτη διακόσμηση
(επάνω: ταύροι, λιοντάρια, πάνθηρες, σφίγγες,
κάτω: θεοί).
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Χάρτης 2: περσικοί πόλεμοι

Θεματικά κέντρα

- Η κρίσιμη ψήφος του Καλλίμαχου
- Η παράταξη του στρατού
- Η μάχη
- Οι ήρωες της μάχης
- Οι Λακεδαιμόνιοι στο πεδίο της μάχης
- Η επίθεση των Αθηναίων
- Οι νεκροί κάθε πλευράς

Ο Μιλτιάδης πείθει
τον Καλλίμαχο

VI109. [...] Ο Μιλτιάδης πήγε και βρήκε τον Καλλίμαχο από τις Αφίδνες¹⁴, που ήταν τότε πολέμαρχος¹⁵, και του μίλησε έτσι: «Καλλίμαχε, τώρα στα χέρια σου

είναι ή να ρίξεις στη σκλαβιά την Αθήνα ή να την κάνεις ελεύθερη και να μείνει τ' όνομά σου, όσο θα υπάρχουν άνθρωποι, πιο δοξασμένο απ' του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος¹⁶. Γιατί, βλέπεις, τώρα η Αθήνα διατρέχει τον πιο μεγάλο κίνδυνο απ' τον καιρό της ίδρυσής της, κι αν μπει κάτω απ' το ζυγό των Μήδων, όλος ο κόσμος ξέρει τι θα πάθει στα χέρια του Ιππία· αν όμως η πόλη αυτή σωθεί, μπορεί ν' αναδειχτεί η πρώτη απ' τις ελληνικές πόλεις. Λοιπόν, πώς μπορούν να γίνουν αυτά, και κάτω από ποιες συνθήκες η τελική απόφαση γι' αυτά είναι στα χέρια σου, θα σου το πω τώρα. Εμάς, των δέκα στρατηγών, οι γνώμες είναι στα δυο· άλλοι υποστηρίζουν να δώσουμε μάχη κι άλλοι να μη δώσουμε. Λοιπόν, αν δε δώσουμε μάχη, φοβάμαι μήπως ξεσπάσει καμιά μεγάλη διχόνοια και κλονίσει το φρόνημα των Αθηναίων, με αποτέλεσμα να μηδίσουν¹⁷. αν όμως δώσουμε μάχη προτού κάτι σάπιο φωλιάσει στις ψυχές μερικών Αθηναίων, θα μπορέσουμε, φτάνει οι θεοί να κρατήσουν δίκαιη ζυγαριά, να βγούμε νικητές στη σύγκρουση. Λοιπόν όλ' αυτά τώρα εσένα περιμένουν και από σένα κρέμονται· δηλαδή, αν προσθέσεις την ψήφο σου στη δική μου γνώμη, θα 'χεις πατρίδα ελεύθερη κι η πόλη σου θα είναι η πρώτη ανάμεσα στις ελληνικές¹⁸. αν προτιμήσεις τη γνώμη αυτών που πασχίζουν ν' αναβάλουν τη σύγκρουση, θα πετύχεις τα αντίθετα από τα καλά που σου απαρίθμησα».

Μιλτιάδης.
Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής.
Ραβένα, Εθνικό Μουσείο.

«Ἐν σοὶ νῦν, Καλλίμαχε, ἐστὶ ἢ καταδουλωθῆσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρως ποιήσαντα μνημόσυνον λιπέσθαι ἐς τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον οἷον οὐδὲ Ἀρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων [λείπουσι]... Ταῦτα ὧν πάντα ἐς σὲ νῦν τείνει καὶ ἐκ σέο ἄρτηται».

Η παράταξη
των Αθηναίων

VI110 - 111. Μ' αυτά τα λόγια ο Μιλτιάδης προσεταιρίζεται τον Καλλίμαχο· και με την προσθήκη της γνώμης του πολεμάρχου πάρθηκε η τελική απόφαση, να δώσουν μάχη. [...] να πώς παρατάχτηκαν¹⁹ οι Αθηναίοι για να δώσουν μάχη· επικεφαλής στη δεξιά πτέρυγα ήταν ο πολέμαρχος· γιατί τότε αυτή ήταν η τάξη στην Αθήνα, να έχει τη δεξιά πτέρυγα ο πολέμαρχος· κι αρχίζοντας απ' αυτήν έρχονταν η μια αμέσως ύστερ' από την άλλη οι φυλές²⁰ των πολιτών, με τη σειρά της απαρίθμησής τους· την παράταξη έκλειναν οι Πλαταιείς, που κρατού-

14 Αφίδνες: ένας από τους 12 αρχαιότερους δήμους της Αττικής.

15 πολέμαρχος: επί ολιγαρχίας ήταν αρχιστράτηγος στη μάχη, επί δημοκρατίας διοικούσε τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη και διατηρούσε δικαίωμα ψήφου στο συμβούλιο των δέκα στρατηγών.

16 του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος: έμειναν στην ιστορία ως τυραννοκτόνοι, γιατί σκότωσαν τον Πεισιστρατίδη Ἴππαρχο (514 π.Χ.). Με την κατάρρευση της τυραννίδας (510 π.Χ.) τιμήθηκαν ως ελευθερωτές, οι ανδριάντες τους στήθηκαν στην αγορά και τους αποδίδονταν τιμές ηρώων.

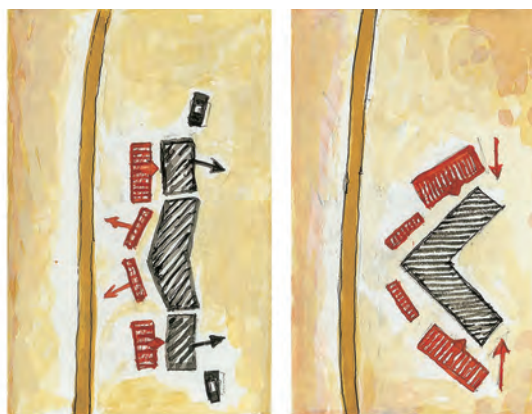
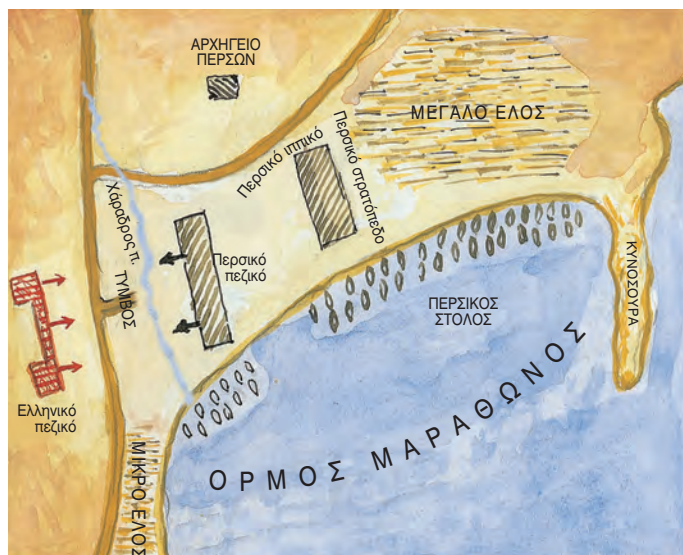
17 μήπως... μηδίσουν: οι οπαδοί των Πεισιστρατιδών είχαν συγκροτήσει φιλοπερσικό μέτωπο και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να δράσουν.

18 η πόλη σου θα είναι η πρώτη...: η Αθήνα πράγματι αναδείχτηκε πρώτη πόλη μετά τους Περσικούς πολέμους.

19 να πώς παρατάχτηκαν: θεωρείται βέβαιο ότι το σχέδιο της παράταξης ανήκε στον Μιλτιάδη, αν και ο Ηρόδοτος δεν το αναφέρει. Ήταν η πρώτη φορά που γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκε.

20 οι φυλές: η σειρά είχε καθοριστεί από τον Κλεισθένη, αλλά δεν γνωρίζουμε αν ήταν σταθερή. Την ημέρα της μάχης πρωτανεύουσα φυλή ήταν η Αιαντίς, στην οποία ανήκε και ο πολέμαρχος.

σαν την αριστερή πτέρυγα. [...] Τότε λοιπόν η παράταξή τους στον Μαραθώνα πήρε ένα τέτοιο σχήμα: το στρατόπεδό τους σχημάτιζε μέτωπο ίσο²¹ με το μέτωπο των Περσών, αλλά στο κέντρο είχε μικρό βάθος κι ήταν το πιο αδύνατο σημείο της παράταξής τους, ενώ οι δυο πτέρυγες με τις πυκνές γραμμές τους ήταν ενισχυμένες.

■ Έλληνες ■ Πέρσες

Μαραθώνας: η παράταξη των αντιπάλων (αριστερά), Α και Β φάση της μάχης αντίστοιχα (δεξιά).

VII12. Κι όταν πήραν τις θέσεις μάχης κι οι θυσίες έδωσαν αίσιους οιωνούς, τότε, μόλις τους δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι χύθηκαν τρέχοντας²² εναντίον των βαρβάρων· κι η απόσταση που χώριζε τους δυο στρατούς δεν ήταν μικρότερη από οχτώ σταδία²³. Κι οι Πέρσες, βλέποντάς τους να έρχονται πάνω τους τρέχοντας, ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν, και καταλόγιζαν στους Αθηναίους μανία που τους οδηγούσε στον αφανισμό, βλέποντάς τους να είναι λίγοι, κι αυτοί οι λίγοι να εξορμούν ακράτητοι, την ώρα που δεν τους στηρίζαν ούτε ιππικό ούτε τοξότες· λοιπόν τέτοια υποτιμητική ιδέα σχημάτισαν γι' αυτούς οι βάρβαροι. Κι οι Αθηναίοι, καθώς ήρθαν σε πυκνό σχηματισμό στα χέρια με τους βαρβάρους, πολεμούσαν με έξοχη παλικάριά. Κι αλήθεια, απ' όσο ξέρουμε εμείς, ήταν οι πρώτοι απ' όλους τους Έλληνες που επιτέθηκαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών, και πρώτοι που δε δείλιασαν αντικρίζοντας τη μηδική στολή²⁴ και τους άντρες που τη φορούσαν· ενώ πρωτότερα οι Έλληνες και μόνο που άκουγαν το όνομα Μήδοι κυριεύονταν από φόβο.

Η επίθεση των Αθηναίων. Η μάχη

VII13. Η μάχη τους στον Μαραθώνα κράτησε ώρες πολλές²⁵. Λοιπόν, στο κέντρο του μετώπου νικούσαν οι βάρβαροι, εκεί όπου είχαν παραταχτεί οι ίδιοι οι Πέρσες και οι Σάκες²⁶. Σ' αυτό το σημείο νικούσαν οι βάρβαροι, δημιούργησαν ρήγμα και συνέχιζαν την καταδίωξη προς τα μεσόγεια· αλλά στη μια και στην άλλη πτέρυγα νικούσαν²⁷ οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς. Και παίρνοντας τη νίκη, τους βαρβάρους που είχαν στρέψει τα νώτα τους παρατήσαν στη φευγάλα τους²⁸, ενώ, ενώνοντας τις δυο πτέρυγές τους σ' ένα σώμα, έδιναν μάχη με τους Πέρσες που είχαν πετύχει το ρήγμα στο κέντρο του μετώπου· νικητές βγήκαν οι Αθηναίοι. Και πήραν στο κυνήγι τους Πέρσες που τράπηκαν σε φυγή και τους έσφαζαν, ώσπου έφτασαν στη θάλασσα κι έψαχναν να βρουν φωτιά²⁹ και γαντζώνονταν στα καράβια των εχθρών.

Ελληνική νίκη - φυγή των Περσών στα πλοία

21 μέτωπο ίσο: δηλαδή ίδιου μήκους με των Περσών, με στόχο να αποφύγουν την κύκλωση από τους πενταπλάσιους σε αριθμό εχθρούς.

22 τρέχοντας: την πληροφορία αυτή τη συναντάμε και σε άλλα αρχαία κείμενα. Μερικοί σύγχρονοι ιστορικοί τονίζουν ότι κάτι τέτοιο είναι δύσκολο. Μπορεί όμως να περιλαμβάνονταν στο σχέδιο του Μιλτιάδη το τρέξιμο, ώστε να καλυφθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η απόσταση, πριν προλάβει να ετοιμαστεί να το ιππικό (το οποίο τελικά δεν συμμετείχε στη μάχη).

23 οχτώ σταδία: περίπου 1.480 μέτρα.

24 μηδική στολή: οι Πέρσες είχαν υιοθετήσει τη στολή των Μήδων. Μπορείτε να περιγράψετε τις στολές και γενικότερα την ενδυμασία των Περσών με βάση τις εικόνες του βιβλίου σας;

25 «η μάχη τους... κράτησε ώρες πολλές»: αξιοσημείωτη είναι η λιτότητα του ύφους.

26 Σάκες: Σκύθες, επίλεκτο σώμα του περσικού στρατού· τους είχε στρατολογήσει ο Μαρδόνιος.

27 νικούσαν... έψαχναν: να σημειώσετε όλα τα ρήματα του κεφαλαίου 113 που βρίσκονται σε χρόνο παρατατικό και να συζητήσετε τη λειτουργία τους. Προσέξτε το υποκείμενό τους και συσχετίστε τα με την πρώτη φράση του κεφαλαίου.

28 φευγάλα τους: το σχέδιο του Μιλτιάδη, που περιγράφει εδώ ο Ηρόδοτος, και ο απόλυτος συγχρονισμός των κινήσεων που πέτυχαν οι Αθηναίοι εφαρμόζοντάς το έτρεψαν σε φυγή τους Πέρσες.

29 να βρουν φωτιά: ήθελαν να κάψουν τα πλοία των Περσών, για να εμποδίσουν τη φυγή τους.

Μαχομένων δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγένετο πολλός.

*Αθηναῖος οπλίτης
(ανάγλυφο).
Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο, Αθήνα.*

*Πέρσης τοξότης.
Μουσείο Λούβρου, Παρίσι.*

Ανδραγαθίες | **VI114.** Και σ' αυτό τον αγώνα σκοτώνεται ο πολέμαρχος Καλλίμαχος³⁰, που αναδείχτηκε ήρωας, σκοτώθηκε κι από τους στρατηγούς ο Στησίαλος, ο γιος του Θρασυλάου· κι από τους άλλους ο Κυνέγειρος³¹, ο γιος του Ευφορίωνος, γαντζωμένος τότε στη φιγούρα της πρύμης καραβιού, έπεσε νεκρός όταν του έκοψαν με τσεκούρι το χέρι· κι άλλοι ακόμα Αθηναίοι, πολλοί και ονομαστοί.

{Οι Πέρσες επιχειρούν να φτάσουν στο Φάληρο με τα πλοία τους πριν προλάβει ο στρατός να επιστρέψει στην Αθήνα, ώστε σε συνεννόηση με τους οπαδούς του Ιππία να μπουν στην αφύλακτη πόλη. Ο αθηναϊκός στρατός με υπεράνθρωπες προσπάθειες φτάνει έγκαιρα, ενώ οι Πέρσες μένουν για λίγο στο Φάληρο και έπειτα αποπλέουν επιστρέφοντας στην Ασία.}

*Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός,
τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς πελέκεϊ πίπτει.*

30 Καλλίμαχος: αργότερα η σκηνή της μάχης παραστάθηκε σε ζωγραφική σύνθεση (τοιχογραφία ή πίνακα) της Ποικίλης Στοάς (στα ανατολικά του λόφου του Θησειού).

31 Κυνέγειρος: αδελφός του τραγικού ποιητή Αισχύλου, ο οποίος επίσης αγωνίστηκε στο Μαραθώνα. Η ηρωική πράξη του Κυνέγειρου παραστάθηκε στην Ποικίλη Στοά της Αθήνας (=πολύχρωμη, κοσμημένη με τοιχογραφίες).

VI117. Στη μάχη αυτή του Μαραθώνα σκοτώθηκαν³² από τους βαρβάρους περίπου έξι χιλιάδες τετρακόσιοι άντρες κι από τους Αθηναίους εκατό ενενήντα δύο· αυτές ήταν οι απώλειες που είχαν τα δυο μέρη. Και στην ίδια μάχη συνέβη ένα τέτοιο καταπληκτικό περιστατικό: ένας Αθηναίος, ο Επίζηλος, ο γιος του Κουφαγόρα, που πολεμούσε ηρωικά, εκεί που πάλευαν στήθος με στήθος, έχασε το φως των ματιών του χωρίς να δεχτεί ούτε χτύπημα ούτε βέλος σε κανένα μέρος του σώματός του κι από τότε έμεινε σ' όλη τη ζωή του τυφλός. Κι άκουσα να διηγείται για το πάθημά του μια τέτοια ιστορία, πως του φάνηκε να στέκεται αντίκρυ του ένας πελώριος οπλίτης, που η γενειάδα του σκέπαζε ολόκληρη την ασπίδα του· κι αυτό το φάντασμα προσπέρασε τον ίδιο και σκότωσε τον συμπολεμιστή του³³. Αυτή την ιστορία άκουσα πως διηγόταν ο Επίζηλος.

Οι απώλειες των δύο πλευρών.
Θαύμα στη μάχη

{Επιστρέφοντας στην Ασία, οι Πέρσες στρατηγοί, εκτελώντας τη διαταγή του Δαρείου, οδήγησαν σ' αυτόν τους αιχμάλωτους Ερετριείς, που τους είχαν συλλάβει πριν από την απόβαση στο Μαραθώνα. Ο Δαρείος τους χάρισε τη ζωή και τους εγκατέστησε κοντά στα Σούσα. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στην εποχή του ζούσαν στην ίδια περιοχή και κρατούσαν τη μητρική τους γλώσσα.}

Δαρείος: λεπτομέρεια από το αγγείο «Πέρσες»: ο κρατήρας του 340-330 π.Χ. φαίνεται ότι σχετίζεται με το ομότιτλο, χαμένο σήμερα, δράμα του Φρυνίχου. Στο κέντρο ο Δαρείος καθισμένος σε περίτεχνο θρόνο ακούει το γέροντα αγγελιοφόρο, που φέρνει το μήνυμα προφανώς της ήττας του Μαραθώνα. Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο.

VI120. Αυτή την τύχη λοιπόν είχαν οι Ερετριείς· κι ήρθαν στην Αθήνα δυο χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι ύστερ' από την πανσέληνο, κι η βιασύνη³⁴ τους να φτάσουν έγκαιρα ήταν τόσο μεγάλη, που έκαναν το δρόμο απ' τη Σπάρτη ως την Αθήνα σε δυο μέρες. Κι όσο κι αν δεν πρόλαβαν τη μάχη, ήθελαν όμως να δουν τους Μήδους· πήγαν λοιπόν στον Μαραθώνα και τους είδαν. Κι ύστερα, συγχαίροντας τους Αθηναίους για το κατόρθωμά τους, πήραν το δρόμο του γυρισμού.

Οι Σπαρτιάτες
στο πεδίο της μάχης

32 σκοτώθηκαν...: οι απώλειες των Περσών ήταν μικρές σε σχέση με τη δύναμη που διέθεταν, μεγάλες όμως αναλογικά με τη δύναμη των Αθηναίων. Όπως έδειξαν οι ανασκαφές, οι 192 νεκροί των Αθηναίων κήκαν και ενταφιάστηκαν μαζί με τα κτερίσματα που είχαν φέρει οι συγγενείς τους. Η ταφή στο πεδίο της μάχης ήταν ένδειξη τιμής προς τους νεκρούς. Τα ονόματα των νεκρών είχαν χαραχτεί σε επιτύμβιες στήλες, μία για κάθε φυλή, που στήθηκαν στον τύμβο. Από εκεί μάλλον πήρε τα στοιχεία του ο Ηρόδοτος.

33 τον συμπολεμιστή του: φαίνεται περίεργο που το «φάντασμα» βοηθάει τους Πέρσες εναντίον των Ελλήνων. Σε άλλη πηγή βρίσκουμε πως βοηθάει τους Έλληνες.

34 βιασύνη: πράγματι διήνυσαν ταχύτατα την απόσταση, αφού, αν και βαριά οπλισμένοι, έκαναν μόνο μια ημέρα παραπάνω από τον ημεροδρόμο Φιλιππίδη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδέες και αξίες μπορείτε να εντοπίσετε στο λόγο του Μιλτιάδη προς τον Καλλίμαχο;
2. Αφού μελετήσετε το σχεδιάγραμμα της μάχης (σ. 59) και το κείμενο της ενότητας, ιδίως τον συγχρονισμό των κινήσεων και τον σπλισμό (με βάση και τις εικόνες), να εξηγήσετε τους παράγοντες της νίκης.
3. Να συζητήσετε στην τάξη τη στάση των Σπαρτιατών, αφού λάβετε υπόψη σας και όσα διαβάσατε γι' αυτό το θέμα στην προηγούμενη ενότητα.
4. Ποια ήταν η συμβολή του Καλλίμαχου στη μεγάλη νίκη των Αθηναίων;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να αποδώσετε με λίγα λόγια τα βασικότερα σημεία της ενότητας, λαμβάνοντας υπόψη σας τους πλαγιότιτλους και τα θεματικά κέντρα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μερικά από τα στοιχεία που μαρτυρούν τη σημασία της μάχης του Μαραθώνα μπορείτε να βρείτε στις σελίδες του βιβλίου σας. Να συγκεντρώσετε τα στοιχεία αυτά από το κείμενο του Ηροδότου και από τα «παράλληλα κείμενα» και να τα σχολιάσετε. (Προφορική άσκηση).
2. Ο Πλάτων στο διάλογο «Μενέξενος» (βλ. «Παράλληλα κείμενα») πιστεύει ότι η μάχη του Μαραθώνα έχει αξία παραδείγματος. Να συζητήσετε την έννοια του «παραδείγματος» στις διάφορες επιστήμες και στην καθημερινή ζωή.
3. Ποια στοιχεία της μάχης του Μαραθώνα σώθηκαν στη λαϊκή παράδοση (βλ. «Παράλληλα κείμενα») και ποια άλλαξαν; Αιτιολογήστε μία από αυτές τις αλλαγές.
4. Ο Ηρόδοτος παρακολουθεί τους ήρωές του ως το τέλος, που, σχεδόν πάντοτε, είναι τραγικό. Αφού διαβάσετε το επόμενο κείμενο, να συζητήσετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου που εκφράζονται στο χωρίο το οποίο βρίσκεται μέσα σε εισαγωγικά.

Το κράνος του Μιλτιάδη από το ιερό του Δία στην Ολυμπία· φέρει επιγραφή: «Μιλτιάδης ανέθηκεν τῷ Δί». Ίσως πρόκειται για ανάθημα του ίδιου του Μιλτιάδη μετά τη νίκη. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Κράνος «ασσυριακού» τύπου που αφιέρωσαν οι Αθηναίοι στο ναό, όπως δείχνει η επιγραφή: «Δι Ἀθηναῖοι Μέδον λαβόντες». Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Το τέλος του Μιλτιάδη (VI 132-136)

Ο Μιλτιάδης, παντοδύναμος μετά τη νίκη στο Μαραθώνα, επιχείρησε εκστρατεία κατά της Πάρου, αλλά απέτυχε, τραυματίστηκε τυχαία και επέστρεψε στην Αθήνα. Καταδικάστηκε σε πρόστιμο, που, μετά το θάνατό του, πλήρωσε ο γιος του Κίμων. Οι Πάριοι θέλησαν να τιμωρήσουν μια γυναίκα, την Τιμώ, για συνεργασία με τον Μιλτιάδη (στην πραγματικότητα όμως τον είχε παραπλανήσει), αλλά η Πυθία, από την οποία ζήτησαν χρησμό, τους απέτρεψε, λέγοντας πως «το φταιξιμο δεν ήταν της Τιμώς, αλλά, καθώς ο Μιλτιάδης με τα όσα έπραξε έπρεπε να βρει κακό τέλος³⁵, οι θεοί τού έστειλαν την Τιμώ να τον σπρώξει στην καταστροφή³⁶». (VI 135)

Παράλληλα κείμενα

1. Επίγραμμα³⁷ για τους Μαραθωνομάχους

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

Σιμωνίδης ο Κείος

2. Το παράδειγμα των Μαραθωνομάχων

Στην περίπτωση τούτη λοιπόν θα μπορούσε ν' αντιληφθεί κάποιος τι άνθρωποι ήταν εκείνοι που αντιστάθηκαν στη δύναμη των βαρβάρων στον Μαραθώνα τιμωρώντας την υπερφάνεια ολόκληρης της Ασίας και σπίνοντας πρώτοι τρόπαια των βαρβάρων, γινόμενοι οδηγητές και δάσκαλοι των άλλων για το ότι η δύναμη των Περσών δεν ήταν αήττητη, αντίθετα ότι τα μεγαλύτερα πλήθη και ο μεγαλύτερος πλούτος υποτάσσονται στην ανδρεία. Εγώ λοιπόν εκείνους τους άνδρες θεωρώ πατέρες όχι μόνον των σωμάτων μας αλλά και της ελευθερίας της δικής μας και (της ελευθερίας) όλων ανεξαιρέτως όσοι κατοικούν σ' αυτή την ήπειρο. Διότι στο έργο εκείνο απέβλεψαν και τόλμησαν στις μεταγενέστερες μάχες να διακινδυνεύσουν οι Έλληνες για τη σωτηρία, γινόμενοι μαθητές των Μαραθωνομάχων.

Πλάτωνος Μενέξενος 240 d-e, Μετάφραση φιλολογική ομάδα Κάκτου, εκδ. Κάκτος

3. Αναβίωση παλιών μύθων - Μαρτυρίες

Στον κάμπο του Μαραθώνα έγινε μια φορά μεγάλη μάχη. Τούρκοι πολλοί με άρμενα πολλά ήρθαν να σκλαβώσουν τη χώρα και απ' εκεί να περάσουν στην Αθήνα. Δεν επήγαν γραμμή στην Αθήνα, γιατί οι Έλληνες εφύλαγαν με πολλά πλεούμενα και τρικάρτα τον Πειραιά. Οι Έλληνες ήταν λίγοι εμπρός στην αμέτρητη δύναμη του εχτρού. Εσνάχτηκαν απ' όλα περιγύρα τα χωριά και από την Αθήνα κι έπιασαν πόλεμο φριχτό. Αν τους νικήσουμε, σου λέει, εδώ, πάει τους σπάσαμε· δε θα ιδούν τη στρατά να φύγουν.

Επολέμησαν από την αυγή έως το βράδυ. Απελπισμένοι επολέμησαν οι εχτροί, αλλά πλέον απελπισμένοι επολέμησαν οι Έλληνες. Το αίμα επήγε ποτάμι· έφτασεν έως τα ριζά του Βρανά και έως το Μαραθώνα αντίκρυ. Εσυρεν ως τη θάλασσα κι έβαψε κατακόκκινα τα κύματα. Θρήνος και κακό έγινε. Τέλος ενίκησαν οι Έλληνες. Οι Τούρκοι έτρεξαν να γλιτώσουν στα καράβια. Οι Έλληνες τους κυνήγησαν κι εκεί, τους κατάσφαξαν, κανείς από τους εχτρούς δεν εγύρισε πίσω.

Έτρεξαν τότε δύο να φέρουν την είδηση στην Αθήνα. Ο ένας έτρεξε καβαλάρης, ο άλλος πεζός κι αρματωμένος. Ο καβαλάρης επήγεν από το Χαλάντρι, ο πεζός έπιασε τη Σταμάτα. Φτεροπόδαρος ανέβηκε τον Αφορεσμό και κατέβηκε στο χωριό. Καθώς τον είδαν οι γυναίκες, έτρεξαν κοντά του:

- Σταμάτα, του φώναζαν, σταμάτα! Ήθελαν να τον ρωτήσουν τι απόγινε η μάχη. Εστάθηκε μια στιγμή να πάρει φύσημα, κι έπειτα πάλι δρόμο. Τέλος φτάνει στο Ψυχικό· εκεί επήγε να ξεψυχήσει, πιάστηκε η αναπνοή του, τα πόδια του έτρεμαν· τώρα έλεγε να πέσει. Αντρείνεται τότε και παίρνει βαθιό ανασασμό, και μια και δυο έφτασε τέλος στην Αθήνα. - Ενικήσαμε! Είπε, κι έπεσε ευτύς και ξεψύχησε. Ο καβαλάρης ταχυδρόμος ακόμα δεν εφάνηκε! Εκεί όμως που σταμάτησε ο πεζοδρόμος κι εκεί που πήρε ανάσα, άφησε τ' όνομα του καμώματός του. Το πρώτο χωριό τ' ονόμασαν Σταμάτα, το δεύτερο Ψυχικό.

Ι. Θ. Κακριδής, Οι Αρχαίοι Έλληνες στη Νεοελληνική Λαϊκή Παράδοση, ΜΙΕΤ

35 κακό τέλος: είναι εκδήλωση της νέμεσης των θεών, αφού ο ήρωας έχει παρασυρθεί από την άτη και διαπράττει ύβρη· η τιμωρία του λοιπόν είναι βέβαιη. Ο Ηρόδοτος ίσως επειδή δε θέλει να μείνουμε με την τελευταία αυτή εντύπωση για τον νικητή του Μαραθώνα, ανατρέχει στο παρελθόν και αφηγείται ένα από τα κατορθώματα του Μιλτιάδη: την κατάληψη της Λήμνου και την ένταξή της στην αθηναϊκή επικράτεια.

36 να τον σπρώξει στην καταστροφή: η Τιμώ παίζει εδώ το ρόλο του **άλάστορος** (άλάστωρ=εκδικητής, τιμωρός), ενεργεί όχι σαν άνθρωπος αλλά σαν όργανο των θεών. Ίσως μάλιστα να ήταν «φάσμα» (=φάντασμα). Οι άνθρωποι τότε πίστευαν στα «φάσματα» (όπως φαίνεται και στην αφήγηση του Επιζήλου).

37 επίγραμμα: σύντομο λυρικό ποίημα. Επιτύμβια ονομάζονταν τα επιγράμματα που χάραζαν στους τάφους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κεντρικό γεγονός στο έβδομο βιβλίο είναι η **εκστρατεία του Ξέρξη** στην Ελλάδα και η μάχη στις **Θερμοπύλες**. Ο Ξέρξης, γιος και διάδοχος του Δαρείου, συνεχίζει την επεκτατική πολιτική εκείνου· καταστέλλει την επανάσταση στην Αίγυπτο και, παρά τους αρχικούς δισταγμούς του, πείθεται να εκστρατεύσει στην Ελλάδα και να πάρει εκδίκηση για την ήττα στο Μαραθώνα. Στο συμβούλιο των πρώτων από τους Πέρσες που συγκαλεί, ανακοινώνει τα σχέδιά του: να ενώσει με γέφυρα τις ακτές του Ελληςπόντου, να προελάσει στην Ευρώπη, να παραδώσει στις φλόγες την Αθήνα για εκδίκηση και να καταλάβει την Πελοπόννησο· «τότε θα κάνουμε την Περσία να συνορεύει με τον ουρανό του Δία», υποστηρίζει. Ο θεός του Αρτάβανος προσπαθεί να τον αποτρέψει από την ύβρη, τονίζοντάς του ότι το «θείο είναι φθονερό», ότι δεν ανέχεται την υπερηφάνεια και την αλαζονεία στους ανθρώπους, ότι καταστρέφει καθετί που υπερέχει. Ο Ξέρξης είχε σχεδόν πειστεί, αλλά ένα προφητικό όνειρο τον παραπλανά. Οι ετοιμασίες θα κρατήσουν τέσσερα ολόκληρα χρόνια και τον πέμπτο χρόνο (480 π.Χ.) αρχίζει η μεγαλύτερη εκστρατεία που έγινε ποτέ. Ο Ξέρξης αφήνει τοποτηρητή τον θείο του Αρτάβανο και συγκεντρώνει το στρατό του στις Σάρδεις (βλ. χάρτη 2, σ. 57). Εξοργίζεται, όμως, γιατί μαθαίνει πως μια ξαφνική μεγάλη μπόρα κατέστρεψε τη γέφυρα που είχε κατασκευάσει στον Ελλήσποντο και διατάζει να μαστιγώσουν τον Ελλήσποντο, να ρίξουν ένα ζευγάρι χειροπέδες σ' ανοιχτά, να του χαράξουν στίγματα και να αποκεφαλίσουν τους υπεύθυνους για την κατασκευή. Νέες γέφυρες κατασκευάστηκαν και η στρατιά χρειάστηκε επτά ημέρες και επτά νύχτες, για να περάσει, την άνοιξη του 480 π.Χ., στην ευρωπαϊκή ακτή. Στον Δορίσκο της Θράκης, κοντά στις εκβολές του Έβρου, γίνεται η καταμέτρηση του στρατού (περίπου 1.700.000 άνδρες) και η επιθεώρηση –στρατού και στόλου– από τον αλαζονικό Ξέρξη. Δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ότι σε λίγους μήνες θα έπαιρνε ταπεινωμένους το δρόμο του γυρισμού.

Η μούσα Πολύμνια

ΕΝΟΤΗΤΑ 12n

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΞΕΡΞΗ – ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ VII 101-104

Θεματικά κέντρα

- Η «απορία» του Ξέρξη
- Ξέρξης: σύγχυση ελευθερίας-ασυδοσίας
- Το γέλιο του Ξέρξη
- Δημάρατος: η ελληνική αρετή
- Δημάρατος: νόμος και ελευθερία

Ξέρξης προς
Δημάρατο:
Θα τολμήσουν
οι Έλληνες να
αντισταθούν;

VII101. Κι όταν πλέοντας έφτασε από το ένα στο άλλο άκρο του στόλου και βγήκε απ' το καράβι¹, έστειλε να φωνάξουν τον Δημάρατο², το γιο του Αρίστωνος, που τον συνόδευε στην εκστρατεία εναντίον της Ελλάδος· τον κάλεσε και του έκανε την εξής ερώτηση: «Δημάρατε, τώρα³ θα μου έδινε χαρά να σε ρωτήσω κάτι που θέλω. Εσύ είσαι Έλληνας και μάλιστα, όπως ακούω κι από σένα κι από τους άλλους Έλληνες που ήρθαν και συζήτησαν με μένα, από την πιο μεγάλη και την πιο ισχυρή πόλη⁴. Τώρα λοιπόν απάντησέ μου σ' αυτό το ερώτημα: θα τολμήσουν οι Έλληνες⁵ να σηκώσουν χέρι εναντίον μου και να μου αντισταθούν; Γιατί, όπως εγώ πιστεύω, κι αν ακόμη όλοι οι Έλληνες και οι υπόλοιποι λαοί που κατοικούν δυτικότερα ένωναν τις δυνάμεις τους, δε θα 'ναι σε θέση ν' αντιμετωπίσουν την επίθεσή μου, μια και δεν είναι μονοιασμένοι. Θέλω όμως ν' ακούσω ποια γνώμη έχεις κι εσύ γι' αυτούς». Εκείνος αυτήν την ερώτηση έκανε κι ο άλλος παίρνοντας το λόγο είπε: «Βασιλιά μου, να σου πω την αλήθεια⁶ ή λόγια που θα σου δώσουν χαρά να τ' ακούσεις;». Κι εκείνος τον ενθάρρυνε να πει την αλήθεια, και να είναι βέβαιος πως η εύνοια με την οποία τον περιβάλλει δε θα λιγοστέψει, θα μείνει όση ήταν πρωτύτερα.

1 καράβι: αυτό από το οποίο επιθεώρησε το στόλο.

2 Δημάρατος: πρώην βασιλιάς της Σπάρτης (510-491 π.Χ.)· διαφώνησε με τον συμβασιλέα του Κλεομένη, εκθρονίστηκε και κατέφυγε στην αυλή του Δαρείου, του οποίου έγινε σύμβουλος. Με την ιδιότητα αυτή ακολούθησε τον Ξέρξη στην εκστρατεία του.

3 τώρα: γιατί ο Ξέρξης επαναλαμβάνει δυο φορές τη λέξη;

4 την πιο ισχυρή πόλη: η Σπάρτη αναγνωριζόταν από όλους ως η πιο ισχυρή ελληνική πόλη με τον πιο αξιόμαχο στρατό.

5 θα τολμήσουν οι Έλληνες: ο Πέρσης βασιλιάς, ενθουσιασμένος από την επιθεώρηση του στρατού του, πιστεύει ότι είναι αήττητος.

6 να σου πω την αλήθεια...: ο Δημάρατος χρησιμοποιεί την τυπική έκφραση με την οποία οι σύμβουλοι του μεγάλου βασιλιά εισάγουν τις απόψεις τους (βλ. ενότητα 3, σ. 27, σχόλιο 78).

VII102. Όταν τ' άκουσε αυτά ο Δημάρατος, είπε τα εξής: «Βασιλιά μου, επειδή η προσταγή σου είναι να σου πω οπωσδήποτε την αλήθεια, μιλώντας έτσι ώστε ο συνομιλητής σου να μην πιαστεί αργότερα ψεύτης, η Ελλάδα παλαιόθεν και ως τώρα ζει συντροφιά με την Πενία⁷, αλλά εφοδιάστηκε με αρετή⁸, που κερδήθηκε με τη σοφία και τον κυρίαρχο νόμο· οπλισμένη μ' αυτήν η Ελλάδα αγωνίζεται εναντίον της Πενίας και του δεσποτισμού. Λοιπόν έχω να πω επαινετικά λόγια για όλους τους Έλληνες που ζουν σ' εκείνα τα δωρικά μέρη⁹, όμως τα λόγια που θα πω δεν αφορούν σε όλους, αλλά μονάχα στους Λακεδαιμονίους: πρώτα πρώτα πως δεν υπάρχει περίπτωση να δεχτούν ποτέ τις προτάσεις σου που αποσκοπούν στην υποδούλωση της Ελλάδας· κάτι παραπάνω, θα σηκώσουν χέρι εναντίον σου πολεμώντας, κι αν όλοι οι Έλληνες¹⁰ προσχωρήσουν σ' εσένα. Τώρα, για το πλήθος τους, πόσοι άραγε να 'ναι και μπορούν να ενεργούν έτσι, μη ρωτάς· γιατί κι αν τύχει να έχουν βγει σε εκστρατεία χίλιοι, αυτοί θα σε χτυπήσουν με πόλεμο – λιγότεροι ή περισσότεροι, δεν έχει σημασία».

Δημάρατος:
η αρετή κατά της
Πενίας και του
δεσποτισμού

*τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν αἰεὶ κοτε σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δὲ ἔπακτός ἐστι,
ἀπὸ τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ· τῇ διαχρεωμένῃ ἡ Ἑλλὰς
τὴν τε πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δεσποσύνην.*

*Δαρεικός (περσικό νόμισμα)
θεωρείται ότι απεικονίζει
τον Ξέρξη.*

VII103. Ο Ξέρξης ακούοντας αυτά γέλασε¹¹ και είπε: «Δημάρατε, τι λόγια είν' αυτά που είπες, χίλιοι άντρες να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό! Έλα, πες μου, εσύ δηλώνεις πως χρημάτισες βασιλιάς αυτών των αντρών. Θα θελήσεις λοιπόν εδώ και τώρα να χτυπηθείς με δέκα άντρες; Και μάλιστα, αν όλοι οι πολίτες σας έχουν την αξιοσύνη που τους αποδίδεις, ε, εσύ σαν βασιλιάς τους¹² πρέπει, σύμφωνα με τους νόμους σας, ν' αντιμετωπίσεις διπλάσιους αντιπάλους. Γιατί, αν ο καθένας από κείνους είναι σε θέση ν' αντιμετωπίσει δέκα άντρες απ' το δικό μου στρατό, τότε μπορώ να έχω την απαίτηση από σένα, να 'σαι σε θέση να τα βγάλεις πέρα με είκοσι· κι έτσι θα μπορούσε να έχει βάση ο ισχυρισμός σου. Αλλά αν, με τη δύναμη και το ανάστημα που έχετε εσύ κι εκείνοι από τους Έλληνες που σχετίζονται μαζί μου, καυχισιολογείτε σε τέτοιο βαθμό, πρόσεξε μήπως τα λόγια που έχεις πει είναι κούφια κομπορημοσύνη. Γιατί εντάξει, ας δούμε τα πράγματα με τη λογική· πώς θα 'ταν δυνατόν χίλιοι ή και δέκα χιλιάδες ή και πενήντα χιλιάδες, που όλοι τους θα ήταν στον ίδιο βαθμό ελεύθεροι και δεν τους εξουσίαζε ένας, να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό; Γιατί αναλογούμε πάνω από χίλιοι¹³ στον καθένα τους, αν πούμε πως εκείνοι είναι πέντε χιλιάδες. Βέβαια αν, όπως συμβαίνει με μας, τους εξουσίαζε ένας, από το φόβο που θα τους έδινε θα μπορούσαν να δείξουν μεγαλύτερη παλικαριά απ' αυτή που έχουν από φυσικού τους, και θα βάδιζαν, κι ας ήταν λιγότεροι, εναντίον περισσότερων – να 'ναι καλά το μαστίγιο¹⁴ που θα τους ανάγκαζε· όμως, με το χαλάρωμα που τους δίνει

Ανταπάντηση Ξέρξη:
οι αριθμοί και το
μαστίγιο υπερτερούν

7 συντροφιά με την Πενία: η πενία είναι το αντίθετο του πλούτου· η κατάσταση ανάμεσα στην ανέχεια και στην επάρκεια αγαθών.

8 αρετή: η κάθε είδους ικανότητα ή δεξιότητα σε κάποια τέχνη· η ηθική αρετή και η γενναιότητα. Η σοφία (θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις) και η υπακοή στο νόμο ωθούν τους Έλληνες να κατακτούν και να ασκούν την αρετή, για να αντιμετωπίσουν την Πενία και την τυραννία. Ο Δημάρατος, σύμβουλος και συνεργάτης του εχθρού, δεν μπορεί να είναι φορέας αυτών των ιδανικών και αξιών, αλλά τα αναγνωρίζει (σωστά) ως ιδανικά των Ελλήνων.

9 τα δωρικά μέρη: εννοεί κυρίως την ανατολική και νοτιοανατολική Πελοπόννησο, όπου κατοικούσαν Δωριείς ή φύλα δωρικής καταγωγής.

10 κι αν όλοι οι Έλληνες: βέβαια δεν ήταν οι μόνοι που δε μήδισαν, είναι όμως γεγονός ότι στη Σπάρτη δεν δημιουργήθηκε ποτέ φιλοπερσική ομάδα, παράταξη ή τάση (στην περίοδο αυτή). Ίσως ο Ηρόδοτος θέλει να προϊδεάσει για τη θυσία τους στις Θερμοπύλες.

11 Ο Ξέρξης... γέλασε: το γέλιο είναι χαρακτηριστικό της ύβρης του Ξέρξη και μας θυμίζει το γέλιο των μνηστήρων στην Οδύσσεια (υ, 346-7, 358) που δεν άργησε να μετατραπεί σε θρήνο.

12 εσύ σαν βασιλιάς τους: ανάμεσα στα προνόμια των βασιλιάδων της Σπάρτης ήταν η διπλή μερίδα φαγητού, η διπλή ψήφος στη Γερουσία κτλ. Ο Ξέρξης φαίνεται ότι το γνωρίζει και περιμένει να έχει ο βασιλιάς διπλάσιες ικανότητες από τον απλό πολίτη.

13 αναλογούμε πάνω από χίλιοι: σύμφωνα μ' αυτά η στρατιά πρέπει να αριθμούσε πάνω από 5.000.000. Προηγουμένως ο Ηρόδοτος ανέφερε 1.700.000. Οι αριθμοί είναι υπερβολικοί.

14 να 'ναι καλά το μαστίγιο: ο Ξέρξης, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του δεσποτισμού της Ανατολής, πιστεύει στην υπεροχή των αυταρχικών καθεστώτων απέναντι στα δημοκρατικά.

η ελευθερία, ούτε το ένα ούτε τ' άλλο απ' αυτά θα μπορούσαν να κάνουν. Αλλά εγώ πιστεύω πως, κι αν ακόμη εξισωθούν αριθμητικά, δύσκολα οι Έλληνες θα έδιναν μάχη με τους Πέρσες, μονάχα μ' αυτούς! Αντίθετα, εμείς το έχουμε αυτό που ισχυρίζεσαι, όχι βέβαια σε αφθονία, αλλά σπάνιο· δηλαδή, ανάμεσα στους δικούς μου Πέρσες δορυφόρους¹⁵ βρίσκονται ορισμένοι που πρόθυμα θα χτυπιόνταν με τρεις Έλληνες μαζί ο καθένας τους· εσύ αυτούς δεν τους ξέρεις, γι' αυτό και η ακατάσχετη φλυαρία¹⁶ σου».

Ξέρξης προς
Δημάρατο:
Θα τολμήσουν
οι Έλληνες να
αντισταθούν;

VII104. Σ' αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος: «Βασιλιά μου, ήξερα απ' την αρχή πως με τη γλώσσα της αλήθειας δε θα σ' ευχαριστούσα. Επειδή όμως εσύ μ' εξανάγκασες να σου πω όλη την αλήθεια, σου εξέθεσα τη σπαρτιατική πραγματικότητα. Ποια βέβαια τυχαίνει να είναι σήμερα τα αισθήματά μου¹⁷ απέναντί τους, εσύ ο ίδιος το ξέρεις καλύτερα απ' τον καθένα, που μου στέρησαν τ' αξιώματα και τα κληρονομικά προνόμιά μου και μ' έκαναν χωρίς πατρίδα κι εξόριστο, ενώ ο πατέρας σου με δέχτηκε στην αυλή του και μου έδωσε περιουσία και στέγη. Λοιπόν είναι παράλογο ένας μυαλωμένος άνθρωπος ν' αποδιώχνει μια ολοφάνερη εύνοια – αντίθετα, την αγκαλιάζει όσο γίνεται πιο σφιχτά. Τώρα, εγώ δεν ισχυρίζομαι ότι μπορώ να χτυπηθώ ούτε με δέκα άντρες ούτε με δυο, κι όσο είναι στο χέρι μου ούτε καν θα μονομαχούσα. Αν όμως το έφερνε η ανάγκη ή είχε κάπως μεγάλη σημασία το τι διακυβεύεται στον αγώνα, με την πιο μεγάλη ευχαρίστηση θα ερχόμουν στα χέρια μ' έναν απ' αυτούς τους άντρες που λένε πως ο καθένας τους αξίζει για τρεις Έλληνες. Το ίδιο και οι Λακεδαιμόνιοι· πολεμώντας ένας προς ένα δεν είναι κατώτεροι από οποιοδήποτε πολεμιστή, πολεμώντας όμως όλοι τους μαζί είναι οι πιο αντρειωμένοι του κόσμου. Γιατί είναι βέβαια ελεύθεροι, όμως η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη· γιατί πάνω τους στέκεται δυνάστης ο νόμος¹⁸, που τον τρέμουν πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι δικοί σου εσένα. Εκτελούν λοιπόν ό,τι τους προστάζει αυτός· και τους δίνει πάντοτε την ίδια προσταγή, απαγορεύοντάς τους να υποχωρούν στη μάχη μπροστά σε πλήθος ανθρώπων, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό, αλλά να μένουν στις γραμμές τους και να ζητούν ή τη νίκη ή τη θανά¹⁹. Τώρα, αν μιλώντας έτσι σου δίνω την εντύπωση ότι φλυαρώ, ε λοιπόν, από δω και πέρα δε θέλω ν' ανοίξω το στόμα μου· αλλά τώρα εξαναγκάστηκα να μιλήσω. Οπωσδήποτε, ας έρθουν τα πράγματα όπως τα θέλει η καρδιά σου²⁰, βασιλιά μου».

*Ἐλεύθεροι γὰρ ἔοντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γὰρ σφι δεσπότης νόμος,
[...] μένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι.*

Το τέλος
του διαλόγου

VII105. Λοιπόν εκείνος αυτά του αποκρίθηκε κι ο Ξέρξης έβαλε τα γέλια²¹ και δεν εξοργίστηκε καθόλου²², αλλά με γλυκύ τρόπο τον έστειλε στη θέση του.

15 δορυφόροι: επίλεκτο σώμα πεζών λογχοφόρων που με ένα σώμα λογχοφόρων ιππέων αποτελούσαν την τιμητική φρουρά και σωματοφυλακή του βασιλιά.

16 ακατάσχετη φλυαρία: ο Ξέρξης δεν κατάλαβε ή δεν έδωσε σημασία σε όσα είπε ο Δημάρατος· φαίνεται πάντως ότι αγνοεί την έννοια της ελευθερίας.

17 αισθήματά μου: διακρίνεται η πικρία του Δημάρατου για τη συμπεριφορά των συμπατριωτών του. Κυρίως όμως επιδιώκει να υπογραμμίσει την αντικειμενικότητά του και να κάνει πιο πειστικό το λόγο του, αφού δεν έχει συμφέρον να πλέξει το εγκώμιο των Λακεδαιμόνιων· αντίθετα επιθυμεί την ήττα της πατρίδας του, ενώ χρωστάει ευγνωμοσύνη στον Δαρείο.

18 η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη – δυνάστης ο νόμος: ο Δημάρατος δίνει το νόημα της πραγματικής ελευθερίας: η ελληνική ελευθερία δεν είναι ασυδοσία ούτε αναρχία, αλλά υπακούει στο νόμο που στέκεται πάνω από όλους και τον οποίο αναγνωρίζουν όλοι.

19 ή τη νίκη ή τη θανά: η μετάφραση παραπέμπει στο στίχο του Δ. Σολωμού από τον Ύμνο στην Ελευθερία (θα μπορούσε να αποδοθεί «μένοντας στην παράταξη να ζητούν να νικήσουν ή να πεθάνουν»· βλ. το πρωτότυπο που παρατίθεται): θυμίζει το «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τὰς» που έλεγε κάθε Σπαρτιάτισσα μάνα στο γιο της, πριν φύγει για τη μάχη, αλλά και τον όρκο των αγωνιστών του 1821 «ελευθερία ή θάνατος».

20 όπως τα θέλει η καρδιά σου: ο Δημάρατος με διπλωματικό τρόπο σταματά τη δυσάρεστη συζήτηση και ταυτόχρονα εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Πέρση βασιλιά.

21 έβαλε τα γέλια: βλ. σ. 65, σχόλιο 11.

22 δεν εξοργίστηκε καθόλου: ο Ξέρξης δεν θεωρεί τα λόγια του Δημάρατου άξια προσοχής, γιατί είναι απόλυτα βέβαιος ότι κανείς δεν θα επιχειρήσει να του αντισταθεί.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια επιχειρήματα προβάλλει ο Ξέρξης για να απορρίψει την άποψη του Δημάρατου;
2. Ο διάλογος Ξέρξη-Δημάρατου θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα σημεία του έργου του Ηροδότου. Αφού θυμηθείτε τις βασικές ιδέες του προδότη του έργου (κοιτάξτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας) να συζητήσετε τη θέση του διαλόγου στην *Ιστορίη*.
3. Να γράψετε σε δύο στήλες τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων (ασιατικού-ελληνικού), όπως προκύπτουν από τα λόγια των δύο συνομιλητών. Συζητήστε έπειτα α) ποιο περιεχόμενο έχουν οι έννοιες: ελευθερία, ανδρεία, δυνάστης, δεσποτισμός, για καθέναν από τους δύο συνομιλητές, β) πώς αντιλαμβάνεστε εσείς τη διαφορά ανάμεσα στον εξαναγκασμό του νόμου (στην υποχρεωτική υπακοή στο νόμο) και τον εξαναγκασμό του δεσπότη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: διάλογος

Συνομιλητές:

Τόπος διεξαγωγής:

Χρόνος:

Επικοινωνιακό πλαίσιο: ο βασιλιάς, μετά την επιθεώρηση του στρατού, ζητάει τη γνώμη του συμβούλου του.

Θέμα του διαλόγου:

Άποψη Α' Συνομιλητή:

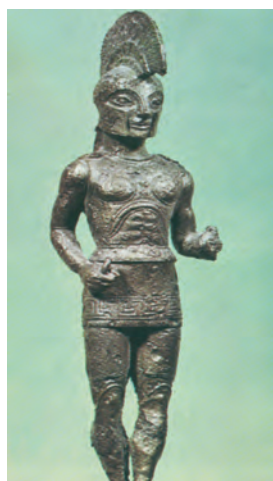
.....

.....

Άποψη Β' Συνομιλητή:

.....

.....

Χάλκινο αγαλματίδιο Σπαρτιάτη οπλίτη από τη Δωδώνη. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Παράλληλο κείμενο

Σπερθίας και Βούλης

{Ο Ηρόδοτος αφηγείται πως, όταν ο Δαρείος είχε στείλει κήρυκες για να ζητήσουν «γη και ύδωρ» από τις ελληνικές πόλεις, οι μεν Αθηναίοι τους έριξαν σε βάραθρο, οι δε Σπαρτιάτες σε πηγάδι. Καθώς όμως οι Σπαρτιάτες έβλεπαν ότι οι θυσίες στους θεούς δεν έδιναν καλά προμηνύματα, αποφάσισαν, με συμβουλή των μάντεων, να στείλουν δύο νέους στα Σούσα, για να θανατωθούν εθελοντικά στη θέση των κηρύκων του Πέρση βασιλιά. Ο Σπερθίας και ο Βούλης, νέοι με χαρίσματα και από την πλουσιότερη τάξη, ζήτησαν να πάνε εκείνοι στον Ξέρξη. Όταν έφτασαν στη Μικρά Ασία, ο Υδάρνης, Πέρσης στρατιωτικός διοικητής της περιοχής, τους φιλοξένησε και, βλέποντας τα χαρίσματα και την αρετή τους, τους πρότεινε να υπηρετήσουν το βασιλιά, για να τους χαρίσει τη ζωή.}

Η απόκρισή τους ήταν η εξής: «Υδάρνη, η συμβουλή που μας απευθύνεις στηρίζεται σε μονόπλευρη εμπειρία· γιατί μας συμβουλεύεις για δύο πράγματα, που το ένα τους το δοκίμασες, το άλλο όμως όχι· δηλαδή γνωρίζεις πολύ καλά πώς ζουν οι δούλοι, όμως δε δοκίμασες ως σήμερα την ελευθερία, τι άραγε να 'ναι, γλυκό ή όχι. Γιατί, αν κάποτε τη δοκίμαζες, θα μας συμβούλευες ν' αγωνιζόμαστε γ' αυτήν όχι μονάχα με δόρατα, αλλά και με τσεκούρια». Αυτή την απάντηση έδωσαν στον Υδάρνη.

Κι από κει ανέβηκαν στα Σούσα· κι όταν παρουσιάστηκαν στο βασιλιά, πρώτα πρώτα, ενώ οι σωματοφύλακές του τους πρόσταζαν, ασκώντας βία, να πέσουν και να προσκυνήσουν το βασιλιά, δε δέχτηκαν με κανένα τρόπο να το κάνουν, όσο κι αν εκείνοι τους έσπρωχναν το κεφάλι προς τα κάτω· γιατί, επέμεναν, ούτε στο νόμο τους είναι γραμμένο να προσκυνούν άνθρωπο ούτε γ' αυτό ήρθαν· κι αφού με αγώνα απέφυγαν την προσκύνηση, κατόπι λένε τα εξής [...].

{Μετά από σύντομη συνομιλία, ο Ξέρξης δείχνοντας μεγαλοψυχία τούς χάρισε τη ζωή.}

Ηρόδοτος VII 135-136

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αφού βρείτε στο χάρτη 1 (σ. 41) τα σύνορα της περσικής αυτοκρατορίας, να προσδιορίσετε την έκτασή της σε σχέση με την Ελλάδα και να παρακολουθήσετε την πορεία του Ξέρξη από τα Σούσα ως τον Δορίσκο (χάρτης 2, σ. 57). Με βάση τις παρατηρήσεις σας αυτές και τα αριθμητικά στοιχεία του κειμένου, να εξηγήσετε τη βεβαιότητα του Ξέρξη πως κανείς δεν θα τολμήσει να του αντισταθεί.
2. Αφού διαβάσετε την ιστορία του Βούλη και του Σπερθία («Παράλληλο κείμενο»), να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων, ελληνικού και περσικού, όπως προκύπτουν από το κείμενο, και να τα συσχετίσετε με τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από το διάλογο Ξέρξη-Δημάρατου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: Η έννοια της ελευθερίας

Χωρισμένοι σε ομάδες να μελετήσετε: α) τα σχετικά χωρία στον Ηρόδοτο, β) χωρία από ποιητικά και πεζά κείμενα με θέμα την ελευθερία στην αρχαιοελληνική και νεοελληνική λογοτεχνία, γ) η ελευθερία σε δημοσιογραφικά κείμενα με αφορμή κάποιο γεγονός της επικαιρότητας, δ) εικαστικές αναπαραστάσεις της ελευθερίας, ε) η ελευθερία στις Αρχές Δημοκρατικού Πολιτεύματος, την Ιστορία και τα Θρησκευτικά.

Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει ένα συνολικό κείμενο για το θέμα που ανέλαβε, θα ακολουθήσει συζήτηση στην τάξη και θα διαμορφωθεί ένα τελικό κείμενο.

Εισαγωγικά στην ενότητα

Ενώ ο Ξέρξης συνεχίζει την προέλασή του, οι Έλληνες ορίζουν την πρώτη γραμμή άμυνας στο Αρτεμίσιο (από τη θάλασσα) και στις Θερμοπύλες (από την ξηρά) και όχι στα Τέμπη όπως είχε αρχικά αποφασιστεί, μετά από τις πληροφορίες που παίρνουν από τον Αλέξανδρο της Μακεδονίας για τις κινήσεις του Ξέρξη. Οι Αθηναίοι παίρνουν χρησμό από τους Δελφούς ότι την Αθήνα θα τη σώσει το «ξύλινο τείχος» και ο Θεμιστοκλής με δυσκολία τους πείθει ότι ο χρησμός εννοεί τα πλοία και επομένως πρέπει να ενισχύσουν τη ναυτική τους δύναμη.

Θεματικά κέντρα

- Έλληνες και Πέρσες στις Θερμοπύλες
- Ο πρώτος αποτυχημένος επιθέσεις των Περσών
- Ο προδότης Εφιάλτης
- Η ηρωική θυσία
- Ο επίλογος της μάχης

Σπαρτιάτης: Το Λ στην ασπίδα σημαίνει Λακεδαιμόνιος. Με το κόκκινο χρώμα του χιτώνα δεν έβλεπαν το αίμα οι εχθροί σε περίπτωση τραυματισμού.

VII206. Οι Σπαρτιάτες λοιπόν έστειλαν πρώτο αυτό το σώμα²³ του Λεωνίδα, ώστε βλέποντάς τους οι άλλοι σύμμαχοι να πάρουν μέρος στην εκστρατεία και να μη μηδίσουν²⁴ κι αυτοί, αν πληροφορηθούν πως οι Σπαρτιάτες δεν το 'λεγαν να ξεκινήσουν. Σχεδιάζαν λοιπόν αργότερα, αφού γιορτάσουν τα Κάρνεια²⁵ που τους υποχρέωναν ν' αναβάλουν την εκστρατεία, ν' αφήσουν φρουρά στη Σπάρτη και να σπεύσουν το ταχύτερο σε βοήθεια πανστρατιά. Με τον ίδιο τρόπο σκέφτονταν κι οι υπόλοιποι σύμμαχοι, να ενεργήσουν παρόμοια· γιατί συνέπιπταν τον ίδιο καιρό μ' αυτά τα γεγονότα οι ολυμπιακοί αγώνες²⁶. λοιπόν, καθώς πίστευαν πως ο πόλεμος στις Θερμοπύλες δε θα κριθεί τόσο γρήγορα, έστειλαν τους προπομπούς τους²⁷.

Ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες. Τα σχέδια των Σπαρτιατών

{Οι Έλληνες στις Θερμοπύλες συσκέπτονται, μερικοί θέλουν να φύγουν και ο Λεωνίδας προτείνει να ζητήσουν ενισχύσεις από τις πόλεις, στέλνοντας αγγελιοφόρους}.

VII208. Ενώ αυτοί συσκέπτονταν γι' αυτό το θέμα, ο Ξέρξης έστειλε βαβαλάρη κατάσκοπο να δει πόσοι είναι και τι κάνουν. Κι είχε ακούσει απ' τον καιρό που βρισκόταν στη Θεσσαλία πως σ' αυτό το μέρος είχε συγκεντρωθεί μικρό στρατεύμα και πως αρχηγοί ήταν οι Λακεδαιμόνιοι και ο Λεωνίδας, απόγονος του Ηρακλή²⁸. Μόλις ο βαβαλάρης έφτασε κοντά στο στρατόπεδο, εξέταζε και παρατηρούσε το στρατόπεδο, όχι βέβαια ολόκληρο· γιατί δεν ήταν δυνατό να παρατηρήσει καλά όσους ήταν παραταγμένοι στο εσωτερικό του

Ο Πέρσης κατάσκοπος στο ελληνικό στρατόπεδο

τείχους²⁹, που το ξανάχτισαν και το φρουρούσαν· κι έτσι έβλεπε τι έκαναν αυτοί που ήταν έξω, που είχαν αποθέσει τα όπλα τους μπροστά απ' το τείχος. Κι εκείνη την ώρα έτυχε να είναι παραταγμένοι έξω οι Λακεδαιμόνιοι. Έβλεπε λοιπόν άλλους άντρες να γυμνάζονται κι άλλους να χτενίζουν τα

23 πρώτο αυτό το σώμα: πρόκειται για τους τριακόσιους άνδρες τους οποίους ο Λεωνίδας επέλεξε ανάμεσα σ' αυτούς που είχαν γιους (όπως αναφέρει παραπάνω ο Ηρόδοτος), για να μη χαθεί η γενιά τους.

24 να μη μηδίσουν: μπορεί να ερμηνευαν την καθυστέρηση των Λακεδαιμόνιων, που ήταν αρχηγοί των Ελλήνων, ως διαταγμό ή φόβο και κάποιοι ίσως να «μηδίζαν».

25 Κάρνεια: για τη γιορτή βλ. σ. 55, σχόλιο 11. Θα γιορτάστηκαν πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες και ο Λεωνίδας θα ξεκίνησε στα μέσα Ιουλίου, πριν αρχίσουν οι εκδηλώσεις. Εδώ η γιορτή δεν τους εμποδίζει να στείλουν στρατό έξω από τη Σπάρτη, αλλά δεν εκστρατεύουν πανστρατιά.

26 Ολυμπιακοί αγώνες: είναι η 75η Ολυμπιάδα, που έγινε στις 16-19 ή 17-20 Αυγούστου 480 π.Χ. Η μάχη των Θερμοπυλών έγινε μάλλον το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου.

27 τους προπομπούς τους: οι ιστορικοί σήμερα πιστεύουν ότι δεν επρόκειτο να σταλεί άλλη δύναμη, καθώς θεωρούσαν ότι μπορούν να κρατήσουν τα στενά. Δεν είχαν υπολογίσει τον Εφιάλτη.

28 απόγονος του Ηρακλή: το γενεαλογικό δέντρο του Λεωνίδα, που ο ιστορικός παρουσίασε στα προηγούμενα, έφτανε ως τον ημίθεο και ήρωα Ηρακλή. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επαναλαμβάνει ο Ηρόδοτος την πληροφορία για την καταγωγή του Λεωνίδα;

29 του τείχους: το είχαν χτίσει οι Φωκείς, για να αντιμετωπίζουν τις επιδρομές των Θεσσαλών.

μαλλιά τους³⁰. Παραξενεύτηκε απ' αυτό το θέαμα³¹ και τους μετρούσε· κι αφού τα παρατήρησε όλα με ακρίβεια, γύρισε πίσω καβάλα στ' άλογό του ανενόχλητος· γιατί κανένας δεν τον καταδίωκε, ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν³². γύρισε λοιπόν πίσω κι έλεγε στον Ξέρξη όλα όσα είχε δει.

Ξέρξης και
Δημάρατος:
η πολεμική αρετή
των Ελλήνων

VII209. Ακούοντάς τον ο Ξέρξης δεν μπορούσε να καταλάβει τι πραγματικά συνέβαινε, δηλαδή πως αυτοί ετοιμάζονταν να σκοτωθούν και να σκοτώσουν όσο πιο πολλούς μπορούσαν· αλλά, επειδή αυτά που έκαναν του φαίνονταν γελοία, κάλεσε τον Δημάρατο, το γιο του Αρίστωνος, που βρισκόταν στο στρατόπεδο. Κι όταν έφτασε, τον ρωτούσε τα καθέκαστα, θέλοντας να καταλάβει αυτό που έκαναν οι

Λακεδαιμόνιοι. Κι εκείνος αποκρίθηκε: «Μ' άκουσες και την προηγούμενη φορά³³, όταν μπαίναμε στο δρόμο για την Ελλάδα, να σου μιλώ γι' αυτούς τους άντρες· κι όταν μ' άκουσες, γέλασες με μένα που έλεγα ποια έκβαση έβλεπα πως θα έχουν αυτές οι επιχειρήσεις. Γιατί για μένα, βασιλιά μου, ο πιο μεγάλος αγώνας είναι να σου παρουσιάσω την αλήθεια. Άκουσέ με λοιπόν και τώρα. Οι άντρες αυτοί ήρθαν για να δώσουν μάχη με μας για το πέρασμα του στενού και γι' αυτό προετοιμάζονται. Γιατί έχουν τον ακόλουθο νόμο: όταν είναι να δώσουν μάχη για ζωή ή θάνατο, τότε στολίζουν το κεφάλι τους. Και βάλει το καλά στο νου σου· αν υποδουλώσεις αυτούς εδώ και τους άλλους που έχουν μείνει στη Σπάρτη, δεν υπάρχει κανένα άλλο έθνος στον κόσμο, βασιλιά μου, που θα τολμήσει να σηκώσει χέρι εναντίον σου· γιατί τώρα πας να χτυπηθείς με τον πρώτο και καλύτερο βασιλιά των Ελλήνων και τους άντρες με την ανώτερη πολεμική αρετή». Τα λόγια αυτά φάνηκαν πέρα για πέρα απίστευτα στον Ξέρξη κι έκανε μια δεύτερη ερώτηση: πώς είναι δυνατό, την ώρα που είναι τόσο λίγοι, να δώσουν μάχη με τη στρατιά του. Κι ο άλλος αποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, να μ' έχεις για ψεύτη, αν τα πράματα δεν ακολουθήσουν το δρόμο που λέω εγώ». Με τα λόγια του αυτά δεν έπειθε τον Ξέρξη.

Πρώτη
αποτυχημένη
επίθεση
των Μήδων

VII210. Άφησε λοιπόν να περάσουν τέσσερις μέρες, με την προσδοκία πάντοτε πως αυτοί θα το βάλουν στα πόδια³⁴. την πέμπτη μέρα όμως, καθώς δε σηκώνονταν να φύγουν αλλά έμεναν στη θέση τους, από ξιπασιά κι αποκοτιά, όπως νόμιζε, οργανισμένοι στέλνει εναντίον τους τους Μήδους και τους Κισσίους³⁵, με εντολή να τους πιάσουν ζωντανούς και να τους φέρουν μπροστά του. Κι όταν οι Μήδοι ρίχτηκαν

ορμητικά πάνω στους Έλληνες, σκοτώνονταν πολλοί, αλλά άλλοι έπαιρναν τη θέση τους, και δεν έκαναν πίσω, αν και πάθαιναν μεγάλο χαλασμό. Και τότε έβλεπε ο καθένας, και προπάντων ο ίδιος ο βασιλιάς, πως οι άνθρωποί του ήταν πολλοί, άντρες όμως λίγοι³⁶. Κι η σύγκρουση κράτησε όλη τη μέρα³⁷.

Η αποτυχία των
αθανάτων.
Η πολεμική τέχνη
των Σπαρτιατών

VII211. Κι όταν οι Μήδοι πήραν άγριο χτύπημα, τότε αποσύρθηκαν και ρίχτηκαν στη μάχη οι Πέρσες που τους αντικατέστησαν, αυτοί που ο βασιλιάς τους αποκαλούσε αθανάτους³⁸ κι είχαν αρχηγό τους τον Υδάρνη, με την ιδέα πως αυτοί πια εύκολα θα τους έβαζαν κάτω. Αλλά όταν κι αυτοί ήρθαν στα χέρια με τους Έλληνες, δεν τα κατάφεραν καθόλου καλύτερα³⁹ απ' τον μηδικό στρατό, αλλά τα ίδια, για

30 να χενίζονται τα μαλλιά τους: η περιποίηση των μαλλιών και του σώματος, πριν από τη μάχη, ήταν νόμος για τους Σπαρτιάτες. Έπρεπε να είναι ωραίοι και στεφανωμένοι, σαν να πήγαιναν σε γιορτή. Ανάλογη ήταν η συμπεριφορά των αγωνιστών του 1821, βλ. «Παράλληλα κείμενα».

31 παραξενεύτηκε: το θέαμα ήταν ακατανόητο για τον Πέρση κατάσκοπο, όπως ακατανόητο θα ήταν για ένα Σπαρτιάτη να πολεμήσει εξαναγκασμένος από το μαστίγιο (βλ. παρακάτω κεφ. 223).

32 ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν: είναι υπερβολικό να μην τον είδαν, ίσως ήθελαν να καταλάβει ο εχθρός ότι δεν τους φοβίζεται η αριθμητική του υπεροχή ούτε ο θάνατος.

33 την προηγούμενη φορά: είχε χαρακτηρίσει φλυαρίες τα λόγια του Δημάρατου, βλ. ενότητα 12, κεφ. 104, σ. 66. Ο Ξέρξης θα έχει στις Θερμοπύλες άλλον ένα διάλογο με τον Δημάρατο, ο οποίος θα τον συμβουλέψει πώς να καταλάβει τη Σπάρτη και την Ελλάδα, αλλά και πάλι δεν θα τον ακούσει.

34 θα το βάλουν στα πόδια: ο Ξέρξης δεν μπορεί να πιστέψει πως υπάρχουν άνθρωποι που θα τα βάλουν με το στρατό του. Ο Πλούταρχος (1ος αι. μ.Χ.) αναφέρει ότι στο διάστημα αυτό της αναμονής, ο Ξέρξης ζήτησε από τον Λεωνίδα να παραδώσει τα όπλα και εκείνος του απάντησε «μολών λαβέ» (= έλα να τα πάρεις). Η απάντηση έμεινε στην ιστορία.

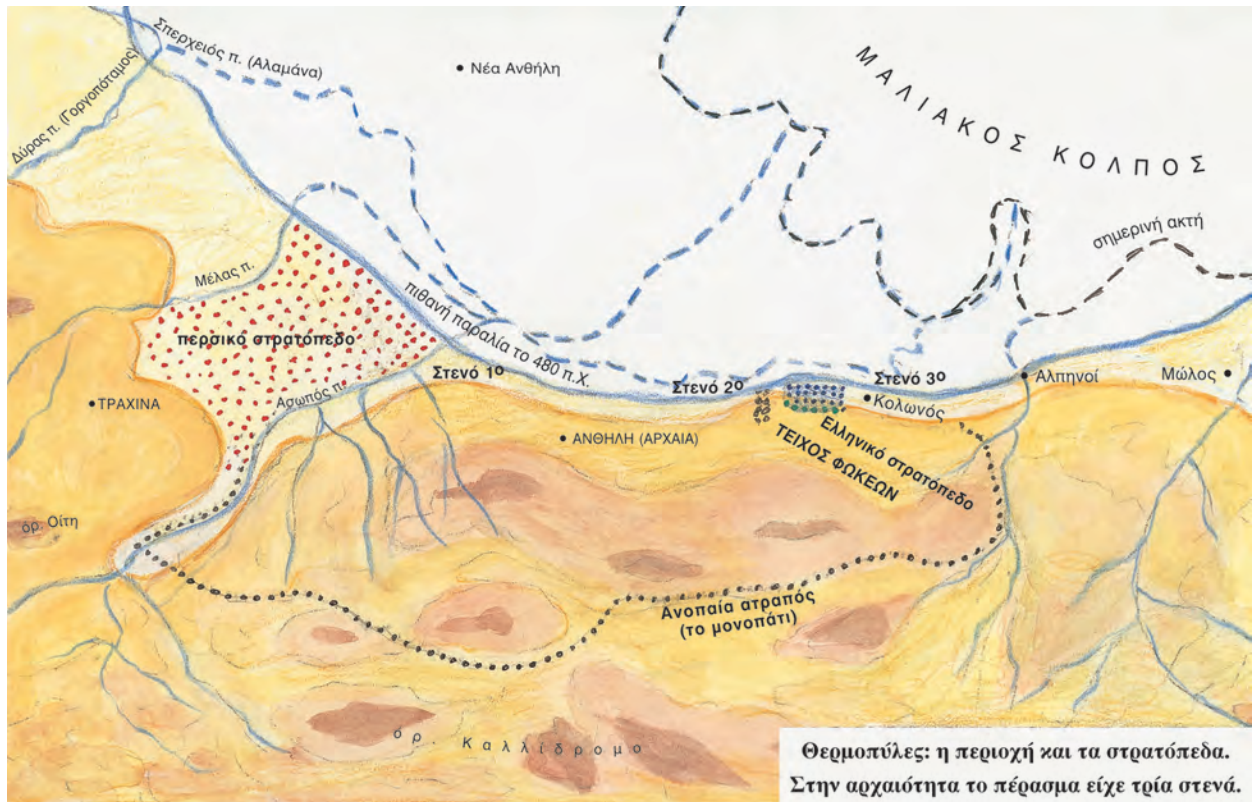
35 τους Κισσίους: κατοικούσαν κοντά στα Σούσα, πρωτεύουσα του περσικού κράτους.

36 άντρες όμως λίγοι: άντρες με την έννοια «αντρωμένοι»· τώρα αρχίζει να αντιλαμβάνεται ο Ξέρξης ότι υπερέχει σε «πλήθος» όχι σε «άντρες».

37 όλη τη μέρα: είναι η πρώτη ημέρα της μάχης· ταυτόχρονα άρχισε η ναυμαχία στο Αρτεμίσιο.

38 αθανάτους: το πιο αξιόμαχο σώμα της βασιλικής φρουράς. Ο Ηρόδοτος (VII, 81) αναφέρει ότι ονομάζονταν «αθάνατοι», γιατί, αν κάποιος πέθαινε ή αρρώσταινε και έμενε η θέση του κενή, την έπαιρνε -με επιλογή- άλλος πολεμιστής. Έτσι ο αριθμός τους (10.000) δεν μειωνόταν ποτέ.

39 καθόλου καλύτερα: εξηγήστε με βάση και το σχεδιάγραμμα (σ. 71) γιατί απέτυχε και η έφοδος των «αθανάτων». Να λάβετε υπόψιν σας ότι η μάχη στην φάση αυτή διεξάγεται στο δεύτερο στενό.

τον πρόσθετο λόγο που έδιναν μάχη σε στενοποριά και πολεμούσαν με δόρατα κοντύτερα από των Ελλήνων και δεν μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την αριθμητική τους υπεροχή. Εκείνο που αξίζει ν' αναφερθεί είναι ο τρόπος που πολεμούσαν οι Λακεδαιμόνιοι, καθώς έδειχναν με πολλές ενέργειες πως κάτεχαν απόλυτα την τέχνη του πολέμου, ενώ οι άλλοι δεν είχαν ιδέα απ' αυτά, ιδιαίτερα μ' αυτόν τον ελιγμό⁴⁰: κάθε τόσο έστρεφαν τα νώτα, δίνοντας την εντύπωση πως το 'βαλαν όλοι μαζί στα πόδια· κι οι βάρβαροι βλέποντάς τους να το βάζουν στα πόδια ρίχνονταν καταπάνω τους με φωνές και κακό· εκείνοι όμως, τη στιγμή που τους προλάβαιναν οι άλλοι, έκαναν στροφή κι έρχονταν αντιμέτωποι με τους βαρβάρους και με τη μεταβολή αυτή που έκαναν έστρωναν κάτω αναρίθμητους Πέρσες, με το σωρό· σ' αυτή την επιχείρηση έπεφταν λίγοι κι απ' τους ίδιους τους Σπαρτιάτες. Και καθώς οι Πέρσες δεν μπορούσαν να κερδίσουν κάποιο έδαφος στη στενοποριά, μ' όλες τις επιθέσεις που έκαναν πότε με κανονική τάξη και πότε με διάφορους άλλους τρόπους, τραβήχτηκαν πίσω.

VII212. Λένε πως, όσο κρατούσαν αυτές οι εχθροπραξίες, ο βασιλιάς παρακο- | **Τρίτη αποτυχία**
 λουθώντας τες αναπήδησε τρεις φορές⁴¹ από το θρόνο του, γιατί πήρε φόβο για | **των Περσών**
 το στρατό του. Τότε λοιπόν αγωνίστηκαν μ' αυτό τον τρόπο· και την άλλη μέρα οι
 βάρβαροι⁴² δεν τα κατάφερναν καθόλου καλύτερα στον αγώνα· γιατί έκαναν εφόδους ελπίζοντας
 πως, καθώς έτσι κι αλλιώς οι Έλληνες ήταν λίγοι κι έχουν χύσει βρύση το αίμα, δε θα είχαν πια το
 κουράγιο να σηκώσουν χέρι να τους αντισταθούν. Οι Έλληνες όμως ήταν παραταγμένοι κανονικά,
 το κάθε τάγμα κι η κάθε φυλή στη γραμμή της· το κάθε τάγμα έμπαινε στη μάχη με τη σειρά του,
 εκτός από τους Φωκείς, αυτοί πήραν εντολή να πιάσουν θέσεις στο βουνό για να φρουρήσουν το
 μονοπάτι⁴³. Τέλος οι Πέρσες, καθώς έβλεπαν πως τίποτε δεν άλλαζε από την προηγούμενη μέρα,
 τραβήχτηκαν πίσω.

40 τον ελιγμό: ήταν μέρος της σπαρτιατικής πολεμικής τέχνης.

41 ο βασιλιάς... αναπήδησε: ίσως να καθόταν σε θρόνο σε κάποιο ύψωμα (όπως αργότερα στη Σαλαμίνα), ώστε να παρακολουθεί τη μάχη. Προσέξετε τη σταδιακή αλλαγή των συναισθημάτων του.

42 την άλλη μέρα οι βάρβαροι...: είναι η δεύτερη μέρα και η τρίτη έφοδος των Περσών, οι οποίοι στηρίζουν τις ελπίδες τους στη συντριπτική αριθμητική τους υπεροχή.

43 το μονοπάτι: πρόκειται για το μονοπάτι Ανοπία (βλ. σχεδιάγραμμα) στο όρος Καλλιδρομο. Ο ιστορικός είχε αναφέρει (κεφ. 175) ότι οι Έλληνες δεν γνώριζαν την ύπαρξή του· την πληροφορήθηκαν από τους ντόπιους μόλις έφτασαν στις Θερμοπύλες. Η δεύτερη αυτή αναφορά, τη στιγμή ακριβώς που οι Έλληνες, έχοντας αποκρούσει τρεις επιθέσεις, αρχίζουν να ελπίζουν ότι οι εχθροί δε θα περάσουν, παίζει το ρόλο τραγικής προειδοποίησης για την ανατροπή της κατάστασης.

Ο προδότης
Εφιάλτης

VII213. Εκεί λοιπόν που ο βασιλιάς βρισκόταν σε αμηχανία, πώς ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε, ήρθε σε συνεννοήσεις μαζί του ο Εφιάλτης⁴⁴, ο γιος του Ευρυδήμου, από τη Μαλίδα, και, προσδοκώντας ν' αποκομίσει κάποια μεγάλη αμοιβή από τον βασιλιά, του μαρτύρησε το μονοπάτι που, διασχίζοντας το βουνό, καταλήγει στις Θερμοπύλες, και που έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες⁴⁵ που κρατούσαν άμυνα εκεί. [...]

Η κυκλωτική
κίνηση

VII215. Κι ο Ξέρξης, γιατί του άρεσαν τα όσα του υποσχέθηκε να πράξει ο Εφιάλτης, καταχαρούμενος έστειλε αμέσως τον Υδάρνη και το σώμα που διοικούσε ο Υδάρνης. Ξεκίνησαν από το στρατόπεδο την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια⁴⁶. [...]

Οι Έλληνες
μαθαίνουν
για την προδοσία

VII219. Πρώτος ο μάντης Μεγιστίας⁴⁷ ειδοποίησε τους Έλληνες που βρίσκονταν στις Θερμοπύλες για το θάνατο που τους περίμενε με το γλυκοχάραμα, αφού παρατήρησε τα σπλάχνα των σφαγίων της θυσίας· ύστερα ήταν κι οι αυτόμολοι απ' τον εχθρό που ανάγγειλαν ότι οι Πέρσες τους περικύκλωναν. Αυτοί λοιπόν έδωσαν το μήνυμα όσο ακόμα κρατούσε η νύχτα· τρίτοι έφτασαν οι σκοποί που ροβολώντας κατέβηκαν απ' τις βουνοκορφές καθώς πήρε να φωτίζει η μέρα. [...]

Έξοδος
θανάτου

VII223. Ο Ξέρξης με την ανατολή του ήλιου⁴⁸ πρόσφερε σπονδές κι ύστερα περίμενε την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο⁴⁹ και τότε επιχείρησε την επίθεση· γιατί αυτό του είχε παραγγείλει ο Εφιάλτης, επειδή η κατάβαση από το βουνό είναι συντομότερη κι η απόσταση πολύ πιο μικρή απ' ό,τι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση. Κι οι βάρβαροι του Ξέρξη πλησίαζαν κι οι Έλληνες που περιστοιχίζαν τον Λεωνίδα⁵⁰, μια και θα επιχειρούσαν έξοδο θανάτου⁵¹, τώρα πια έβγαιναν πολύ πιο έξω απ' ό,τι στην αρχή, στο πλατύτερο μέρος του αυχένα. Γιατί τις προηγουμένους μέρες, θέλοντας να υπερασπίζοντο το προστατευτικό τείχος, έδιναν μάχη στη στενωπό, χωρίς ν' απομακρύνονται πολύ από το τείχος. Όμως τη μέρα εκείνη έδιναν τη μάχη έξω από τα στενά και σκοτώνονταν πολλοί βάρβαροι· γιατί οι αρχηγοί των ταγμάτων στέκονταν πίσω τους κρατώντας μαστίγια⁵² και μαστιγώναν όλους τους άντρες τους προσταζόντάς τους να βαδίζουν συνεχώς μπροστά. Πολλοί απ' αυτούς λοιπόν έπεφταν στη θάλασσα κι αφανίζονταν και πολύ περισσότερους ακόμη τους καταπατούσαν ζωντανούς οι δικοί τους· και κανένας δεν έδινε την παραμικρή σημασία στο σύντροφό του που σκοτωνόταν. Γιατί απ' τη μεριά τους οι Έλληνες, ξέροντας καλά πως όπου να 'ναι έρχεται ο θάνατος από εκείνους που έκαναν την κυκλωτική κίνηση απ' το βουνό, έφτασαν στην κορυφή της παλικάριάς τους χτυπώντας τους βαρβάρους, αφιφώντας το θάνατο μες στη μανιασμένη αποκοτιά τους.

Ανδριάντας του Λεωνίδα.
Αρχαιολογικό Μουσείο
Σπάρτης.

44 ο Εφιάλτης: η καταγωγή του από τη Μαλίδα έχει σημασία, αφού μόνο ένας ντόπιος θα γνώριζε το μονοπάτι. Το τέλος του Εφιάλτη ήταν αντάξιο ενός προδότη: κατέφυγε φοβισμένος στη Θεσσαλία, τον επικήρυξαν οι Αμφικτύονες των Δελφών και, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, τον σκότωσε ο Αθηνάδης από την Τραχίνα (που τον τίμησαν οι Λακεδαιμόνιοι). Το όνομά του έμεινε στην ιστορία ως συνώνυμο του προδότη. Ο Ηρόδοτος απορρίπτει την άποψη ότι ο προδότης ήταν άλλος.

45 έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες: για το μονοπάτι, βλ. παραπάνω, σχόλιο 43.

46 την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια: δηλ. την ώρα που βραδιάζει· προσέξτε και στη συνέχεια πόσες εκφράσεις για την ώρα χρησιμοποιεί ο ιστορικός παρακολουθώντας από κοντά τις κινήσεις των αντιπάλων. Είναι φανερό πως οι εξελίξεις θα είναι δραματικές.

47 Μεγιστίας: οιονοσόκος από τη γενιά του ονομαστού μάντη Μελάμποδα (τον θεωρούσαν ως τον αρχαιότερο μάντη). Ο Λεωνίδας του πρότεινε να φύγει, αλλά εκείνος αρνήθηκε και έδωσε μόνο τον μοναχογιό του. Αντίθετα, άλλοι εκδηλώνουν την επιθυμία να φύγουν ή φεύγουν μετά από απόφαση του Λεωνίδα. Έμειναν οι Θεσπιείς με τη θέλησή τους και οι Θηβαίοι παρά τη θέλησή τους (τους κράτησε ο Λεωνίδας μάλλον για να μην αυτομολήσουν).

48 ανατολή του ήλιου: βρισκόμαστε στην 3η μέρα της μάχης, 7η από τη στιγμή που έφτασαν οι Πέρσες στις Θερμοπύλες.

49 την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο: γύρω στις 11 το πρωί, την ώρα δηλαδή που είχε υπολογίσει ο Εφιάλτης ότι θα έφταναν στα νώτα των Ελλήνων.

50 που περιστοιχίζαν το Λεωνίδα: οι τριακόσιοι και οι Θεσπιείς, βλ. παραπάνω σχόλιο 47. Οι Φωκείς είχαν σταλεί για να φρουρήσουν το μονοπάτι (κεφ. 212). Στο βουνό συναντήθηκαν με τους Πέρσες, συγκρούστηκαν μαζί τους και υποχώρησαν γρήγορα προς την κορυφή του βουνού. Οι Πέρσες δεν έδωσαν συνέχεια, καθώς επείγονταν να φτάσουν έγκαιρα στα νώτα των Ελλήνων.

51 έξοδο θανάτου: γιατί γνωρίζουν ήδη την κυκλωτική κίνηση των εχθρών και επιδιώκουν να προκαλέσουν όσο το δυνατό περισσότερες απώλειες στον εχθρό.

52 κρατώντας μαστίγια: προσέξτε την εικόνα των περσικών γραμμών που μας δίνει ο ιστορικός και τη διαφορά ανάμεσα στους δύο κόσμους (ελληνικό - ασιατικό).

Σκύθης τοξότης

VII224. Λοιπόν, τα δόρατα των περισσοτέρων απ' αυτούς είχαν κιόλας τσακιστεί, ετούτοι όμως με τα ξίφη τους πετσόκοβαν τους Πέρσες. Και σ' αυτόν τον αγώνα πέφτει ο Λεωνίδας, αφού αποδείχτηκε άντρας με λαμπρότατη παλικαριά, και μαζί του κι άλλοι σημαντικοί Σπαρτιάτες, που εγώ ρώτησα κι έμαθα τα ονόματά τους (μάλιστα έμαθα κι όλων των Τριακοσίων⁵³). Κι απ' την άλλη μεριά, από τους Πέρσες πέφτουν σ' αυτή τη μάχη πολλοί και σημαντικοί, κι ανάμεσά τους δυο γιοι του Δαρείου, ο Αβροκόμης κι ο Υπεράνθης. [...]

Ο θάνατος
του Λεωνίδα

VII225. Σ' αυτή τη μάχη λοιπόν πέφτουν πολεμώντας τα δυο αυτά αδέρφια του Ξέρξη, ενώ για το πτώμα του Λεωνίδα⁵⁴ Πέρσες και Λακεδαιμόνιοι έδωσαν ανάμεσά τους πολύωρη μάχη σώμα με σώμα, ωστόσο οι Έλληνες με την αντρεία τους το τράβηξαν προς το μέρος τους κι έτρεψαν σε φυγή τον εχθρό τέσσερις φορές. Έτσι συνεχίστηκε για ώρα η μάχη, ως τη στιγμή που έφτασαν εκείνοι που οδηγούσε ο Εφιάλτης. Όταν οι Έλληνες αντιλήφθηκαν τον ερχομό τους, από εκείνη την ώρα ο αγώνας άλλαξε μορφή⁵⁵, γιατί οπισθοχώρησαν στη στενοποριά και προσπερνώντας το τείχος ήρθαν και πήραν θέση όλοι τους συσπειρωμένοι, εκτός απ' τους Θηβαίους⁵⁶, στο ύψωμα· το ύψωμα αυτό βρίσκεται στην είσοδο των στενών, εκεί όπου σήμερα είναι στημένο το μαρμάρινο λιοντάρι⁵⁷ για τον Λεωνίδα. Καθώς αγωνίζονταν χτυπώντας τον εχθρό σ' αυτό το μέρος με πολεμικές μάχαιρες, όσοι ακόμα τύχαινε να έχουν, και με τα χέρια και με τα δόντια⁵⁸, οι βάρβαροι τους έθαιψαν κάτω από τα βέλη τους⁵⁹, άλλοι κάνοντας επίθεση κατά μέτωπο, αφού ισοπέδωσαν το προστατευτικό τείχος, κι οι άλλοι, που έκαναν την κυκλωτική κίνηση, κλείνοντάς τους ένα γύρο από παντού.

Η κύκλωση
και το τέλος

σκείται στην είσοδο των στενών, εκεί όπου σήμερα είναι στημένο το μαρμάρινο λιοντάρι⁵⁷ για τον Λεωνίδα. Καθώς αγωνίζονταν χτυπώντας τον εχθρό σ' αυτό το μέρος με πολεμικές μάχαιρες, όσοι ακόμα τύχαινε να έχουν, και με τα χέρια και με τα δόντια⁵⁸, οι βάρβαροι τους έθαιψαν κάτω από τα βέλη τους⁵⁹, άλλοι κάνοντας επίθεση κατά μέτωπο, αφού ισοπέδωσαν το προστατευτικό τείχος, κι οι άλλοι, που έκαναν την κυκλωτική κίνηση, κλείνοντάς τους ένα γύρο από παντού.

Ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξομένους μαχαίρησι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες [...]

VII226. Τέτοιοι άντρες αναδείχτηκαν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Θεσπιείς, αλλά λέγεται πως ανάμεσά τους πιο λαμπρό παλικάρι αναδείχτηκε ο Σπαρτιάτης Διηνέκης· λένε μάλιστα πως, προτού έρθουν στα χέρια με τους Μήδους, είπε την ακόλουθη φράση, ακούοντας από κάποιον Τραχίνιο πως, όταν οι βάρβαροι ρίχνουν με τα τόξα τους, τα αμέτρητα βέλη τους κρύβουν τον ήλιο· τόσο μεγάλο είναι το πλήθος τους! κι ετούτος δεν έδειξε να ταραξεται απ' αυτό κι είπε, περιφρονώντας το πλήθος των Μήδων, ότι τα νέα που τους έφερε ο ξένος απ' την Τραχίνα ήταν όλα ευχάριστα γι' αυτούς, αφού με τους Μήδους να κρύβουν τον ήλιο θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά⁶⁰ κι όχι κάτω από τον ήλιο. Λένε λοιπόν πως αυτή κι άλλες παρόμοιες φράσεις άφησε για να τον θυμούνται οι άνθρωποι ο Διηνέκης ο Λακεδαιμόνιος.

Ο Διηνέκης

ὡς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξείνος ἀγγέλλοι, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.

53 όλων των Τριακοσίων: προφανώς τα διάβασε στο μνημείο που έστησαν προς τιμήν τους οι συμπολίτες τους το 442 π.Χ., όταν μετέφεραν τα οστά του Λεωνίδα στη Σπάρτη.

54 για το πτώμα του Λεωνίδα: θυμίζει ομηρικές μάχες· στην Ιλιάδα (για το νεκρό του Πατρόκλου, του Έκτορα κ.α.). Οι συμπολεμιστές του Λεωνίδα όμως αγωνίζονται να κρατήσουν τον νεκρό του βασιλιά τους, ενώ γνωρίζουν καλά ότι κανείς τους δεν θα επιζήσει.

55 ο αγώνας άλλαξε μορφή: η τακτική από επιθετική γίνεται αμυντική και η ύστατη άμυνα οργανώνεται σ' ένα μικρό λόφο (ο Ηρόδοτος τον αποκαλεί «Κολωνό») στην είσοδο των στενών (βλ σχεδιάγραμμα σ. 71). Εκεί αγωνίστηκαν ως το τέλος.

56 εκτός από τους Θηβαίους: βρήκαν την ευκαιρία να αυτομολήσουν στους Πέρσες.

57 το μαρμάρινο λιοντάρι: στην ίδια θέση βρίσκεται σήμερα το άγαλμα του Λεωνίδα.

58 ...με τα δόντια: επαληθεύονται όσα είπε ο Δημάρατος στον Ξέρξη, ο Σπερθίας και ο Βούλης στον Υδάρνη (σ. 66).

59 τους έθαιψαν κάτω από τα βέλη τους: η έκφραση δηλώνει την αριθμητική υπεροχή του εχθρού και βέβαια το όπλο που χρησιμοποίησε. Βρέθηκαν πράγματι πολλές αιχμές βελών ίδιες μ' αυτές που βρέθηκαν στο Μαραθώνα και ίχνη κοινού τάφου (πολυάνδριον) των πολεμιστών.

60 θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά: να σχολιάσετε τη φράση του Διηνέκη.

Τιμητικά
επιγράμματα

VII228. Γι' αυτούς (που τάφηκαν εκεί όπου έπεσαν) και για κείνους που είχαν σκοτωθεί πριν σηκωθούν να φύγουν εκείνοι που τους έστειλε πίσω ο Λεωνίδας, χαραχτηκε πάνω στον τάφο τους επιγράμμα⁶¹ που λέει τα εξής:

*Σ' αυτό το μέρος, πάει καιρός, οι τέσσερις χιλιάδες
απ' το νησί του Πέλοπα
με τρία εκατομμύρια εχθρών⁶² δώσανε μάχη.*

Αυτό λοιπόν το επιγράμμα χαραχτηκε πάνω στον κοινό τάφο όλων, αλλά για τους Σπαρτιάτες ιδιαίτερα:

*Διαβάτη, μήνυμα να πας στους Λακεδαιμονίους:
σ' αυτήν εδώ τη γη
πέσαμε και κειτόμαστε στο νόμο τους πιστοί⁶³.*

Αυτό λοιπόν για τους Λακεδαιμονίους· και για τον μάντη το εξής:

*Του Μεγιστία είν' εδώ, του ξακουσμένου μάντη,
το μνήμα π' αντικρίζεις.
Αυτόν που οι Μήδοι σκότωσαν, καθώς τότε διαβήκαν
του Σπερχειού το ρέμα·
ήξερε και καλόξερε πως όπου να 'ναι θα 'ρθουν
του θανάτου του οι Μοίρες,
μα δεν το καταδέχτηκε, τον βασιλιά της Σπάρτης
προδίνοντας, να φύγει.*

Λοιπόν, οι Αμφικτύονες είναι που στόλισαν τους τάφους τους με επιγράμματα και στήλες, εκτός από το επίγραμμα του μάντη· όμως το επίγραμμα του μάντη Μεγιστία το φιλοτέχνησε ο Σιμωνίδης, ο γιος του Λεωπρέπη, δώρο φιλίας.

Η προσβολή του
νεκρού Λεωνίδα

VII238. Αυτά είπε ο Ξέρξης και κατόπι περνούσε ανάμεσα απ' τα πτώματα και διέταξε του Λε-

ωνίδα, γιατί είχε ακούσει πως ήταν βασιλιάς και στρατηγός των Λακεδαιμονίων, να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι⁶⁴. Λοιπόν, κι από πολλές άλλες ενδείξεις, αλλά προπάντων απ' αυτήν αντιλήφτηκα πως ο βασιλιάς Ξέρξης με κανέναν άλλο άνθρωπο δεν οργίστηκε όσο με τον Λεωνίδα, όσο ήταν ζωντανός· γιατί αλλιώςτικα δε θ' ασχημονούσε μ' αυτό τον τρόπο στο πτώμα του, αφού απ' όσους λαούς γνώρισα κανέναν δε συνηθίζει να τιμά τους άντρες που έχουν πολεμική αρετή όσο οι Πέρσες. Λοιπόν αυτοί που πήραν την προσταγή αυτή, την εκτέλούσαν.

Το μνημείο της μάχης των Θερμοπυλών.

61 επίγραμμα: τα επιγράμματα που παραθέτει ο Ηρόδοτος τα έγραψε ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του είδους, ο Σιμωνίδης ο Κείος.

62 τέσσερις χιλιάδες... τρία εκατομμύρια: γιατί ο ποιητής παραθέτει τους αριθμούς;

63 στο νόμο τους πιστοί: σχολιάστε την αναφορά του ποιητή στο «νόμο».

64 να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι: η βάρβαρη αυτή πράξη κατάγεται ως έθιμο από την Ανατολή, αλλά δεν ήταν έθιμο περσικό, αφού οι Πέρσες τιμούσαν την ανδρεία και των εχθρών τους. Μάλιστα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας είχαν μαζί τους -ως πρότυπο ανδρείας- τον Πυθέα που είχε συλληφθεί με το πλοίο του στο Αρτεμίσιο και το σώμα του ήταν αγνώριστο από τα τραύματα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στις πρώτες φάσεις της μάχης οι Πέρσες δεν κατορθώνουν να κάμψουν την αντίσταση των Ελλήνων. Πού οφειλόταν η ελληνική επιτυχία;
2. Ποιος ήταν, κατά τη γνώμη σας, ο ρόλος του Εφιάλτη στην έκβαση της μάχης;
3. Ποια στοιχεία της θυσίας των Ελλήνων στις Θερμοπύλες προβάλλονται σε καθένα από τα επιγράμματα του κεφ. 228;
4. Ο Ηρόδοτος προσπαθεί να εξηγήσει την ασέβεια που δείχνει ο Ξέρξης στο νεκρό ήρωα Λεωνίδα. α) Τι δείχνει για τον Ηρόδοτο ως ιστορικό αυτή η προσπάθεια εξήγησης; β) Να δώσετε τις δικές σας εξηγήσεις για τη συμπεριφορά του Ξέρξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: αφήγηση, περιγραφή γεγονότος

Θέμα, γεγονός:

Τόπος:

Χρόνος:

Πρωταγωνιστές:

Δευτερεύοντα πρόσωπα:

Έκβαση γεγονότος:

Αίτια-παραγόντες έκβασης:

Σχόλια:

Παράλληλα κείμενα

1. Χορός πριν από τη μάχη: Έλληνες και Ιμπραήμ στην Πύλο

Την αυγή δυο ώρες να φέξει πλάκωσε ο Μπραΐμης, πεζούρα και καβαλαρία, και ήρθαν πολλά πλυσίον μας. Είναι ένα γιοφύρι ενού γιβαριού (= ιχθυοτροφείου) και πέρασαν εκεί και στάθηκαν. Εγώ κατέβασα καμιά εικοσαριά παιδιά και πιάσαν τον χορόν και τραγουδούσαν και χόρευαν. Τηράνε οι Τούρκοι, πλησιάζουν κι άρχισαν με τους κατσαδόρους (=είδος τουφεκιών) και καραμπίνες τον τουφεκισμόν. Εμείς τους είπα και δεν έριχνε κανένας. Εκεί οπού ρίχναν, μου λάβωσαν δυο παιδιά εις τον χορόν. Κέρασα απόνα ρακί τους Έλληνες τους αθάνατους, τα γενναία λιοντάρια. Οπού ανάθεμα τούς αίτιους οπού τους γιόμωσαν φατρίες και διχόνοιες και γίνηκαν από αυτά οι αράπηδες παλικάρια κι άφησαν εποχή. Αφού κέρασα το ρακί των Ελλήνων, ζύγωσαν οι Τούρκοι κοντώτερα. Τότε άρχισε ο πόλεμος και βάσταξε ως επτά ώρες.

Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, επιμ. Σπ. Ι. Ασδραχά, εκδ. Καραβία

2. Θερμοπύλες

*Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
[...]*

*Και περισσότερη τιμή τους πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.*

Κ. Π. Καβάφης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια κοινά στοιχεία μπορείτε να εντοπίσετε στη συμπεριφορά των τριακοσίων του Λεωνίδα και των στρατιωτών του Μακρυγιάννη; Ποιες ιδέες και αξίες είναι κοινές ανάμεσα στα δύο κείμενα;
2. Τι συμβολίζουν οι Θερμοπύλες στο ομώνυμο ποίημα του Κ. Π. Καβάφη και ποια άλλα σύμβολα χρησιμοποιεί ο ποιητής;
3. Να διαβάσετε το διήγημα του Μ. Μπτσάκν, «Το φίλημα» και να σχολιάσετε τη στάση των πρωταγωνιστών στο Μανιάκι και στις Θερμοπύλες.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τη μάχη των Θερμοπυλών όπως αποδόθηκε από τη λογοτεχνία και την τέχνη. Θα είναι ευκολότερο να χρησιμοποιήσετε το διαδίκτυο με μία μηχανή αναζήτησης. Μπορείτε όμως να κάνετε την έρευνά σας στη βιβλιοθήκη, αρχίζοντας από τους καταλόγους. Φυσικά η έρευνα δεν θα είναι εκτεταμένη, μπορείτε όμως να συγκεντρώσετε ορισμένα στοιχεία, να διαβάσετε κείμενα (αν είναι σύντομα), να δείτε πίνακες ζωγραφικής στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε στην τάξη τα συμπεράσματά σας. Οι άξονες της έρευνάς σας μπορεί να είναι: πώς παρουσιάζεται η μάχη ή ορισμένα στοιχεία-σύμβολα της μάχης, αν γίνεται το θέμα ενός έργου ή απλώς αναφέρεται μέσα σ' ένα έργο (π.χ. στον Εθνικό ύμνο) ή ποιος συμβολισμός της συγκινεί περισσότερο τους λογοτέχνες.
2. α) Να χαρακτηρίσετε το Δημάρατο από όλα τα στοιχεία που έχετε γι' αυτόν (ενότητες 12, 13) και όποια τυχόν συγκεντρώσατε από τη διδασκαλία της Ιστορίας ή και της Λογοτεχνίας (αν υπάρχει κάτι στα ΚΝΑ).
β) Να εντάξετε το χαρακτηρισμό σε μία ευρύτερη εργασία με θέμα «Έλληνες στην αυλή των Περσών». Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε συγκεκριμένα το βιβλίο του Αγγ. Βλάχου, *Οδοιπόροι για τα Σούσα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1995.
3. Από το έβδομο βιβλίο του Ηροδότου (και από την Ιστορία) μάθατε ότι οι λίγοι και αδύναμοι τα βάζουν με τους πολλούς και δυνατούς. Το συναντάμε και στα «Απομνημονεύματα» των αγωνιστών του 1821. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει (ανάμεσα σε άτομα όμως) στην ιστορία του Δαβίδ και του Γολιάθ ή στα λαϊκά παραμύθια. Να συζητήσετε αν πίσω από όλα αυτά υπάρχει μια κοινή ιδέα, αντίληψη, πίστη, και γιατί αυτές οι ιστορίες μας γοητεύουν.

Χάλκινο αγαλμάτιο πολεμιστή.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Για τον τρόπο εργασίας βλ. ενότητα 3, σ. 30.

BIBΛIO ΟΓΔΟΟ (VIII) / Ουρανία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Ξέρξης μετά τη νίκη του στις Θερμοπύλες βαδίζει προς τη Βοιωτία χωρίς να συναντήσει αντίσταση, μπαίνει στην έρημη Αθήνα και σκοτώνει τους λίγους υπερασπιστές της Ακρόπολης μέσα στο ναό, ενώ ο στόλος του έχει καταπλεύσει στο Φάληρο. Ο ελληνικός στόλος –378 πλοία, εκτός από τις βοηθητικές πεντηκοντόρους– έχει φτάσει, πριν από τον περσικό, από το Αρτεμίσιο στη Σαλαμίνα. Το συμβούλιο των στρατηγών αποφασίζει, παρά τη ριζική διαφωνία του Θεμιστοκλή, να δοθεί η ναυμαχία στον Ισθμό. Τελικά ο Θεμιστοκλής θα καταφύγει σε τέχνασμα και οι Πέρσες θα κυκλώσουν τους Έλληνες. Η ναυμαχία δίνεται στη Σαλαμίνα και ο Ξέρξης την παρακολουθεί από το Αιγάλεω. Μαζί με το στόλο συντρίβεται και η αλαζονεία του Πέρση βασιλιά. Δραπετεύει στην Ασία, αφήνοντας πίσω τον Μαρδόνιο με μεγάλες δυνάμεις, για να υποτάξει την Ελλάδα. Οι Έλληνες μοιράζονται τα λάφυρα, τιμούν τον Θεμιστοκλή και ετοιμάζονται για τη συνέχιση του αγώνα, αφού ο Μαρδόνιος έχει ήδη υποβάλει στους Αθηναίους προτάσεις συνθηκολόγησης· η περήφανη απάντησή τους προδιαγράφει την επόμενη σύγκρουση.

Η μούσα Ουρανία

ΕΝΟΤΗΤΑ 14n

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ VIII 51, 53-55, 59-60, 79

Θεματικά κέντρα

- Ο Ξέρξης στην Αθήνα
- Οι διαφωνίες των στρατηγών
- Το τέχνασμα του Θεμιστοκλή

VIII51. Τώρα, οι βάρβαροι, απ' την ώρα που διαβήκαν τον Ελλήσποντο (αφετηρία της πορείας τους), κι αφού έκαναν εκεί ένα μήνα –τόσο χρειάστηκε για να διαβούν στην Ευρώπη–, σ' άλλους τρεις μήνες έφτασαν στην Αττική¹, όταν επώνυμος άρχων² στην Αθήνα ήταν ο Καλλιάδης. Και κυρίεψαν την έρημη πολιτεία· και βρίσκουν κάτι λίγους Αθηναίους καταυλισμένους στο ναό³, τους ταμίεις⁴ του ναού μαζί με ανθρώπους της φτωχολογιάς, που έφραξαν την Ακρόπολη με θυρόφυλλα και με ξύλα και πρόβαλλαν αντίσταση στον εισβολέα· δεν κατέφυγαν στη Σαλαμίνα όχι μόνο εξαιτίας της ανέχειάς τους, αλλά συνάμα κι επειδή πίστευαν πως αυτοί πέτυχαν την πραγματική έννοια του χρυσμού που τους έστειλε η Πυθία, πως «το ξύλινο τείχος απόρθητο θα μείνει»· κι ότι, σύμφωνα με το χρυσμό, αυτός ο φράχτης τους είναι το καταφύγιο κι όχι τα καράβια.

Ο Ξέρξης στην έρημη Αθήνα. Τα «ξύλινα τείχη»

{Οι Πέρσες πολιορκούν τους λίγους Αθηναίους, οι οποίοι αμύνονται με πέτρες, και τους προτείνουν, μάταια, συνθηκολόγηση.}

VIII53. Κάποια ώρα όμως οι βάρβαροι μες στην αμνηχανία τους ανακάλυψαν τέλος πάντων κάποια είσοδο [...]. Κι όταν οι Αθηναίοι τους είδαν να έχουν ανεβεί, άλλοι έπεφταν από το τείχος κάτω στο γκρεμό⁵ και σκοτώνονταν κι άλλοι κατέφευγαν στο σγκό⁶ του ναού. Κι οι Πέρσες που είχαν ανεβεί πρώτα τράβηξαν γραμμή προς τις πύλες κι αφού τις άνοιξαν σκότωναν τους ικέτες της θεάς· κι όταν όλους τους έστρωσαν καταγής, σύλπισαν το ναό και παρέδωσαν στις φλόγες όλη την Ακρόπολη.

Η ιεροσουλία του Ξέρξη

1 έφτασαν στην Αττική: στην ασιατική ακτή του Ελλήσποντου βρίσκονταν περίπου στα μέσα Μαΐου, επομένως, στην Αττική θα έφτασαν στα μέσα Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.

2 επώνυμος άρχων: ένας από τους εννέα άρχοντες· για πρώτη φορά χρησιμοποιείται το όνομα του επώνυμου άρχοντα για χρονολόγηση ιστορικού γεγονότος.

3 στο ναό: πρόκειται για το ναό της Αθηνάς και του Ερεχθέα, στη θέση του οποίου χτίστηκε αργότερα το Ερεχθείο, ή για το Εκατόμπεδον, όπου χτίστηκε αργότερα ο Παρθενώνας.

4 τους ταμίεις του ναού: οι ταμίεις, δέκα συνολικά, προέρχονταν από τους πλουσιότερους Αθηναίους. Διαχειρίζονταν τους θησαυρούς και τα αφιερώματα της θεάς.

5 έπεφταν... στο γκρεμό: γνωρίζετε παρόμοιες πράξεις θυσίας από την ελληνική ιστορία;

6 στο σγκό: στη μεγάλη εσωτερική αίθουσα του ναού.

Αναγγελία της
νίκης στα Σούσα

VIII54. Κι όταν ολοκλήρωσε την κατοχή της Αθήνας ο Ξέρξης, έστειλε έφιππο αγγελιοφόρο⁷ στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο⁸ την επιτυχία του. [...]

Θαύμα
στο Ερέχθειο.
Θυσίες του Ξέρξη
στην Ακρόπολη

VIII55. Και θα πω το λόγο για τον οποίο μνημόνευα αυτά. Σ' αυτή την Ακρόπολη υπάρχει ναός του Ερεχθέα (εκείνου που λένε πως είναι γέννημα της γης)⁹, που έχει μέσα μια ελιά¹⁰ και μια πηγή με θαλασσίνο νερό, που η παράδοση των Αθηναίων λέει πως τ' άφησαν εκεί ο Ποσειδών και η Αθηνά, όταν φιλονικούσαν για τη χώρα, μαρτυρίες για το μέλλον. Λοιπόν αυτή η ελιά είχε την ίδια τύχη με τον υπόλοιπο ναό, έγινε στάχτη απ' τους βαρβάρους· κάπκε, και την επομένη οι Αθηναίοι που πήραν διαταγή απ' το βασιλιά να προσφέρουν θυσίες, μόλις ανέβηκαν στο ναό, βλέπουν να έχει ξεπεταχτεί βλαστάρι από το κούτσουρο, ψηλό ίσαμε μια πήχη. Λοιπόν εκείνοι αυτά διηγήθηκαν.

{Το συμβούλιο των στρατηγών τελειώνει με την απόφαση να δοθεί ναυμαχία στον Ισθμό, αλλά ο Θεμιστοκλής, παρακινημένος από έναν Αθηναίο πολίτη, τον Μνησίφιλο, επιστρέφει και πείθει τον Ευρυβιάδη να καλέσει ξανά το συμβούλιο. Φοβάται πως, αν φύγουν από τη Σαλαμίνα, καθέννας θα τραβήξει για την πόλη του και δεν θα δοθεί καν ναυμαχία.}

Θεμιστοκλής
και Αδείμαντος

VIII59. [...] Ο Θεμιστοκλής μίλουσε ασταμάτητα, έτσι που τον πίεζε αδήριτη ανάγκη. Κι ενώ αυτός αγόρευε, ο στρατηγός της Κορίνθου Αδείμαντος, ο γιος του Ωκύτη, είπε: «Θεμιστοκλή, στους αγώνες, αυτούς που ξεκινούν πριν δοθεί το παράγγελμα, τους δίνουν μια με το ραβδί». Κι αυτός, απολογούμενος, είπε: «Όμως κι αυτοί που μένουν παραπίσω χάνουν το στεφάνι της νίκης¹¹».

*Αδείμαντος ὁ Ὠκύτου εἶπε·
Ὁ Θεμιστόκλεες, ἐν τοῖσι ἀγῶσι
οἱ προεξανιστάμενοι ραπίζονται.
Ὁ δὲ ἀπολυόμενος ἔφη· Οἱ δὲ γε
ἐγκαταλειπόμενοι οὐ στεφανοῦνται.*

Οπλίτης, αττική ερυθρόμορφη κύλικα
του Φιντία 505-500 π.Χ.,
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

Απάντηση στον
Ευρυβιάδη

VIII60. Αυτή την ήπια απάντηση έδωσε τότε στον Κορίνθιο· στον Ευρυβιάδη πάλι δεν έλεγε πια τίποτε απ' εκείνα που είχαν ειπωθεί προηγουμένως (πως, αν σκώσουν πανιά απ' τη Σαλαμίνα, θα δραπετεύσουν εδώ κι εκεί)· γιατί τώρα, με τους συμμάχους μπροστά, θα ήταν εκ μέρους του μεγάλη απρέπεια¹² να κάνει τον κατήγορο· αλλά ανέπτυξε άλλη επιχειρηματολογία, μιλώντας έτσι: «Στα χέρια σου κρατάς τη σωτηρία της Ελλάδας¹³, αν πειστείς σ' εμένα να δώσεις ναυμαχία παραμένοντας εδώ και δεν πειστείς σ' όσα λεν αυτοί, κι οδηγήσεις τα καράβια σ' άλλη θέση, προς τον Ισθμό. Λοιπόν άκουσε και το ένα και το άλλο και αντιπαράθεσέ τα: αν έρθεις στα χέρια με τον εχθρό στη θάλασσα του Ισθμού, θα ναυμαχήσεις σε ανοιχτό πέλαγος που δεν προσφέρεται καθόλου σε μας που έχουμε καράβια πιο αργοκίνητα και λιγότερα στον αριθμό· κι απ' την άλλη θα χάσεις τη Σαλαμίνα και τα Μέγαρα και την Αίγινα, ακόμα

7 έφιππο αγγελιοφόρο: ήταν ο ταχύτερος τρόπος για τη μετάδοση ειδήσεων, βλ. VIII 98 σ. 84.

8 στον Αρτάβανο: ο Ξέρξης είχε ορίσει τον θείο του τοποτηρητή στα Σούσα (για τον Αρτάβανο, βλ. ενότητα 12 περίληψη σ. 64).

9 Ερεχθέα... γέννημα της γης: ταυτίζεται με τον «οικουρό ὄφι», το φίδι για το οποίο πίστευαν πως φύλαζε στο ναό της Αθηνάς. Εκείνες τις μέρες ακούστηκε πως η θεά Αθηνά εγκατέλειψε την Ακρόπολη, γιατί το φίδι-φύλακας (Εριχθόνιος) δεν έφαγε τη μελόπιτα, που, όπως κάθε μήνα, του άφησαν.

10 μια ελιά...: είναι γνωστή από τη μυθολογία η φιλονικία Αθηνάς-Ποσειδώνα. Το «θαύμα» της ελιάς ανήκει στα «θέματα του αδυνάτου»: εκφραστικός τρόπος με τον οποίο δηλώνουμε με έμφαση ότι κάτι είναι «αδύνατον» να πραγματοποιηθεί. Αν παρ' όλα αυτά πραγματοποιηθεί, μιλάμε για «θαύμα». Γνωρίζετε ανάλογα «θαύματα» από την παράδοση; (βλ. και «Παράλληλο κείμενο»).

11 το στεφάνι της νίκης: ο Πλούταρχος παραδίδει το επεισόδιο με πρωταγωνιστή τον Ευρυβιάδη, ο οποίος μάλιστα επιχείρησε να χτυπήσει με ραβδί τον Θεμιστοκλή, που του απάντησε «πάταξον μέν, άκουσον δέ» (=χτύπησε με, αλλά άκουσέ με).

12 απρέπεια: η συμπεριφορά αυτή δείχνει απλώς ευγένεια ή φανερόναι και άλλες προθέσεις;

13 τη σωτηρία της Ελλάδας: θυμηθείτε το λόγο του Μιλτιάδη προς τον πολέμαρχο Καλλιμάχο, πριν από τη μάχη του Μαραθώνα (ενότητα 11, κεφ. 109, σ. 58). Τι παρατηρείτε;

και στην περίπτωση που όλα τ' άλλα θα μας έρθουν δεξιά. Και το ναυτικό τους θα το ακολουθήσει το πεζικό κι έτσι θα 'σαι εσύ ο ίδιος που θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο¹⁴ και θα διακυβεύσεις τη σωτηρία ολόκληρης της Ελλάδας. Αντίθετα, αν κάνεις αυτά που σου λέγω εγώ, δες ποια πλεονεκτήματα θα πετύχεις· πρώτα πρώτα, αν εμείς που έχουμε λίγα καράβια συγκρουστούμε με πολλά σε στενή θάλασσα, κι αν η έκβαση της σύγκρουσης είναι αυτή που συνήθως συμβαίνει, η νίκη μας θα είναι μεγάλη· γιατί η ναυμαχία σε στενό ευνοεί εμάς, ενώ στ' ανοιχτά εκείνους. Εξάλλου σώζεται κι η Σαλαμίνα, όπου βρήκαν καταφύγιο τα παιδιά και οι γυναίκες μας. Επίσης μ' αυτή την επιλογή έχεις και τούτο, που εσείς το βάζετε πάνω απ' όλα: μένοντας εδώ θ' αγωνιστείτε για την Πελοπόννησο δίνοντας ναυμαχία, όπως αν την έδινες στον Ισθμό, κι επιπλέον, αν είσαι γνωστικός, δε θα κουβαλήσεις τον εχθρό στην Πελοπόννησο. Τέλος, αν γίνουν αυτά που προσδοκώ και νικήσουμε στη ναυμαχία, δε θα σας έρθουν οι βάρβαροι στον Ισθμό ούτε θα προελάσουν πιο πέρα απ' την Αττική, αλλά θα τραπούν σε άτακτη φυγή, ενώ εμείς θα 'χουμε το κέρδος να μείνουν στα χέρια μας τα Μέγαρα κι η Αίγινα κι η Σαλαμίνα – μάλιστα πήραμε χρησμό¹⁵ πως σ' αυτήν θα θριαμβεύσουμε πάνω στους εχθρούς μας. Λοιπόν, γενικά των ανθρώπων που σκέφτονται λογικά συνήθως πραγματοποιούνται οι επιδιώξεις· για όσους όμως δε σκέφτονται λογικά, ούτε ο θεός θέλει να συνταχθεί με τις γνώμες των ανθρώπων».

Οικότα μὲν νυν βουλευομένοισι ἀνθρώποισι ὡς τὸ ἐπίπαν ἐθέλει γίνεσθαι· μὴ δὲ οικότα βουλευομένοισι οὐκ ἐθέλει οὐδὲ ὁ θεὸς προσχωρέειν πρὸς τὰς ἀνθρωπνίας γνώμας.

{Στο μεταξύ οι Πέρσες συσκέπτονται και συμφωνούν ὅλοι να ναυμαχήσουν στη Σαλαμίνα. Η Αρτεμισία* διαφωνεί. Στο ελληνικό στρατηγείο ο Θεμιστοκλής βλέποντας ὅτι δεν θα επικρατήσει η γνώμη του, καταφεύγει σε ἓνα τέχνασμα: στέλνει κρυφά ἓνα δούλο του, τον Σίκιννο, εκ μέρους του, στους Πέρσες, να τους πει ὅτι ο ἴδιος ο Θεμιστοκλής είναι με το μέρος του βασιλιά και ὅτι οι Ἕλληνες ετοιμάζονται να δραπετεύσουν ἀπὸ τη Σαλαμίνα. Αν ὅμως εκείνοι κινηθῶν, θα τους προλάβουν και θα τους νικήσουν, καθὼς είναι διχασμένοι και πολλοὶ θα πάνε με το βασιλιά.}

Αρχαίο ελληνικό πλοίο ἀπὸ παράσταση σε αγγείο. Υποθέτουμε ὅτι αναφέρεται στην Αργοναυτική ἐκστρατεία.

14 θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο: προσέξτε ὅτι το επαναλαμβάνει στη συνέχεια. Τι νομίζετε ὅτι σημαίνει η επανάληψη;

15 χρησμό: ἔλεγε ὅτι στην «ἅγια Σαλαμίνα» θα χαθῶν παιδιά πολλῶν μανάδων. Ο Θεμιστοκλής υποστήριξε ὅτι εννοῦσε τους «βαρβάρους», ἀλλιῶς δε θα ἔλεγε «ἅγια» τη Σαλαμίνα. Αυτόν το χρησμό (με τη συγκεκριμένη ἐρμηνεία) επικαλεῖται.

Ο Αριστείδης στο
πλευρό του
πολιτικού του
αντιπάλου

VIII79. Την ώρα που λογόφερναν οι στρατηγοί¹⁶ πέρασε από την Αίγινα στη Σαλαμίνα ο Αριστείδης¹⁷, ο γιος του Λυσιμάχου, Αθηναίος πολίτης που το δημοκρατικό πλήθος τον είχε τιμωρήσει με εξοστρακισμό· όμως εγώ, συγκεντρώνοντας πληροφορίες για τη συμπεριφορά του, σχημάτισα τη γνώμη πως αναδείχτηκε ο πρώτος στην αρετή και ο δικαιοτάτος ανάμεσα στους Αθηναίους. Αυτός ο άντρας στάθηκε έξω απ' το χώρο όπου συνεδρίαζαν κι έλεγε να του φωνάξουν τον Θεμιστοκλή· δεν ήταν βέβαια φίλος του, κάθε άλλο, ήταν ο πιο μεγάλος εχθρός του· όμως καθώς οι συμφορές που τους βρήκαν τότε ήταν μεγάλες, έριξε στη λήθη τις διαφορές τους¹⁸ και τον καλούσε να βγει έξω θέλοντας να συναντηθούν. Κι είχε κιόλας ακούσει πως οι Πελοποννήσιοι ασκούσαν πίεση, για ν' ανοιχτούν με τα καράβια τους στον Ισθμό. Λοιπόν, μόλις βγήκε έξω ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης του μίλησε έτσι: «Εμείς έχουμε χρέος να συγκρουόμαστε και σε κάθε άλλη κρίσιμη ώρα και προπάντων τώρα για το ποιος από τους δυο μας θα προσφέρει πολυτιμότερες υπηρεσίες στην πατρίδα¹⁹. Έχω λοιπόν να σου πω ότι είτε πολλά είτε λίγα έχετε να πείτε με τους Πελοποννησίους για την αποχώρηση του στόλου από δω, το ίδιο κάνει. Γιατί εγώ σου λέω ως αυτόπτης πως, όσο κι αν το θέλουν οι Κορίνθιοι –ας είναι κι ο ίδιος ο Ευρυβιάδης–, δε θα μπορέσουν να φύγουν από δω με τα καράβια τους· γιατί μας έχουν ζώσει ολόγυρα οι εχθροί. Αλλά πήγαινε μέσα και δώσε τους αυτό το μήνυμα.»

*ὡς δὲ ἐξῆλθέ οἱ Θεμιστοκλῆς, ἔλεγε Ἀριστείδης τάδε·
Ἡμέας στασιάζειν χρεόν ἐστι ἔν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ
ὀκότερος ἡμέων πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται.*

Όστρακα εξοστρακισμού, 5ος αι. π.Χ. Σε ένα από αυτά διακρίνεται το όνομα του Αριστείδη.
Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.

Ένας χωρικός συνάντησε τυχαία τον Αθηναίο στρατηγό, τον οποίο δεν γνώριζε, και του ζήτησε να τον βοηθήσει να χαραχτεί πάνω στο όστρακό του το όνομα του Αριστείδη, μια και ο ίδιος δεν ήξερε να γράφει. Ο Αριστείδης τον ρώτησε γιατί επιθυμούσε τον εξοστρακισμό αυτού του ανθρώπου και ο χωρικός απάντησε ότι είχε βαρεθεί ν' ακούει από όλους ότι είναι «δίκαιος». Ο Αριστείδης τότε, χωρίς να αποκαλύψει την ταυτότητά του, έγραψε πάνω στο όστρακο το όνομά του. Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ήταν πράγματι αρνητικό γι' αυτόν και εξορίστηκε.

(Από τον Πλούταρχο, Αριστείδης, 7, 7-8)

16 λογόφερναν οι στρατηγοί: ο ιστορικός επιστρέφει στο συμβούλιο των στρατηγών, αφού αφηγήθηκε τα σχετικά με το τέχνασμα του Θεμιστοκλή.

17 ο Αριστείδης: (540-468 π.Χ.) πέρασε στην ιστορία ως «δίκαιος»: όλοι οι αρχαίοι συγγραφείς συμφωνούν ότι ήταν απόλυτα τίμιος, ακέραιος και ανιδιοτελής πολιτικός. Ως αρχηγός της αριστοκρατικής παράταξης αντιτάχθηκε στα σχέδια του Θεμιστοκλή, για την ενίσχυση της ναυτικής δύναμης της Αθήνας και εξορίστηκε. Λίγο πριν από το καλοκαίρι του 480 π.Χ. (πριν από την εκστρατεία του Ξέρξη) είχε δοθεί αμνηστία σε όλους τους εξοριστούς Αθηναίους πολίτες.

18 τις διαφορές τους: η ανωτερότητα και η ακεραιότητα του Αριστείδη προβάλλουν ανάγλυφα μέσα από την αφήγηση του Ηροδότου (βλ. και το κείμενο του Πλούταρχου σ' αυτή τη σελίδα).

19 έχουμε χρέος... στην πατρίδα: σχολιάστε τα λόγια του Αριστείδη.

{Ο Θεμιστοκλής εξηγεί στον Αριστείδη ότι πίσω από τις κινήσεις των Περσών βρισκόταν ο ίδιος και του ζητεί να επαναλάβει στο συμβούλιο όσα του είπε, γιατί αυτόν δε θα τον πίστευαν. Ο Αριστείδης δέχεται, αλλά ούτε αυτόν πιστεύουν οι στρατηγοί και συνεχίζουν να διαφωνούν. Τελικά πείστηκαν, όταν άκουσαν το ίδιο πράγμα από Τηνίους που αυτομόλησαν από τους Πέρσες και προστέθηκαν με μια τριήρη στην ελληνική δύναμη. Για την υπηρεσία τους αυτή το όνομα των Τηνίων χαρακτηρίστηκε στον τρίποδα που αφιέρωσαν οι Έλληνες στους Δελφούς.}

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ξέρξης φτάνει στην Αττική, κυριεύει την Ακρόπολη, δολοφονεί στο ναό τους ικέτες, φτωχούς υπερασπιστές της, καίει τους ναούς και στέλνει μήνυμα νίκης στα Σούσα. Ο ελληνικός στόλος καταπλέει στη Σαλαμίνα και ο περσικός στο Φάληρο. Διαφωνίες εκδηλώνονται στο συμβούλιο των Ελλήνων στρατηγών για το πού πρέπει να δοθεί η ναυμαχία. Ο Θεμιστοκλής, εξαντλώντας την επιχειρηματολογία του για να δοθεί η ναυμαχία στη Σαλαμίνα, καταφεύγει σε τέχνασμα, στέλνοντας παραπλανητικό μήνυμα στους Πέρσες. Ο πολιτικός του αντίπαλος Αριστείδης τάσσεται στο πλευρό του. Το τέχνασμα τελικά αποδίδει και η ναυμαχία θα γίνει στη Σαλαμίνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να χαρακτηρίσετε τους Αθηναίους που δεν εγκατέλειψαν την πόλη, εντοπίζοντας όλα τα χωρία της ενότητας που αναφέρονται σ' αυτούς.
2. Ο Ξέρξης, αμέσως μόλις κατέλαβε την Ακρόπολη της Αθήνας, έστειλε «έφιππο αγγελιοφόρο στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο την επιτυχία του» (κεφ. 54). Να σχολιάσετε την ενέργεια του Μεγάλου Βασιλιά.
3. Αφού γράψετε επιγραμματικά τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Θεμιστοκλής για να πείσει τον Ευρυβιάδη, να εκθέσετε στην τάξη την άποψή σας για το επιχείρημα στο οποίο φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα.

Παράλληλο κείμενο

«Το κυπαρίσσι του Μιστρά»

Κοντά στο Μιστρά, σε μια ψηλή θέση πο'χει από κάτω όλο τον κάμπο της Σπάρτης, ήταν ένα μεγάλο κυπαρίσσι, το μεγαλύτερο κυπαρίσσι του κόσμου. Τώρα δεν υπάρχει πλέον: είναι λίγα χρόνια, κάποιος παλιάνθρωπος είχε ανάψει φωτιά εκεί κοντά, και δεν επρόσεξε, και άναψε το κυπαρίσσι και κάπκε.

Αυτό το κυπαρίσσι έχει την ιστορία του. Επί Τουρκίας, ένας πασιάς πήγε σ' αυτή τη θέση να διασκεδάσει. Έβαλε και του'ψησαν ένα σφαχτό, και κάθισε κι έφαγε. Είχε μαζί του και ένα βοσκό, ένα νέο παλικάρι χριστιανόπουλο, και τον υπηρετούσε. Για μια στιγμή το παιδί, που έριξε τη ματιά του και παρατήρησε εκείνο το ωραίο θέαμα, τον κάμπο με τις πρασινάδες και τ' άφθονα νερά και τα βουνά γύρω, τον έπιασε το παράπονο κι αναστέναξε. Το είδε ο πασιάς και τον ρωτά: «Μπρε Ρωμιέ, τι έχεις κι αναστενάζεις;» «Τι να 'χω, πασιά μου;» του λέει. «Συλλογίζομαι πως όλα αυτά τα μέρη ήταν δικά μας μια φορά, και μας τα πήρατε. Μα το λένε τα χαρτιά μας και έχω την ελπίδα μου στο Θεό πως, με καιρό, πάλι δικά μας θα γίνουν». Ο πασιάς εθύμωσε. «Μωρέ, τι τσαμπουνάς αυτού;» του λέγει, και αρπάζει την ξύλινη σούβλα που είχαν ψήσει τ' αρνί και την καρφώνει στη γη. «Να, το βλέπεις αυτό;» λέγει. «Αν αυτό το ξερό παλούκι βγάλει κλαριά, τότες να 'χετε ελπίδα πως θα ξαναπάρετε πίσω αυτά τα μέρη!»

Την άλλη μέρα η σούβλα ερίζωσε στη γη και ξαναβλάστησε και φούντωσε και θέριαψε, κι έγινε το περήφανο κυπαρίσσι που γνωρίζαμε. Και επειδή ο πασιάς έχωσε τη σούβλα στη γη από τη μύτη, δηλαδή από την κορφή, έβγαλε το κυπαρίσσι τα κλαριά του γερμένα προς τα κάτω έγινε θηλυκό κυπαρίσσι.

Νικόλαος Πολίτης, Παραδόσεις 327

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τη νεοελληνική λαϊκή παράδοση για το κυπαρίσσι του Μιστρά, να σημειώσετε τις διαφορές και τις ομοιότητες που παρατηρείτε με την αφήγηση του Ηροδότου για την ελιά του Ερεχθείου (κεφ. 55). Θυμηθείτε και όσα διαβάσατε στο σχόλιο 10 (σ. 78).

Θεματικά κέντρα

- Έναρξη της ναυμαχίας
- Ο ταχυδρόμος για τα Σούσα
- Σκηνές από τη σύγκρουση
- Ο θρήνος
- Η Αρτεμισία

Λόγος του
Θεμιστοκλή
στα πληρώματα

VIII83. Όταν τέλος οι Έλληνες έδωσαν πίστη στα λόγια των Τηνίων, άρχισαν να προετοιμάζονται για να δώσουν ναυμαχία. Γλυκοχάραξε η αυγή κι αυτοί έκαναν σύναξη των πληρωμάτων· την ωραιότερη αγόρευση²⁰ ανάμεσα σ' όλους την έκανε ο Θεμιστοκλής· ο λόγος του ήταν μια αντιπαράθεση ανάμεσα στα χειρότερα και τα καλύτερα, σ' όσα έχουν να κάνουν με τη φύση των ανθρώπων και τις συνθήκες της ζωής τους· κι αφού τους παρότρυνε να διαλέξουν τα καλύτερ' απ' αυτά κι έκανε μια περίτεχνη κατακλείδα, τους πρόσταξε να επιβιβαστούν στα καράβια. Κι αυτοί επιβιβάζονταν κιόλας, όταν έφτασε από την Αίγινα η τριήρης που είχε αποπλεύσει για να φέρει τους Αιακίδες²¹. Τότε οι Έλληνες ανοίχτηκαν στο πέλαγος με όλα τα καράβια τους· και καθώς αυτοί ανοίγονταν, αμέσως τους επιτέθηκαν οι βάρβαροι.

Η ναυμαχία
αρχίζει

VIII84. Λοιπόν, οι άλλοι Έλληνες πήραν να πισωδρομούν²² και να φέρουν τα καράβια τους προς τη στεριά, αλλά ο Αμεινίας από την Παλλήνη²³, Αθηναίος, βγήκε μπρος στ' ανοιχτά και κάρφωσε το έμβολό του σε καράβι του εχθρού. Κι έτσι που το καράβι του σφηνώθηκε στο εχθρικό και δεν μπορούσε να ξεκολλήσει το ένα απ' το άλλο, σπεύδοντας οι άλλοι να βοηθήσουν τον Αμεινία συγκρούστηκαν με τον εχθρό. Λοιπόν, οι Αθηναίοι λένε²⁴ πως έτσι άρχισε η ναυμαχία, οι Αιγινίτες όμως, πως το καράβι που έκανε την αρχή ήταν εκείνο που στάλθηκε στην Αίγινα για τους Αιακίδες. Λέγεται επίσης και τούτο, πως τους παρουσιάστηκε φάντασμα γυναικό²⁵· παρουσιάστηκε και τους ενθάρρυνε, κι η φωνή της ακουόταν απ' όλο το στρατόπεδο των Ελλήνων, αφού πρώτα τους ειρωνεύτηκε λέγοντας: «Αθεόφοβοι, ως πότε θα πισωδρομείτε ακόμα;»

Σύγχρονη ξύλινη αναπαράσταση αρχαίας αθηναϊκής τριήρους. Ναυτικό Μουσείο Κρήτης, Χανιά.

20 την ωραιότερη αγόρευση: από όσα αναφέρει ο Ηρόδοτος στο κεφάλαιο αυτό και όσα είπε ο Θεμιστοκλής στον Ευρυβιάδη (σσ. 78-79) μπορείτε να συμπεράνετε τι περίπου είπε ο Θεμιστοκλής;

21 Αιακίδες: τα αγάλματα των Αιακιδών. Πριν από τη ναυμαχία κάλεσαν σε βοήθεια θεούς και ήρωες· ανάμεσα στους τελευταίους κάλεσαν τους Αιακίδες, δύο από τους οποίους (ο Αιακός και ο Φώκος) ήταν ήρωες της Αίγινας. Είχαν στείλει λοιπόν πλοίο, για να φέρει τα αγάλματά τους.

22 να πισωδρομούν: δεν έκαναν στροφή, έτσι μπορούσαν να αποφύγουν τα χτυπήματα του εχθρού και να τον χτυπήσουν οι ίδιοι, αφού το έμβολο ήταν στραμμένο στους εχθρούς. Ίσως η κίνηση να προβλεπόταν από το σχέδιο του Θεμιστοκλή και να μην ήταν πραγματική υποχώρηση.

23 Παλλήνη: δήμος της Αττικής στο δρόμο προς τον Μαραθώνα (όπου και σήμερα).

24 οι Αθηναίοι λένε: ίσως η διάσταση απόψεων να οφειλόταν στις σχέσεις αντιπαλότητας μεταξύ Αθηναίων και Αιγινιτών. Παίρνει, κατά τη γνώμη σας, το μέρος κάποιου ο ιστορικός;

25 φάντασμα γυναικό: τα λόγια της θυμίζουν τον γνωστό παιάνα: «Ω παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, // ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δέ // παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη, // θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών». Βλ. «Παράλληλο κείμενο».

*Λέγεται δὲ καὶ τάδε, ὡς φάσμα σφι γυναικὸς ἐφάνη, φανείσαν δὲ διακελεύσασθαι ὥστε
καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ὄνειδίσασαν πρότερον τάδε·
Ὡ δαιμόνιοι, μέχρι κόσου ἔτι πρῦμνην ἀνακρούεσθε;*

VIII86. [...] Ο κύριος ὄγκος του στόλου τους στη Σαλαμίνα συντριβόταν, καθώς | **Η Ανδρεία**
άλλα καράβια τα βύθιζαν οι Αθηναίοι κι άλλα οι Αιγινίτες. Γιατί με το να ναυ- | **των Περσών**
μαχούν οι Έλληνες με πειθαρχία και τάξη, ενώ οι βάρβαροι ενεργούσαν γενικά
ασύνταχτοι και χωρίς λογισμό, δεν μπορούσες να περιμένεις διαφορετικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, οι
βάρβαροι και ήταν, και το έδειξαν, πολύ πιο γενναίοι²⁶ τη μέρα εκείνη, ξεπέρασαν τον εαυτό τους
σε σύγκριση με τις ναυμαχίες στην Εύβοια²⁷, καθώς όλοι τους έδειχναν ζήλο κι έτρεμαν τον Ξέρξη,
κι ο καθένας τους φανταζόταν πως δε θα τον χάσει απ' τα μάτια του ο βασιλιάς²⁸.

VIII87. [...] Καθώς οι δυνάμεις του βασιλιά βρίσκονταν σε μεγάλη σύγχυση, εκεί- | **Η Αρτεμισία**
νη την ώρα το καράβι της Αρτεμισίας καταδιωκόταν από αθηναϊκό καράβι· κι |
εκείνη, αδυνατώντας να ξεφύγει (γιατί μπροστά της βρίσκονταν άλλα καράβια
των συμμάχων της, ενώ το δικό της έτυχε να μείνει τελευταίο προς το μέρος του εχθρού), να πώς
αποφάσισε να ενεργήσει, και της βγήκε σε καλό· δηλαδή, καθώς την καταδίωκε το αθηναϊκό καράβι,
αυτή κινήθηκε ορμητικά και κάρφωσε το έμβολό της σε καράβι συμμαχικό, των Καλυνδίων²⁹, που
ανάμεσα στους επιβάτες του ήταν κι ο βασιλιάς των Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Τώρα, να 'χε ξεσπάσει
ανάμεσά τους κάποια φιλονικία, όταν βρίσκονταν ακόμη εκεί κατά τον Ελλήσποντο, δεν είμαι σε
θέση να το πω· κι ούτε αν το έκανε αυτό εσκεμμένα ή ήταν συγκυρία της τύχης να βρεθεί στο δρόμο
της το καράβι των Καλυνδίων. Πάντως, όταν το κάρφωσε με το έμβολό της και το βύθισε, από την
καλή της τύχη βρήκε διπλό όφελος: πρώτα πρώτα ο τριήραρχος³⁰ του αθηναϊκού καραβιού, βλέπο-
ντάς την να καρφώνει με το έμβολό της καράβι βαρβάρων, πίστεψε πως το καράβι της Αρτεμισίας
είναι ελληνικό ή ότι αυτομόλησε από τους βαρβάρους κι αγωνίζεται στο πλευρό τους· άλλαξε λοι-
πόν πορεία και ρίχτηκε σε άλλα καράβια.

VIII88. [...] Λένε πως ο βασιλιάς, παρακολουθώντας τη ναυμαχία, αντιλήφτηκε | **Ο Ξέρξης θαυμάζει**
το καράβι της να καρφώνει το έμβολό του σ' άλλο, οπότε κάποιος από τη συνο- | **την Αρτεμισία**
δεία του είπε: «Αρχοντά μου, βλέπεις πόσο λαμπρά αγωνίζεται η Αρτεμισία και καταβύθισε εχθρικό
καράβι;». Και, πως εκείνος ρώτησε αν στ' αλήθεια το κατορθώμα είναι της Αρτεμισίας, κι οι άλλοι
του είπαν «ναι», καθώς γνώριζαν καλά το σήμα της πλώρης³¹ του καραβιού της· κι όσο για το βυθι-
σμένο, πίστευαν πως ήταν εχθρικό. Μάλιστα, κοντά στ' άλλα που, όπως έχω πει, της βγήκαν σε καλό,
η καλή της τύχη το έφερε να μη σωθεί κανένας απ' το καράβι των Καλυνδίων και να βγει να την
κατηγορήσει. Και λεν πως ο Ξέρξης ακούοντας αυτά είπε: «Να που μου έγιναν οι άντρες γυναίκες
και οι γυναίκες άντρες». Αυτή τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη³².

*Ξέρξην δὲ εἰπεῖν λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα· Οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασί μοι γυναῖκες,
αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες.*

26 οι βάρβαροι... γενναίοι: ο Ηρόδοτος αναγνωρίζει αμερόληπτα τη γενναιότητα όλων.

27 ναυμαχίες στην Εύβοια: εννοεί τις ναυμαχίες στο Αρτεμίσιο.

28 έτρεμαν... ο βασιλιάς: ο θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στη θέση Κέρατα στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω, από όπου μπορούσε να εποπτεύει τις συγκρούσεις. Θυμηθείτε όσα διαβάσατε στις ενότητες 12, 13 και εξηγήστε γιατί παρακολουθεί ο Ξέρξης και γιατί «έτρεμαν» οι Πέρσες.

29 Καλυνδίων: η Κάλυνδος βρισκόταν στα Ν.Δ. παράλια της Μ. Ασίας απέναντι από τη Ρόδο.

30 ο τριήραρχος: τριήραρχος ήταν ο Αμεινίας από την Παλλήνη. Ο λόγος που την άφησε να φύγει δεν φαίνεται να ευσταθεί, γιατί δεν μπορεί να νόμισε και τα δύο ταυτόχρονα: ότι ήταν ελληνικό πλοίο ή ότι ήταν βαρβαρικό που αυτομόλησε. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι είχε αθλοθετηθεί βραβείο χίλιες δραχμές για όποιον πιάσει ζωντανή την Αρτεμισία, γιατί θιγόταν το φιλότιμό τους να εκστρατεύσει γυναίκα εναντίον της Αθήνας.

31 το σήμα της πλώρης: πιθανόν το ακρόπλωρο, η φιγούρα που ήταν σκαλισμένη στην πλώρη.

32 τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη: Ο Ηρόδοτος το πιστεύει; Ποια είναι η γνώμη σας;

Σαλαμίνα: οι θέσεις των αντιπάλων.

Επίδειξη
«ανδρείας»
Σχέδια φυγής

VIII89. [...] Κι όταν τα καράβια της πρώτης γραμμής τους τράπηκαν σε φυγή, τότε ήταν που βυθίζονταν τα περισσότερα. Γιατί όσων τα καράβια είχαν παραταχτεί στις πιο πίσω γραμμές, πασχίζοντας να βγουν μπροστά, για να έχουν να δείξουν κι αυτοί κάποιο ανδραγάθημα στο βασιλιά τους³³, συγκρούονταν με δικά τους καράβια που είχαν τραπεί σε φυγή.

{Ο βασιλιάς, αντιλαμβανόμενος το πλήγμα που δέχτηκε, ετοιμαζόταν να επιστρέψει στην Ασία. Καθώς όμως φοβόταν μήπως κάποιος καταστρέψουν τις γέφυρες στον Ελλήσποντο και αποκλειστεί στην Ευρώπη, κρατούσε κρυφά τα σχέδιά του και, επιχωματώνοντας το στενό της Σαλαμίνας, παρίστανε πως ετοιμάζεται για ναυμαχία. Μόνο ο Μαροδόσιος κατάλαβε τις προθέσεις του βασιλιά.}

Σύστημα
επικοινωνίας

VIII98. Ο Ξέρξης ταυτόχρονα μ' αυτές τις ενέργειές του έστειλε αγγελιοφόρο στους Πέρσες, για ν' αναγγείλει το κακό που τους βρήκε. Λοιπόν, στον κόσμο των θνητών δεν υπάρχει τίποτε που να φτάνει στον προορισμό του ταχύτερα απ' αυτούς τους αγγελιοφόρους· τόσο σπουδαία είναι αυτή η επιινόση³⁴ των Περσών. Γιατί λεν πως, όσες μέρες θέλει για να διανυθεί ο δρόμος από την αφετηρία ως το τέρμα, τόσες φορές και τόσος καβαλάρης σταθμεύουν, σε απόσταση μεταξύ τους· το κάθε ζευγάρι, φοράδα και καβαλάρης, έχει προορισμό να διανύσει δρόμο μιας μέρας· αυτούς όχι χιονιάς, όχι βροχή, όχι καύσωνας, όχι νύχτα, τίποτε δεν τους σταματά, ώστε να μη διανύσουν το γρηγορότερο την καθορισμένη απόσταση. Δηλαδή, αυτός που πρώτος ξεκίνησε καλπάζοντας, παραδίνει τις εντολές που πήρε στον δεύτερο, κι ο δεύτερος στον τρίτο· κι από κει και πέρα πια οι εντολές περνούν απ' το χέρι του ενός στον άλλο, ακριβώς όπως τελούν οι Έλληνες τη λαμπαδηφορία³⁵ στον Ήφαιστο· αυτό το σύστημα των έφιππων ταχυδρόμων οι Πέρσες στη γλώσσα τους το λεν αγγαρείο.

Μηνύματα
στα Σούσα

VIII99. Λοιπόν, το πρώτο μήνυμα που έφτασε στα Σούσα, πως ο Ξέρξης κυρίεψε την Αθήνα, έδωσε τόση χαρά στους Πέρσες που είχαν μείνει πίσω, ώστε έστρωναν

33 στο βασιλιά τους: ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στη διάρκεια της ναυμαχίας, όταν ο βασιλιάς έβλεπε κάποιον δικό του να κάνει ανδραγάθημα, ρωτούσε γι' αυτόν και οι ακόλουθοί του σημείωναν τον τριήραρχο, το πατρώνυμο και την πόλη του.

34 επινόση: πράγματι ήταν από τα τελειότερα συστήματα επικοινωνίας στην αρχαιότητα.

35 λαμπαδηφορία: μοιάζει με τη σημερινή σκυταλοδρομία ή τη λαμπαδηφορία στους Ολυμπιακούς αγώνες.

όλους τους δρόμους με σμύρτα κι έκαιαν αρώματα και πρόσφεραν τη μια θυσία μετά την άλλη κι έστηναν πανηγύρια· όταν όμως ήρθε κατόπι το δεύτερο μήνυμα, τους συγκλόνησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε όλοι τους έκαναν κουρέλια τους χιτώνες τους και γέμισαν τον κόσμο με ασταμάτητες κραυγές και θρήνους· κι ενοχοποιούσαν τον Μαροδόνιο· και δεν ήταν τόσο απ' τον καημό τους για τα καράβια που τα έκαναν αυτά οι Πέρσες, όσο από το φόβο τους για τη ζωή του Ξέρξη³⁶.

Επιστροφή στα Σούσα: η «τίση» (VIII 115-118)

Ο Ξέρξης, αφήνοντας τον Μαροδόνιο στη Θεσσαλία, παίρνει το δρόμο της επιστροφής. Η άλλοτε περήφανη στρατιά του, αποδεκατισμένη από την πείνα και τις αρρώστιες, φτάνει στη Θράκη και από εκεί με πλοία στην Άβυδο, γιατί οι γέφυρες είχαν καταστραφεί από την κακοκαιρία. Από την Άβυδο προχωρούν με τον Ξέρξη στις Σάρδεις. Κατά μια άλλη εκδοχή, ο Ξέρξης έφτασε ως τις εκβολές του Στρυμόνα, όπου άφησε το στρατό να τον οδηγήσει ο Υδάρνης στον Ελλήσποντο, ενώ εκείνος πέρασε με πλοίο στην Ασία. Στο ταξίδι του όμως κινδύνεψε από θαλασσοταραχή και χρειάστηκε να πηδήξουν πολλοί Πέρσες στη θάλασσα, για να ελαφρώσει το πλοίο από το πολύ βάρος και να σωθεί ο βασιλιάς. Φτάνοντας στην Ασία, ο Ξέρξης, για να τιμήσει τον καπετάνιο που τον έσωσε, του χάρισε ένα χρυσό στεφάνι, αλλά, για να τον τιμωρήσει που χάθηκαν τόσοι άνδρες, του πήρε το κεφάλι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Με βάση τους πλαγιότιτλους να γράψετε τα βασικά σημεία της ενότητας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε τα σημεία που αποκαλύπτουν την παρέμβαση των θεών στη μάχη ή την πίστη των ανθρώπων σ' αυτήν και να εξηγήσετε την παρουσία των σχετικών αφηγήσεων στο ιστορικό κείμενο. Συναντήσατε παρόμοια επεισόδια στη νεότερη ιστορία;
2. Ποια νομίζετε ότι ήταν η γυναικεία μορφή που ενθάρρυνε τους Έλληνες (κεφ. 84); Σας θυμίζει κάτι από τις αφηγήσεις σύγχρονων ανθρώπων, πολεμιστών στους αγώνες της πατρίδας μας;
3. Να συζητήσετε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο Ηρόδοτος το κατόρθωμα της Αρτεμισίας.
4. Να παρακολουθήσετε την αλλαγή των συναισθημάτων του Ξέρξη (από την προηγούμενη ενότητα), μελετώντας και τα μηνύματα στα Σούσα.

Παράλληλο κείμενο

«Μα η νύχτα προχωρεί, κι οι Έλληνες κρυφό δρόμο
ν' ανοίξουν από πουθενά δε δοκιμάζουν·
όταν όμως με τ' άσπρα τ' άτια της η μέρα
φωτοπλημμύριστη άπλωσε σ' όλο τον κόσμο,
μια πρώτ' ακούστηκε απ' το μέρος των Ελλήνων
βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει
και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί κι οι βράχοι
του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τους βαρβάρους
έπιασεν όλους, που έβλεπαν πως γελαστήκαν.
Γιατί δεν ήταν για φευγιά που έφαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οι Έλληνες, μα σαν να ορμούσαν
μ' ολόφυχη καρδιά στη μάχη, ενώ όλη ως πέρα
τη γραμμή των της σάλπιγγας φλόγιζε ο ήχος·
κι αμέσως τα πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους

χτυπούνε με το πρόσταγμα τη βαθιάν άρμη
και δεν αργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας.
Το δεξί πρώτο, σε γραμμή, κέρας ερχόταν
μ' όλη την τάξη, κι έπειτα κι ο άλλος ο στόλος
από πίσω ακλουθιά· και τότε ήταν ν' ακούσεις
φωνή μεγάλη από κοντά: «Εμπρός, των Ελλήνων
γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας
να ελευτερώστε τα ιερά και των προγόνων
τους τάφους· τώρα για όλα `ναι που πολεμάτε».

Αισχύλου Πέρσες, στ. 384-405.

Μετάφραση: Ι. Γρουπάρης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να σημειώσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές μεταξύ των δύο κειμένων (Αισχύλου και Ηροδότου) ως προς την περιγραφή της ναυμαχίας.

36 για τη ζωή του Ξέρξη: το σπουδαιότερο για τους Πέρσες, για τους ανατολικούς λαούς γενικά, ήταν η ζωή του βασιλιά, κάτι αδιανόητο για τους Έλληνες. Επίσης η υπερβολή στη χαρά και στο θρήνο έρχεται σε αντίθεση με το ελληνικό μέτρο.

Θεματικά κέντρα

- Αφιερώματα στους θεούς
- Τιμές στο Θεμιστοκλή
- Προτάσεις του Μαρόνιου
- Η απάντηση των Αθηναίων

Αφιερώματα
στους Δελφούς

VIII121. Κι οι Έλληνες [...] πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς³⁷ τον αθέρα απ' τα λάφυρα, κι ανάμεσα στ' άλλα και τρεις φοινικικές τριήρεις, τη μια για να την αφιερώσουν στον Ισθμό (αυτή ήταν ακόμη στην εποχή μου), την άλλη στο Σούνιο και την άλλη εκεί, στη Σαλαμίνα, για τον Αίαντα. Και κατόπιν έκαναν διανομή της λείας και τον αθέρα³⁸ της τον έστειλαν στους Δελφούς, κι απ' αυτά τα λάφυρα κατασκευάστηκε ο ανδριάντας, δώδεκα πήχες* ψηλός, που κρατά στο χέρι έμβολο καραβιού· κι είναι στημένος ακριβώς εκεί που έχει στηθεί ο χρυσός ανδριάντας του Αλεξάνδρου του Μακεδόνα³⁹.

Το αριστείο
της μάχης

VIII123. Κι ύστερ' από τη διανομή της λείας οι Έλληνες πήγαν με τα καράβια τους στον Ισθμό⁴⁰, για να δώσουν το αριστείο⁴¹ στον Έλληνα που αναδείχτηκε ο πιο άξιος απ' όλους σ' αυτές τις πολεμικές επιχειρήσεις. Έφτασαν λοιπόν οι στρατηγοί κι απέθεταν πάνω στο βωμό του Ποσειδώνα δυο ψήφους ο καθένας τους, τη μια για όποιον έκριναν πρώτο, την άλλη για τον δεύτερο ανάμεσα σ' όλους· τότε όλοι τους ψήφισαν τον εαυτό τους⁴², καθώς ο καθένας τους πίστευε πως αποδείχτηκε πρώτος και καλύτερος, ενώ για τον δεύτερο στην πλειοψηφία τους έριχναν την ψήφο για τον ίδιο άντρα, τον Θεμιστοκλή. Λοιπόν από τους άλλους ο καθένας έμενε μόνο με την ψήφο του, ενώ ο Θεμιστοκλής υπερετερούσε πολύ για τη δεύτερη θέση.

Τιμές των
Λακεδαιμόνιων
στο Θεμιστοκλή

VIII124. Παρότι λοιπόν οι Έλληνες δεν ήθελαν, από φθόνο, να εκφέρουν την κρίση τους, αλλά ο καθένας τους πήρε το καράβι του⁴³ και γύριζε στην πόλη του, χωρίς να εκφέρει την κρίση του, ωστόσο το όνομα του Θεμιστοκλή έγινε ξακουστό⁴⁴ και κέρδισε σ' όλο τον ελληνικό κόσμο τη φήμη του άντρα του πολύ ανώτερου σε σοφία ανάμεσα στους Έλληνες. Κι επειδή αυτοί που πήραν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας δεν τον τίμησαν για τη νίκη του, αμέσως ύστερ' απ' αυτά επισκέφτηκε τη Σπάρτη επιδιώκοντας τιμές⁴⁵. Κι οι Λακεδαιμόνιοι του έκαναν λαμπρή υποδοχή και τον τίμησαν εξαιρετικά. Το αριστείο βέβαια το έδωσαν στον Ευρυβιάδη, στεφάνι από ελιά, όμως έδωσαν στεφάνι από ελιά και στον Θεμιστοκλή για τη σοφία και την αξιοσύνη του· επίσης του έκαναν δώρο το πιο όμορφο άρμα της Σπάρτης. Κι αφού του έπλεξαν λαμπρό εγκώμιο, στην επιστροφή του τον κατευόδωσαν, τιμητική συνοδεία, τριακόσιοι επίλεκτοι Σπαρτιάτες, οι γνωστοί με το όνομα ιππείς, ως τα σύνορα της Τεγέας. Λοιπόν, απ' όσους ανθρώπους γνωρίζουμε, μόνο αυτόν ξεπροβόδισαν τιμητικά οι Σπαρτιάτες.

Θεμιστοκλής, αντίγραφο
προτομής. 5ος αι.
Μουσείο Όστιας.

37 πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς: φαίνεται η θρησκευτικότητα των Ελλήνων και του Ηρόδοτου, ο οποίος, όπως είδαμε, δίνει στην Ιστορή σημαντική θέση στην επέμβαση του θεού. Τα αφιερώματα γίνονται σε θεούς και ήρωες που πιστεύουν ότι τους βοήθησαν κατά των Περσών. Βλ. παραπάνω, σ. 82, σχόλιο 21.

38 τον αθέρα: το πιο εκλεκτό μέρος (βλ. ενότητα 3, σ. 26)

39 Αλεξάνδρου του Μακεδόνα: πρόκειται βέβαια για τον Αλέξανδρο Α', που τον συναντάμε πολλές φορές στον Ηρόδοτο.

40 στον Ισθμό: ήταν το κέντρο του «στρατηγείου» των Ελλήνων στους Περσικούς πολέμους.

41 αριστείο: η αρετή και η ανδρεία στο πεδίο της μάχης ανταμείβονταν, από τα ηρωικά χρόνια, με την απονομή «αριστείων», επάθλων με υλικό ή ηθικό χαρακτήρα.

42 όλοι τους ψήφισαν τον εαυτό τους: σχολιάστε τη στάση αυτή.

43 καθένας τους πήρε το καράβι του: ο αγώνας δεν έχει ακόμη τελειώσει και ο φθόνος που γεννά τη διχόνοια αρχίζει να κυριαρχεί στις σχέσεις των Ελλήνων.

44 έγινε ξακουστό: δίκαιη αναγνώριση για τον κύριο συντελεστή της νίκης.

45 επιδιώκοντας τιμές: η φράση αυτή δείχνει πως ο Ηρόδοτος δέχεται ότι ο Θεμιστοκλής πήγε για το λόγο αυτό στη Σπάρτη· γνωρίζουμε ότι στην επίσκεψή του συζητήσε τη συνέχιση των επιχειρήσεων και οι Λακεδαιμόνιοι τον τίμησαν με ηθικά και υλικά έπαθλα. Το τέλος του Θεμιστοκλή ήταν τραγικό, όπως και των άλλων ηρώων των μηδικών. Κατέφυγε στα Σούσα, αλλά δεν πρόδωσε την πατρίδα του· προτίμησε να αυτοκτονήσει.

VIII125. Είχε επιστρέψει απ' τη Σπάρτη στην Αθήνα, όταν ο Τιμόδημος από τις Αφίδνες, που ανήκε στην παράταξη των εχθρών του Θεμιστοκλή, αλλά σε τίποτε δεν είχε διακριθεί, λυσσώντας από φθόνο τα έβαζε με τον Θεμιστοκλή, καταγγέλλοντάς τον για την επίσκεψη στη Σπάρτη, πως τις τιμές που πήρε απ' τους Λακεδαιμονίους τις χρωστούσε στην Αθήνα κι όχι στην αξία του. Κι αυτός, καθώς οι κακολογίες του Τιμοδήμου δεν είχαν σταματημό, είπε: «Είναι όπως τα λες· ούτε εγώ θα έπαιρνα αυτές τιμές απ' τους Σπαρτιάτες αν ήμουν Βελβινίτης⁴⁶, ούτε εσύ, άνθρωπε, κι ας είσαι Αθηναίος».

Φθόνος για τη δόξα του Θεμιστοκλή

{Ο Μαρδόσιος που έμεινε στην Ελλάδα με μεγάλες δυνάμεις, για να επιχειρήσει την υποδούλωσή της, στέλνει στην Αθήνα το βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο, με την πρόταση προς αυτούς είτε να φύγουν από την πόλη τους και να ζήσουν όπου θέλουν αυτόνομοι είτε να συμμαχήσουν μαζί του και να τους ξαναχτίσει τους ναούς που πυρπόλησε. Ο Αλέξανδρος τους προτρέπει να δεχτούν την πρόταση, γιατί δεν θα μπορούσαν ποτέ να καταβάλουν την τεράστια δύναμη του βασιλιά. Οι Λακεδαιμόνιοι, που πληροφορούνται τα καθέκαστα, σπεύδουν στην Αθήνα και ζητούν από τους Αθηναίους να μη γίνουν αιτία να υποδουλωθούν όλοι οι Έλληνες. Αναγνωρίζοντας τις θυσίες τους για την απόκρουση των Περσών, υπόσχονται να τους βοηθήσουν, επειδή για δυο χρονιές είχε καταστραφεί από τον πόλεμο η σοδειά της Αττικής.}

Νόμισμα του Αλέξανδρου Α' της Μακεδονίας. Θεωρείται ένα από τα ωραιότερα ελληνικά νομίσματα.

VIII143. Κι οι Αθηναίοι στον Αλέξανδρο έδωσαν την εξής απάντηση: [...] «πήγαινε ν' αναγγείλεις στον Μαρδόσιο ότι οι Αθηναίοι λένε: όσο ο ήλιος θ' ακολουθεί τον ίδιο δρόμο που και σήμερα πορεύεται, αποκλείεται να κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη⁴⁷, αλλά θα βγούμε αντίμαχοί του έχοντας τα θάρρη μας στους θεούς που πολεμούν στο πλευρό μας και στους ημιθέους, που εκείνος, αθεόφοβος πέρα για πέρα, πυρπόλησε τους ναούς και τ' αγάλματά τους. Κι εσύ από δω και μπρος μην εμφανιστείς μπροστά στους Αθηναίους μεταφέροντας παρόμοιες προτάσεις, κι ούτε, έχοντας την ιδέα πως προσφέρεις καλές υπηρεσίες, να μας παρακινείς να κάνουμε παλιανθρωπιές. Γιατί δε θέλουμε να σε βρει καμιά συμφορά⁴⁸ απ' τους Αθηναίους, ενώ είσαι πρόξενος και φίλος μας».

Απάντηση των Αθηναίων στον Αλέξανδρο

*ἀπάγγελλε Μαρδόνιῳ ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος
τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἦν τῇ περ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξη.*

VIII144. Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσαν στον Αλέξανδρο, ενώ στους απεσταλμένους της Σπάρτης την ακόλουθη: «Βέβαια, η ανησυχία των Λακεδαιμονίων μήπως κάνουμε συνθήκες με τους βαρβάρους ήταν απόλυτα ανθρώπινη· όμως σχεδόν πρέπει να ντρέπεστε γι' αυτό το φόβο σας, την ώρα που ξέρετε καλά το φρόνημα των Αθηναίων, ότι σε κανένα μέρος της γης δε βρίσκεται τόσο χρυσάφι, ούτε χώρα υπέροχη σε ομορφιά και γονιμότητα, που θα τα δεχόμασταν ως αντάλλαγμα του μηδισμού μας και της υποδούλωσης της Ελλάδας. Γιατί είναι πολλά και μεγάλα αυτά που μας εμποδίζουν να το κάνουμε αυτό, έστω κι αν το θέλαμε, πρώτα πρώτα και πάνω απ' όλα τα αγάλματα και οι ναοί των θεών που πυρπολήθηκαν κι έγιναν ερείπια, που

Απάντηση στους Λακεδαιμονίους

46 Βελβινίτης: από τη Βέλβινα, το σημερινό βραχώδες νησάκι Άγιος Γεώργιος στα νότια του Σουνίου. Την ίδια ιστορία αναφέρουν σε διάφορες παραλλαγές και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς.

47 όσο ο ήλιος... Ξέρξη: η έκφραση συνιστά αυτό που ονομάζουμε «μοτίβο του αδυνάτου» και αποτελεί έναν τρόπο για να δηλώσει κανείς την απόλυτη, κατηγορηματική του αντίθεση. Προσέξτε την επιγραμματικότητα, την κατηγορηματικότητα και τη σαφήνεια της περήφανης απάντησης των Αθηναίων. Η ελευθερία δεν είναι ανταλλάξιμο αγαθό, δεν μπορεί ούτε καν να τεθεί σε συζήτηση. Γνωρίζετε παρόμοιες απαντήσεις στη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας;

48 να σε βρει καμιά συμφορά: οι Αθηναίοι απειλούν τον Αλέξανδρο, θεωρώντας προσβλητική τη στάση του, παρόλο που είναι φίλος και πρόξενός τους (επίσημος αντιπρόσωπός τους στη Μακεδονία και υπερασπιστής των συμφερόντων τους). Λίγο πριν από τη μάχη των Πλαταιών (βλ. σ. 89, περίληψη), ο Αλέξανδρος θα συναντηθεί και πάλι με τους Αθηναίους στρατηγούς και θα τους αποκαλύψει ότι ο Μαρδόσιος αποφάσισε επίθεση. Ο ίδιος εξηγεί γιατί μπήκε στον κίνδυνο αυτό: «Γιατί κι εγώ στην καταγωγή ανέκαθεν είμαι Έλληνας και δε θα ήθελα να βλέπω την Ελλάδα να χάσει τη λευτεριά της και να γίνει σκλάβα» (IX 45).

μας υποχρεώνουν να πάρουμε τη μεγαλύτερη εκδίκηση που μπορούμε, και πολύ λιγότερο να συνολογήσουμε συνθήκες μ' αυτόν που τα έπραξε· και κατόπιν ο ελληνισμός, ένας κόσμος που στις φλέβες του κυλά το ίδιο αίμα και που μιλά την ίδια γλώσσα κι έχει κοινά τα λατρευτικά κέντρα των θεών και θυσίες και συνήθειες ίδιες κι απaráλλαχτες⁴⁹ – η προδοσία όλων αυτών θα ήταν αίσχος για τους Αθηναίους. Και να ξέρετε καλά τούτο, αν τυχαίνει να μην το ξέρετε ως τώρα, όσο θα μένει ζωντανός έστω και ένας Αθηναίος, δεν θα κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη ποτέ».

αὗτις δὲ τὸ Ἑλληνικόν, ἐὼν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὰ τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, ώστε να δίνονται τα βασικά σημεία της ενότητας:

Οι Έλληνες μετά τη ναυμαχία αφιερώνουν

Ὡς προς το αριστείο

Οι Λακεδαιμόνιοι

Οι Αθηναίοι απαντούν στον Μαρδόνιο

Στην απάντησή τους προς τους Λακεδαιμονίους οι Αθηναίοι

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε τη στάση των άλλων Ελλήνων απέναντι στο Θεμιστοκλή.
2. Να γράψετε ένα σύντομο κείμενο για τις σκέψεις που σας δημιουργεί η απάντηση των Αθηναίων, αναφέροντας τις αξίες που εντοπίσατε στα λόγια τους.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Να επιλέξετε ένα θέμα για συζήτηση ή εργασία από τα επόμενα, αφού οργανώσετε άξονες υποθεμάτων για μελέτη από μικρές ομάδες μαθητών. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο, που μπορεί να εμπλουτιστεί εικαστικά. Πληροφορίες θα βρείτε από την Ιστορία ή από άλλα μαθήματά σας, από τη Λαογραφία ή από το διαδίκτυο.

1. Οι επικοινωνίες στην αρχαιότητα και η σύγχρονη εξέλιξή τους.
2. Επεμβάσεις των θεών σε μάχες, όπως παρουσιάζονται στην παράδοση και σε λογοτεχνικά κείμενα.
3. Η επίδραση των περσικών πολέμων στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων.

⁴⁹ ο ελληνισμός... απaráλλαχτες: για πρώτη φορά στο χωρίο αυτό δηλώνονται τα κοινά χαρακτηριστικά της ελληνικής εθνικής ταυτότητας (όμαιμο, ομόγλωσσο, ομόθρησκο και κοινός πολιτισμός).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Μαρδόνιος υποβάλλει νέες προτάσεις στους Αθηναίους και μετά την απόρριψή τους εισβάλλει στην Αττική, κυριεύει –για δεύτερη φορά μέσα σε δέκα μήνες– την Αθήνα, έρημη από τους κατοίκους της, καίει την Αττική και υποχωρεί προς τη Βοιωτία. Εκεί θα στρατοπεδεύσει στις όχθες του Ασωπού, κοντά στις Πλαταιές. Οι Σπαρτιάτες στέλνουν στρατό με επικεφαλής το βασιλιά Πausανία. Η ελληνική δύναμη, που φθάνει τις 110.000 άνδρες, στρατοπεδεύει στις απέναντι όχθες του Ασωπού, στους πρόποδες του Κιθαιρώνα. Η σύγκρουση, που θα καθυστερήσει δέκα ημέρες, γιατί οι ιωνοί δεν ήταν ευνοϊκοί, θα γίνει τον Αύγουστο του 479 π.Χ. Τους Έλληνες θα ειδοποιήσει για την επικείμενη επίθεση του Μαρδονίου ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας, φτάνοντας μέσα στη νύχτα, με κίνδυνο της ζωής του, στο ελληνικό στρατόπεδο. Τονίζοντας την κοινή ελληνική καταγωγή όλων, ζητάει από τους άλλους Έλληνες να βοηθήσουν και για την ελευθερία τη δική του και της χώρας του, όταν θα νικήσουν τους Πέρσες. Στη μάχη που δόθηκε το επόμενο πρωί, η περσική δύναμη συντρίβεται και μόνο τα απομεινάρια της θα επιστρέψουν στην Ασία, ενώ ο Μαρδόνιος θα ταφεί στη χώρα της οποίας ονειρεύτηκε να γίνει σατράπης και εναντίον της οποίας οδήγησε την πρώτη εκστρατεία των Περσών (492 π.Χ.) και έκλεισε την τελευταία (479 π.Χ.). Ο Πausανίας απορρίπτει με αποτροπιασμό την πρόταση κάποιου Αιγινήτη να ατιμάσει το νεκρό του Μαρδονίου, εκδικούμενος το θάνατο του Λεωνίδα. Οι Έλληνες, αφού μοιράστηκαν τα πλούσια λάφυρα, μεταφέρουν τον πόλεμο στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου. Νικούν στη Μυκάλη τους Πέρσες και απελευθερώνουν τις ιωνικές πόλεις. Οι Σπαρτιάτες διαφωνούν με τη συνέχιση του αγώνα και επιστρέφουν, ενώ η ηγεσία των ελληνικών δυνάμεων περνάει στα χέρια των Αθηναίων, που κυριεύουν στον Ελλήσποντο το περσικό φρούριο της Σηστού (479 π.Χ.).

Η μούσα Καλλιόπη

ΕΝΟΤΗΤΑ 17n

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ - ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
IX 61–64, 80–81

Θεματικά κέντρα

- Η μάχη
- Λάφυρα κι αφιερώματα

Εισαγωγικά στην ενότητα

Το πρωί της 17ης Αυγούστου 479 π.Χ. το περσικό ιππικό αρχίζει την επίθεση. Η πίεση που δέχονται οι Λακεδαιμόνιοι είναι τέτοια, που ζητούν εσπευσμένα βοήθεια από τους Αθηναίους, οι οποίοι όμως πολεμούν με τους Θηβαίους και αδυνατούν να μετακινηθούν.

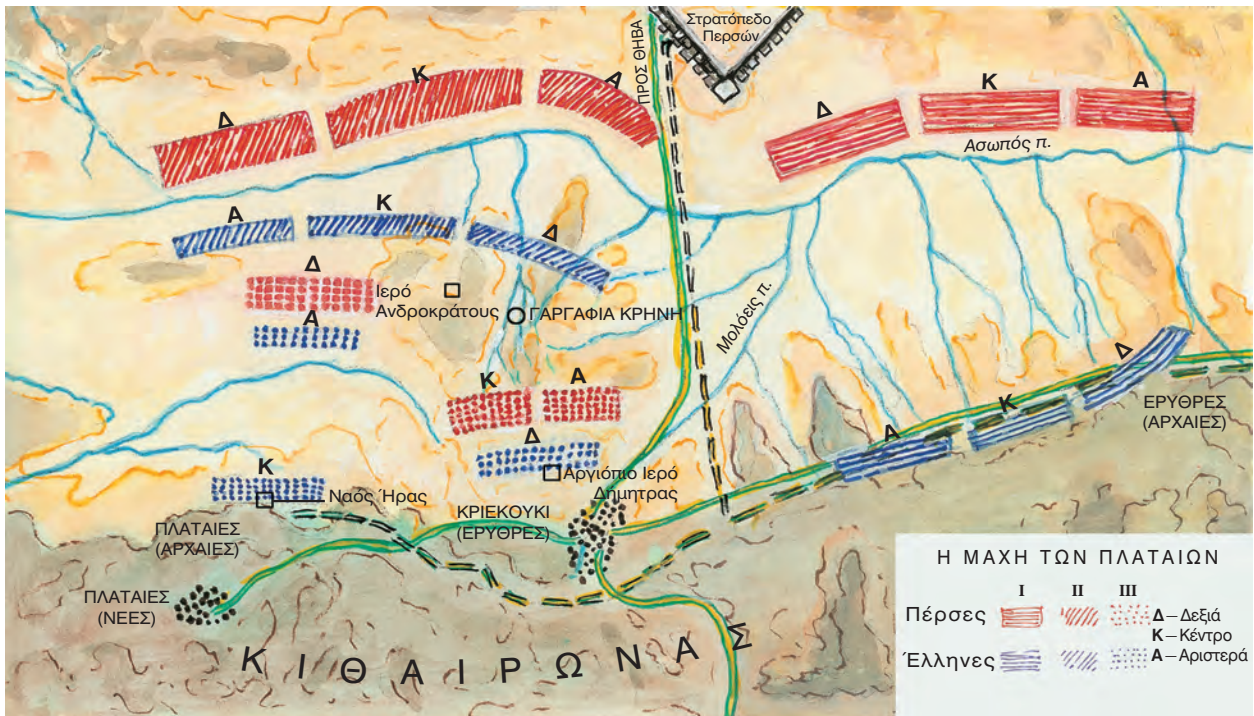
IX61. [...] Έτσι λοιπόν απέμειναν μόνοι τους οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες¹ που η δύναμή τους, μαζί με τους ελαφρά οπλισμένους, ήταν πενήντα χιλιάδες οι πρώτοι, και τρεις χιλιάδες οι Τεγεάτες (γιατί αυτοί σε καμιά περίπτωση δεν αποχωρίζονταν απ' τους Λακεδαιμονίους)· κι έκαναν θυσίες, μια κι είχαν σκοπό να έρθουν στα χέρια με τον Μαρδόνιο και το στρατό που είχε μαζί του. Και να που οι θυσίες δεν έδιναν ενθαρρυντικά προμηνύματα και στο μεταξύ πολλοί απ' αυτούς σκοτώνονταν και πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν· γιατί οι Πέρσες έκαναν φράχτη με τα γέρρα² τους κι έριχναν με τα τόξα τους βροχή τα βέλη, αφειδώλευτα· κι έτσι οι Σπαρτιάτες περνούσαν δύσκολες στιγμές, ενώ οι θυσίες δεν έφεραν αποτέλεσμα· τότε ήταν που ο Πausανίας σήκωσε τα μάτια του προς το ναό της Ήρας³ των Πλαταιέων κι έκανε επίκληση στη θεά, παρακαλώντας την με κανένα τρόπο να μη διαφεύσει τις ελπίδες τους.

Δύσκολες στιγμές
για τους Σπαρτιάτες

1 οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες: συναποτελούσαν τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη· ο αριθμός των Λακεδαιμονίων προκύπτει, αν υπολογίσουμε για καθένα από τους 5.000 Σπαρτιάτες επτά είλωτες ελαφρά οπλισμένους και για καθένα από τους 5.000 περίοικους έναν.

2 γέρρα: μακρόστενες, ελαφρές ασπίδες από βέργες λυγαριάς καλυμμένες με δέρμα βοδιού. Οι Πέρσες σχημάτιζαν με τα γέρρα τους τείχος, για να προστατεύονται καθώς τόξευαν.

3 της Ήρας: ο ναός της Ήρας της Κιθαιρωνίας, πιο γνωστός ως ναός της Ήρας της Τελείας.

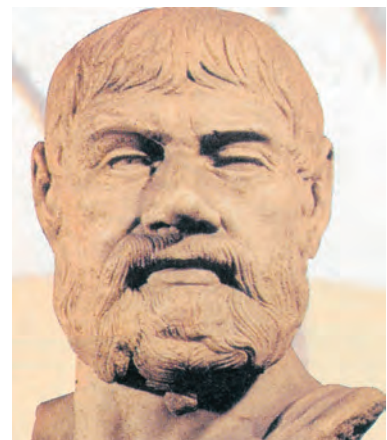

Πλαταιές: οι διαδοχικές (I, II, III) θέσεις των αντιπάλων πριν από την τελική μάχη.

ἀποβλέψαντα τὸν Πausανίην πρὸς τὸ Ἱθραιὸν τὸ Πλαταιέων ἐπικαλέσασθαι τὴν θεόν, χρῆζοντα μηδαμῶς σφέας ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος.

Ανατροπή της κατάστασης

ΙΧ62. Κι ενόσω αυτός έκανε ακόμη την επίκλησή του, οι Τεγεάτες ξεπετάχτηκαν πρώτοι απ' τις γραμμές τους και βάδιζαν εναντίον των βαρβάρων κι αμέσως μετά την προσευχή του Πausανία οι Σπαρτιάτες κάνοντας θυσίες πήραν ενθαρρυντικά προμηνύματα· κι όταν επιτέλους τα πήραν, βάδιζαν κι αυτοί εναντίον των Περσών, κι οι Πέρσες τους αντιμετώπιζαν ρίχνοντας βέλη. Η πρώτη μάχη λοιπόν δόθηκε γύρω απ' τον φράχτη με τα γέρρα· κι όταν αυτός έπεσε, τότε πια γινόταν αγώνας αδυσώπητος και για πολλή ώρα ακριβώς δίπλα στο ναό της Δήμητρας⁴, ώσπου έφτασαν σε μάχη σώμα με σώμα· γιατί οι βάρβαροι έπιαναν με τα χέρια τους τα δόρατα και τα κατατσάκιζαν. Λοιπόν οι Πέρσες δεν υστερούσαν σε παλικάριά και σε σωματική δύναμη, αλλά δεν είχαν βαρύ οπλισμό⁵ κι επιπρόσθετα, τους έλειπε η γνώση και δεν κάτεχαν την τέχνη του πολέμου⁶ όσο οι αντίπαλοί τους. Λοιπόν, έτσι που ξεπετιούνται μπροστά απ' τις γραμμές τους, ένας ένας και δέκα δέκα, άλλοτε περισσότεροι κι άλλοτε λιγότεροι, σχηματίζοντας πυκνές ανθρώπινες μάζες εισχωρούσαν στις γραμμές των Σπαρτιατών κι έβρισκαν το θάνατο.

Πausανίας, ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής. Μουσείο Καπιτωλίου, Ρώμη.

4 της Δήμητρας: ο ναός ήταν αφιερωμένος στην Ελευσίνα Δήμητρα και βρισκόταν στην κοιλάδα του ποταμού Μολόεντα, στην τοποθεσία Αργιόπιο.

5 δεν είχαν βαρύ οπλισμό: στο πρωτότυπο «άνοπλοι», γιατί δεν κρατούσαν μεγάλες ασπίδες παρά μόνο τα γέρρα και δε φορούσαν θώρακα ή βαρύ θώρακα. Να συγκρίνετε τον οπλισμό Ελλήνων-Περσών, παρατηρώντας τις εικόνες.

6 την τέχνη του πολέμου: οι Σπαρτιάτες ήταν γνωστοί για τα «τεχνάσματα» που χρησιμοποιούσαν στη μάχη, όπως η εικονική οπισθοχώρηση που εφάρμοσαν και στις Θερμοπύλες (βλ. ενότητα 13, σ. 71).

Πέρσης ιππέας.

ΙΧ63. Κι εκεί που τύχαινε να βρίσκεται ο ίδιος ο Μαρδόνιος, που πολεμούσε καβάλα σ' άσπρο άλογο και περιστοιχιζόταν από τα πρώτα παλικάρια, τους χίλιους επίλεκτους Πέρσες, εκεί οι Σπαρτιάτες δέχτηκαν τη μεγαλύτερη πίεση. Λοιπόν, για όση ώρα ο Μαρδόνιος ήταν ζωντανός, οι δικοί του κρατούσαν τις θέσεις τους και κρατώντας μέτωπο στον εχθρό σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· απ' τη στιγμή όμως που σκοτώθηκε ο Μαρδόνιος και το τάγμα που τον περιστοιχίζε, κι ήταν το πιο δυνατό, γονάτισε, τότε λοιπόν το βάλαν στα πόδια και οι άλλοι και υποχώρησαν μπροστά στους Λακεδαιμονίους· γιατί το μεγαλύτερο μειονέκτημά τους ήταν η σκευή, καθώς ήταν χωρίς θωράκιση· δηλαδή αγωνίζονταν, απροστάτευτοι αυτοί, με εχθρούς βαριά οπλισμένους.

Θάνατος του
Μαρδόνιου

ΙΧ64. Τότε ήρθε η ώρα να δώσει ο Μαρδόνιος δίκαιη πληρωμή για το φόνο του Λεωνίδα, σύμφωνα με το χρησμό⁷ που δόθηκε στους Λακεδαιμονίους· κι απ' όλες τις νίκες που είδαμε στον καιρό μας την πιο λαμπρή⁸ την κερδίζει ο Πausanίας, ο γιος του Κλεομβρότου, γιου του Αναξανδρίδα (τα ονόματα των προγόνων του απ' τον Αναξανδρίδα και πάνω έχουν αναφερθεί στη γενεαλογία του Λεωνίδα· γιατί συμβαίνει να είναι οι

Εκδίκηση για το
Λεωνίδα

ίδιοι⁹). Λοιπόν, βρίσκει το θάνατο ο Μαρδόνιος απ' το χέρι του Αριμνήστου, φημισμένου παλικαριού της Σπάρτης.

{Η φυγή των Περσών συνεχίστηκε, υπό την κάλυψη του ιππικού, ως το ξύλινο τείχος, όπου γίνεται πραγματική σφαγή. Τα υπολείμματα της βαρβαρικής στρατιάς αποχωρούν από την Ελλάδα.}

ΙΧ80. [...] Ο Πausanίας έβαλε να κηρύξουν κανένας να μην αγγίσει τη λεία και διέταξε τους είλωτες να μαζέψουν σ' ένα μέρος τα λάφυρα· κι αυτοί σκορπίστηκαν σ' όλο το στρατόπεδο κι έβρισκαν σκηνές που τα πανιά τους ήταν χρυσοπλούμιστα κι ασημοπλούμιστα, και κρεβάτια επιχρυσωμένα κι επαργυρωμένα¹⁰ κι ολόχρυσους κρατήρες¹¹ και κούπες¹² και ποτήρια κάθε λογής· και πάνω στις άμαξες έβρισκαν σάκους που, όπως μπορούσες να διακρίνεις, είχαν μέσα λεβέτια¹³ χρυσά κι ασημένια· και σκύλευαν τα πτώματα που κείτονταν καταγής παίρνοντας βραχιόλια και περιδέραια κι ακινάκες¹⁴ (που κι αυτοί ήταν από χρυσάφι)· κι όσο για τις πολύχρωμες φορεσιές, κανείς δεν τους έδινε σημασία. Τότε οι είλωτες έκλεβαν πολλά και τα πουλούσαν στους Αιγινίτες, πολλά όμως, όσα απ' αυτά δεν μπορούσαν να κρύψουν, τα παρέδωσαν· ώστε εδώ βρίσκεται η αρχή των μεγάλων περιουσιών των Αιγινιτών, που αγόραζαν το χρυσάφι από τους είλωτες για χαλκό.

Τα λάφυρα

ΙΧ81. Λοιπόν σώρευσαν όλα τα λάφυρα σ' ένα μέρος και πήραν το ένα δέκατο και το έβαλαν κατά μέρος για το θεό των Δελφών· μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, τον χρυσό τρίποδα που στηρίζεται στο τρικέφαλο χάλκινο φίδι¹⁵, ακριβώς δίπλα απ' το βωμό·

Τα αναθήματα

7 χρησμό: ο χρησμός που ανέφερε ο Ηρόδοτος (στο VIII 114) παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφού η Πυθία μετά τη μάχη των Θερμοπυλών παράγγειλε στους Σπαρτιάτες να ζητήσουν από το βασιλιά των Περσών εκδίκηση για τον Λεωνίδα και να πάρουν ό,τι τους δώσει. Πράγματι πρόλαβαν τον Ήεξη στη Θεσσαλία, όταν αποχωρούσε από την Ελλάδα, και αυτός γέλασε και τους είπε σαρκαστικά ότι θα πάρουν την εκδίκηση από τον Μαρδόνιο. Πρόκειται λοιπόν και για τιμωρία της ύβρης του Ήεξη.

8 την πιο λαμπρή: η μάχη των Πλαταιών απεικονίστηκε στη δυτική ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης (βλ. εικόνα σ. 93)· πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση αναπαράστασης ιστορικού γεγονότος σε ναό, ενώ στον Παρθενώνα ο Φειδίας με την αναπαράσταση της μυθικής Αμαζονομαχίας απέδωσε την απόκρουση των Περσών.

9 είναι οι ίδιοι: η γενιά τους έφτανε στον Ηρακλή.

10 ...επαργυρωμένα: ο Ηρόδοτος έχει αναφερθεί στον πλούτο των Περσών στις μάχες των Θερμοπυλών και της Σαλαμίνας.

11 κρατήρες: μεγάλα αγγεία με φαρδύ στόμιο, στα οποία έκαναν την ανάμειξη του οίνου με νερό.

12 κούπες: στο πρωτότυπο φιάλη, φαρδύ αβαθές αγγείο με ανοικτό στόμιο, μέσα στο οποίο έβραζαν υγρά.

13 λεβέτια: λέβητες, καζάνια. Συχνά κατασκευάζονταν από πολύτιμο μέταλλο και δίνονταν βραβείο σε αγώνες.

14 ακινάκης: ήταν μικρό και πλατύ ξίφος, που το χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες και οι Σκύθες.

15 χάλκινο φίδι: ο χρυσός τρίποδας στηριζόταν στα κεφάλια τριών φιδιών, το σώμα των οποίων σχημάτιζε σπειρωτή στήλη, χάλκινη, που αποτελούσε τη βάση του τρίποδα. Εκεί έγραψαν τα ονόματα των πόλεων που απέκρουσαν την περσική επίθεση. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο Πausanίας είχε αρχικά χαράξει επιγραφή με το όνομά του, η οποία αποτέλεσε αφορμή να κατηγορηθεί ο Σπαρτιάτης βασιλιάς για αλαζονική συμπεριφορά. Βλ. «Παράλληλο κείμενο».

διάλεξαν κι έβαλαν στην άκρη και για το θεό της Ολυμπίας, και μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, το άγαλμα του Δία¹⁶, δέκα πήχες ψηλό· και για το θεό του Ισθμού, και μ' αυτά έγινε το χάλκινο άγαλμα του Ποσειδώνα, επτά πήχες¹⁷ ψηλό. Κι αφού έβαλαν αυτά κατά μέρος, τα υπόλοιπα τα μοίρασαν ανάμεσά τους, και πήρε η κάθε πόλη¹⁸ κατά την αξία της και παλλακίδες των Περσών και χρυσάφι κι ασήμι κι άλλα πολύτιμα πράγματα και υποζύγια. Τώρα, από κανένα δεν έχω ακούσει πόσα διαλεχτά λάφυρα δόθηκαν τιμητικά σ' όσους αρίστευσαν στις Πλαταιές, πιστεύω όμως πως δόθηκαν και σ' αυτούς· τέλος, για τον Πausανία διάλεξαν και του έδωσαν άφθονα απ' όλα, γυναίκες, άλογα, τάλαντα, καμήλες, κι επίσης κι από τ' άλλα λάφυρα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- α) Να γράψετε ένα σύντομο χαρακτηρισμό του Πausανία με βάση τα λόγια και τις πράξεις του, που περιλαμβάνονται στο κείμενο της ενότητας. β) Να συγκρίνετε το χαρακτηρισμό που προκύπτει από το κείμενο του Ηροδότου με όσα αναφέρει ο Θουκυδίδης («Παράλληλο κείμενο»).
- Ποιοι παράγοντες νομίζετε ότι οδήγησαν τους Πέρσες στην ήττα;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι Λακεδαιμόνιοι δέχονται μεγάλη πίεση από το περσικό ιππικό και ζητούν βοήθεια από τους Αθηναίους, που αδυνατούν να ανταποκριθούν, καθώς αυτοί αγωνίζονται κατά των Θηβαίων. Ο Πausανίας με τους ελιγμούς του παρασύρει τον περσικό στρατό σε ορεινή περιοχή, όπου το ιππικό αχρηστεύεται. Ο Μαρδόνιος σκοτώνεται, οι Πέρσες τρέπονται σε φυγή και φτάνουν ως το τείχος, όπου γίνεται πραγματική σφαγή. Οι Έλληνες μετά από τα αφιερώματα στους θεούς που τους συντρέξανε, μοιράζονται πλούσια λάφυρα.

Παράλληλο κείμενο

Ο Πausανίας μετά τη νίκη στις Πλαταιές

(Ο Πausανίας) το πήρε απάνω του πολύ περισσότερο και δεν μπορούσε πια να ζει με τον πατροπαράδοτο τρόπο, αλλά ντυνόταν με περσικές στολές, βγήκε από το Βυζάντιο κι έκανε περιοδείες στη Θράκη, συνοδευόμενος από Μήδους υπασπιστές και Αιγυπτίους, κι έκανε τραπέζια κατά τον περσικό τρόπο [...] Κι έγινε δύσκολο να τον πλησιάσει κανείς, κι όταν θύμωνε, φερνόταν τόσο άγρια σε όλους εξίσου, ώστε κανένας δεν μπορούσε να παρουσιαστεί μπροστά του· κι αυτός ήταν από τους κυριότερους λόγους που οι σύμμαχοι άλλαξαν μέρος και πήγαν με τους Αθηναίους.

Θουκυδίδης, Ιστορία, Α 130. Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

Η συμπεριφορά του Πausανία προκαλεί υποψίες στους εφόρους

«Τους γεννούσε πολλές υποψίες επειδή είχε φύγει παράνομα, και μιμούνταν τους τρόπους των βαρβάρων, και δεν καταδεχόταν να είναι ίσος με τους άλλους· κι αναθυμούνταν και τ' άλλα του τα φερσίματα, πως ο τρόπος της ζωής του ήταν διαφορετικός από τις καθιερωμένες συνήθειες, και πως στον τρίποδα που είχαν αναθέσει οι Έλληνες στους Δελφούς, από τα πιο ωραία και πολύτιμα λάφυρα των Μήδων, το είχε πάρει απάνω του να επιγράψει από δική του πρωτοβουλία το ακόλουθο επίγραμμα:

Ο αρχηγός των Ελλήνων Πausανίας, που κατέστρεψε των Μήδων το στρατό, στο Φοίβο αφιερώνει τούτο δω.

Το επίγραμμα το έσβησαν αμέσως τότε οι Λακεδαιμόνιοι από τον τρίποδα κι έγραψαν μια μια με τ' όνομά τους τις πολιτείες που είχανε μαζί καταλύσει την εξουσία των βαρβάρων...»

Θουκυδίδης, Ιστορία, Α 130, 132. Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

Ο τρίποδας των Πλαταιών

¹⁶ το άγαλμα του Δία: τα πλούσια αφιερώματα δείχνουν τον πλούτο των λαφύρων.

¹⁷ επτά πήχες ψηλό: ένας πήχης ήταν 0,53 μ.

¹⁸ η κάθε πόλη: τα λάφυρα είχαν μεγάλη σημασία για την οικονομική ζωή των ελληνικών πόλεων.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Με την άλωση του φρουρίου της Σηστού (βλ. περίληψη, σ. 89) τελειώνει η **ιστορική αφήγηση** του Ηροδότου με τη φράση «Κι αυτό το χρόνο δεν είχαμε, πέρ' απ' αυτά, κανένα άλλο γεγονός». Ο Ξέρξης στο μεταξύ έχει πληροφορηθεί την καταστροφή από τον Αρτάβαζο, που έφτασε στην Ασία μέσω Βυζαντίου. Έτσι οι Ασιάτες τιμωρούνται για την ύβρη τους, να επιχειρήσουν την κατάκτηση της Ευρώπης, μιας περιοχής που δεν τους ανήκε, αλλά αποτελούσε «ξεχωριστό κόσμο» (για να θυμηθούμε το προοίμιο του Ηροδότου). Η αφήγηση που είχε αρχίσει από την Ασία κλείνει επιστρέφοντας στην Ασία (*κυκλική σύνθεση**). Το έργο του Αλικαρνασσία ιστορικού τελειώνει με ένα *anékdoto** με πρωταγωνιστή τον βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους. Ο Κύρος λοιπόν, όταν είχε ήδη κατακτήσει πολλές χώρες, δέχτηκε την πρόταση να εγκατασταθούν οι Πέρσες σε μια από τις κατακτημένες χώρες, πιο πλούσια από τη δική τους. Εκείνος απάντησε ότι δέχεται, αλλά θα πρέπει να γνωρίζουν και να αποδεχτούν ότι από γενναίοι πολεμιστές θα γίνουν μαλθακοί, γιατί «δεν γίνεται απ' την ίδια γη να βλασταίνουν και το ένα και το άλλο, και καρποί θαυμαστοί και άνδρες με πολεμική αρετή». (ΙΧ 122) Η ορεινή και άγονη χώρα βγάζει άντρες γενναίους και τολμηρούς, η εύφορη πεδινή μαλθακούς.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1. Ζωγράφοι όπως ο Louis David και ο H.M. Herget, έχουν εμπνευστεί από τη μάχη των Θερμοπυλών και τη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Μπορείτε να δείτε τους πίνακες στο διαδίκτυο, στη σελίδα του National Geographic Society. Αφού ερευνήσετε με μία μηχανή αναζήτησης στο διαδίκτυο και για άλλα παρόμοια έργα (δίνοντας ως λέξεις-κλειδιά μάχες ή ήρωες των μηδικών), να γράψετε μια εργασία με θέμα: οι Περσικοί πόλεμοι στη ζωγραφική. Στο κείμενό σας να προσέξετε κατά πόσο ακολουθούν οι καλλιτέχνες την περιγραφή του Ηροδότου. Καλό θα είναι να εκτυπώσετε τους πίνακες και να τους εκθέσετε στην τάξη σας.
2. Μπορείτε να κάνετε το ίδιο με τη λογοτεχνία αναζητώντας στοιχεία από το διαδίκτυο.
3. Μία άλλη ομάδα μαθητών μιλάει για τα αποτελέσματα των πολέμων γενικά σε μαχητές και άμαχο πληθυσμό.
4. Άλλη ομάδα εργάζεται στον άξονα πόλεμος, τεχνολογία και επιστήμες από τα Μηδικά στους σύγχρονους πολέμους.

Για τις εργασίες θα επιστρατεύσετε καταρχάς τις γνώσεις που έχετε αποκτήσει από όλα τα σχολικά μαθήματα και το εξωσχολικό σας διάβασμα, έπειτα θα αναζητήσετε πληροφορίες στο διαδίκτυο, σε ιστοσελίδες που θα σας υποδείξει ο/η καθηγητής/τρια σας, και σε βιβλία που είναι προσιτά σε σας, με υπόδειξη και πάλι του/της καθηγητή/τριας σας.

Η μάχη των Πλαταιών. Δυτική ζωφόρος του ναού της Αθηνάς Νίκης. Βρετανικό Μουσείο.

Έλληνας σκοτώνει Πέρση. Αγγειογραφία 5ου π.Χ. αι. Βασιλικό Μουσείο Εδιμβούργου.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ*

Ονόματα προσώπων

Αδείμαντος 78
 Άδραστος 23 κ.ε.
 Αλέξανδρος Α΄ 53, 87 (48)
 Αλυάττης 16, 18
 Άμασπς 19 (41), 42 κ.ε.
 Αρισταγόρας 53
 Αριστείδης 80, 81
 Αρμόδιος και Αριστογείτων 58
 Αρτάβανος 64, 78
 Αρτεμισία 9, 83
 Αστυάγης 28
 Άτπς 23 κ.ε.
 Γύγης 18, 28
 Δαρείος 42, 47 κ.ε.
 Δάτπς και Αρταφρένης 54
 Δημάρατος 64 κ.ε. 70 (33)
 Δινέκπς 73
 Δρωώ 8
 Εκαταίος 10, 17, 52
 Επίζηλος 61
 Ευρυβιάδης 78 κ.ε.
 Εφιάλτπς 72 (44)
 Θεμιστοκλής 69, 77 κ.ε., 82 κ.ε.
 Θρασύβουλος 46
 Ισπίας 55, 58
 Ίσις - Όσιρπς 35
 Ιπποκράτπς 19, 34 (19)
 Ιστιαίος 53
 Καλλίμαχος 58, 60
 Καμβύσπς 31, 42 κ.ε., 47
 Κανδαύλπς 28 (81, 82)
 Κλέοβπς και Βίτων 19, 20
 Κλεομένης 64 (2)
 Κροίσος 14, 16, 18 κ.ε.
 Κυβήβπς 53
 Κυνέγειρος 60
 Κύρος 14, 26 κ.ε., 49, 93
 Λεωνίδας 69, 72 κ.ε., 89, 91 (7)
 Λύγδαμπς 8, 9
 Λύξος 8
 Μαρδόνιος 54, 84 κ.ε.
 Μεγάβαζος 53
 Μεγάβυξος 48 κ.ε.
 Μεγιστίας 72 (47), 74
 Μελάμποδας 72 (47)
 Μιλτιάδης 54 (3), 58 κ.ε., 62, 63
 Νεκώ 52
 Ξέρξπς 64 κ.ε., 83 κ.ε.
 Οτάνπς 47 κ.ε.
 Παν 54

Πανάσπς 8, 9
 Πausανίας 89 κ.ε.
 Περίανδρος 46
 Πολυκράτπς 9, 42 κ.ε.
 Ραμφίνιτος 38
 Σίκιννος 79
 Σμέρδπς 47 (14)
 Σόλων 18 κ.ε., 26
 Σπερθίας και Βούλπς 68
 Συλοσώντπς 42, 45
 Τέλλος ο Αθηναίος 19
 Τιμόδημος 87
 Τιμώ 63 (36)
 Υδάρπς 68, 70, 72
 Φιλιππίδης (ή Φειδιππίδης) 54 (4), 55
 Χέσπας 38

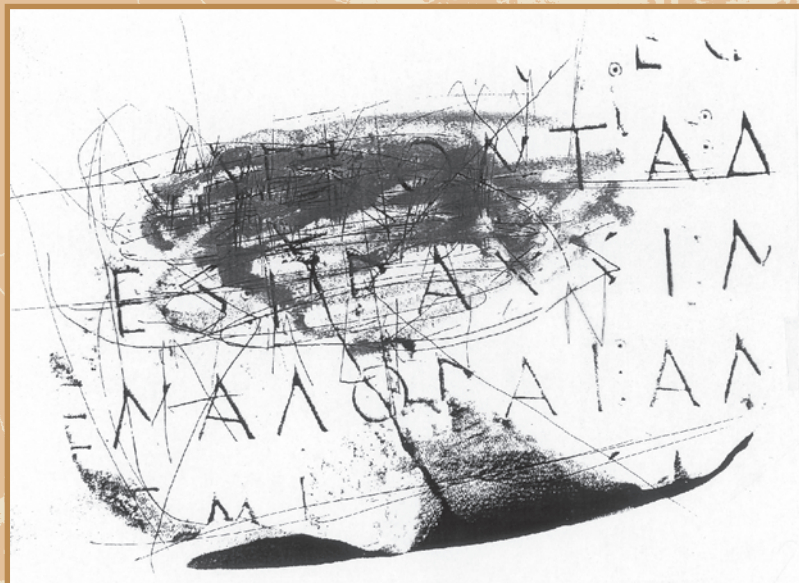
Έννοιες - Όροι

«αθάνατοι» 70 (38)
 αθέρας 26 (70), 86
 ακινάκπς 91
 αλάστωρ 63 (36)
 «άλλος» 11
 αναδρομική αφήγησπς 18, 22
 ανέκδοτα 10, 22, 93
 αντιπολεμικό μήνυμα 27 (77)
 απόφθεγμα 18 (39)
 αρετή 65 (8)
 αριστειό 86 (41)
 αστάθεια 11, 27 (73)
 άτπ 11, 63 (35)
 βάρβαρος 14 (3)
 γέρρα 89 (2)
 γεωγραφικές αντιλήψεις 52
 δεσποτισμός 65
 δημοκρατία 47 κ.ε.
 δορυφόρος 28, 66 (15)
 εθνική ταυτότητα 88 (49)
 ελευθερία 11, 49 (34), 64 κ.ε.
 εμπειρισμός 9 (2)
 εξοστρακισμός 80
 επίγραμμα 63 (37), 74
 επτά σοφοί 18
 ηθικές δοξασίες 11
 θέμα/μοτίβο «αδυνάτου» 78, 87 (47)
 θρησκευτικές ιδέες Ηροδότου 11, 31
 ισονομία 47 (23)
 Ίστορίπ 7, 10
 ιστορική αφήγησπς 22, 93
 ιωνικό πνεύμα 9, 10
 κατηγορίες προδότειου έργου 22
 κόρος 11, 47
 κυκλική αντίληψη ιστορίας 11, 16 (27), 30
 κυκλική σύνθεσπς ή κύκλος 18, 93
 λογογράφοι 10
 λόγος 10, 18, 22, 52
 μάγοι 47
 μέθοδος 11, 31, 36
 μέτρα μήκους (στάδια, πλέθρα, οργιές, πήχεις, πόδια) 20 (52), 32 (10), 59 (23), 92
 μέτρο 11, 19 (47), 85 (36)
 μοίρα (βλ. τύχη, πεπρωμένο)
 μοτίβο 20 (54)
 μοναρχία 47 κ.ε.
 νέμεσπ 11, 19 (44), 20 (57)
 νόμος 66 (18)
 νουβέλα 10, 22
 ολιγαρχία 48 κ.ε.
 οργιά (βλ. μέτρα μήκους)
 ορθολογισμός 9 (1), 11, 17
 πάπυρος 35 (28)
 παρεκβάσεις ή παρενθήκες 10, 22, 31
 πενία 65
 πλούτος 18 κ.ε., 26 κ.ε.
 πολέμαρχος 58 (15)
 πολιτικές ιδέες Ηροδότου 11, 47 (19)
 προληπτική αφήγησπς ή πρόληψη 54 (8)
 προσωποκεντρική
 (οργάνωση/αντίληψη ιστορίας) 30
 σαγήνευσπ 45 (13)
 στάδιοι - στάδια (βλ. μέτρα μήκους)
 τεχνική in medias res 18 (35)
 τίσπ 11, 27 (73)
 τυχαίο 45
 τύχη, πεπρωμένο 20 (59), 27 (73), 28 (80), 44 (10)
 ύβρη (ύβρις) 11, 19 (44), 21 (64), 47
 φθόνος, φθονερόν θεϊόν 11, 20 (57), 43 (6), 64
 χρισμοί/μαντείες 26, 28, 79, 91
 χρονολογικό σύστημα 11, 69 (26), 77 (2)

*Οι αριθμοί παραπέμπουν σε σελίδες όταν ακολουθεί αριθμός σε παρένθεση παραπέμπει σε σχόλιο της σελίδας.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

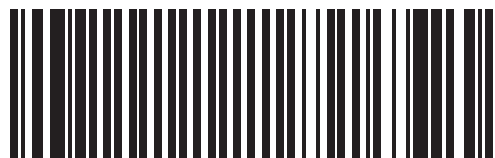
Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός βιβλίου: 0-21-0003
ISBN 978-960-06-2651-3

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 21 0003 6